

VARAMU

N 8 VIINAKUU 1939

VARAMU NR. 8 • SISUKORD

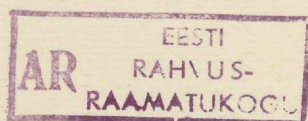
Juhan Sütiste: Hall laev, Nõnda rääkisid ahvid, On vahel nii..., Leppimine. Luuletused	793
August Mälk: Kivid tules. Romaan	798
Kersti Merilaas: Unerüütel, Löötsalaul. Luuletused	826
Pedro Krusten: Võõra lipu all. Novell	829
Erni Hiir: Kõnelus merega. Luuletus	841
Valmar Adams: Filosoofilisi miniatuure	844
Henrik Visnapuu: Rahu, Häving, Armuaeg. Luuletused	849
Gottlieb Ney: Mõtteid Riigiraamatukogu minevikust ja tulevikust. Artikkel	851
Alfred Waga: Eesti naiskunstnike loomingust. Artikkel	858
Juhan Aavik: Ludmilla Hellat-Lemba 60 a. sünnipäeva ja 35 a. muusikalise tegevuse puhul. Artikkel	868
Karl Mihkla: Anna Haava elukäik ja looming. Artikkel	873
Aleksander Antson: Kaheksa epigrammi	878
Alfred Vendt: Uued olukorrad väliskaubanduses. Artikkel	881

RINGVAADE:

Arvustus:

HaKo: Carl Sarap — Vana Narva	886
Erna Tilleman: Paul Ambur — Ernst Särgava loomingu probleemistikust	887
Kodumaalt	889
Välismaalt	895
Lühiteateid	904

Reproduktsoone (16 lk.).

VARAMU

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI

AJAKIRI

1939 VIINAKUU N 8

JUHAN SÜTISTE

Hall laev

aistis juuli päike. Sõudis pilvesagar.
Kuumust hõõgus sadam. Vaikis reid kui kaev.
Kasvas üles mere kumeruse tagant
hall ning kiilas teraslaev.

Pika joana lainetades rõhtu
mustav suits
kauaks rippuma jäi põuaõhku.
Vööril kiirgas vahutuisk,
vesi langes vaku —
kajakatki kõrgel tiirul nagu hoidsid paku.

Justkui muinasjutu hiigelhüljes
kohisedes külje
risti pööras hommikpäikse vastu —
rannalt kaedes linnatornid küünitasiid päid.
Ankur laskus,
ragisedes kostis keti kõlin —
ja siis uhke hoiakuga seisma jäi.
Lokse muuli vastu viskas vett ning õli.

Sadamasse suundus mootorite põra,
nooljad kiilid löid
vaikivasse vette kihisevad mõrad.
Halja uhkusega vahilaeva parras
kaile tõi
komandöre ebakuldses karras,
lapseohtu madruseid ja valgeid mütsipõhju,
sõnakuulelikke suid ning palgeid kõhnu.

Vastuimettlema tõttas halli laeva
uudishimuliste ränd:
kahurite torud põiki mõõtsid taevast,
võõraid uhkelt kaesid pantserplaadid,
kõrgepinge traadid,
lipp ja juhitorn kui hiigeljändrik määnd,
miiniheitjad lamasid kui notid —
viimast surma varjutasid puldankotid...

Nüüd on sügis. Päike lõunas jahtub.
Jahtub inimsüda. Kiskjaks muutub kaim.
Põhjalahelt tuul toob randa vahtu —
meenub laev, mis kadus nagu vaim.
Kuulata, kui õhku tõukav ümin
kaugel lööb —
usud: see on hilineanud äikse tümin.
Vaata, kuidas hõljub mereöös
vibav kiirtevisse —
loodad: need on ainult süütud virmalised.

Nõnda rääkisid ahvid

Sügava ürgmetsa lagendiku üle
õhetas kuu kollane vari.
Tuli kokku inimahvide karvane kari,
tulid emad — pisikarvikud süles
nosisid piimaseid nisi,
tuli kohmakalt kõikuvaid isi
üle mustava mäe,
mööda liiane ja mahlakaid latvu
loogeldes laskusid pattu
pikad ning osavad käed.

— Laiad ning rikkad on meie rajad,
 meil pole puudus naisist ega mehist.
 — Homme ehitame endale majad —
 palmidest seinad ja katused kummipuu lehist.
 — Igas loomas ja jumala-tõpras
 meie kohtame sõpra.
 — Meid ei kohuta mõirgava lõvi suu
 ega pantri silmade tuli.
 — Elame kõrgel kui valitud krahvid,
 meie päralt on mandli- ja mammutpuud.
 Nõnda rääkisid ahvid
 ning valisid päälikuks isase sulgi.
 Ja samal ööl, kui mäetipp kuupaiste varjas —
 nad kiskusid puruks hõbepärdikute karja.

 — Oleme vabad, taltsad ning vagad.
 — Taevas ja maa
 vootvas vihmas ning põuases viinas
 oma küllust kõigega jagab.
 — Hurraa!
 hõiskasid kasvavad piimaninad.
 — Oleme julged ja kõhklejaid pole me killas,
 kuid roima ega verd me ei taha.
 Nõnda rääkisid gorillad
 ja nottisid hommikul paavianid maha...

On vahel nii...

On vahel nii,
 et purunevaist piirest
 sind läbi viib
 su oma mõte lennates ja kiirelt.

 All rännuteel
 veel vaibuv võitlus kajab,
 kuid aja neel
 on olematuks muutnud maad ja rajad.

 Siis tuigub ilm,
 rüht, käsivars ja tunne —
 hää, kui nüüd silm
 sul vaikselt vajuks tõusmatusse unne.

On vahel nii,
kui mataks juba ammu
meid langev liiv,
kõrv nagu kuuleks sõjaratsu sammu.

Mis kõigest saab,
kust lunastus võib tulla?
Päält vastab haab:
hing tõusku üles läbi vee ja mulla.

Kord mulda vaob
ka mõõgakandja vahva,
kui keha kaob —
peab haljas sõna lunastama rahva.

Nii lõpeb tiir
mu unaruse rõhus,
uus eluviirg
käib jälle läbi puhtast sügisõhust.

Leppimine

Kui õhtul vabaks muutub pää ja käsi
tost heitlusest, mis oli ränk ning karm,
siis nagu sosistaks — sa ära ilal väsi,
mu kõrva igavesti elav arm.

Kes korra loodi mullast, veest ja tulest,
kõik maised mured selle kanda jäid,
kuid kergemaks ta tõstab udusulest
see elav õhk, mis tema veres käib.

Nüüd haara sähvatavaid elukiiri,
mis hämarusse saadab heitlik aeg,
ja siirast mõtet siit- või säältpoolt piiri
sa nagu lepitavat aaret kae.

See kõik, mis möödub siit ja mille järgi
sa käisid — oli ainult vahejätk,
niisamuti kui mesilane kõrgi,
vaim kannab tööd ning tegu vormib kätt.

Kivid tules

17

Kui Joosep jõudis koju, kraamis Easte Leena parajasti tuba.

— Täna jäid nõnda hiljaks. Käid ikka väljas söömas!... Eks tuleks ikka odavam, kui ma keedaksin, arvas, nühkides pliidservi.

— Ei hooli sellest, mis tuleb ja mis ei tule, ütles Joosep hoolimatult ja heitis voodisse.

— Mis siis täna selle meele nõnda hapuks tegi? uuris jutukas naine. — Näe, pole ju seljas tööriideidki! Kas siis täna pole maa all käidud või?

— Ära päri. Ega sa ole kohtu-uurija!

— Ega ole. Kus ma see, aga...

— Siis ära agata midagi, vaid mine oma nurka. Inimene tahab rahu ja see on kõik.

Naine korjas oma solgiämbri ja lapaka kokku. Võttis maast veel lumekambaka, mis kukkus patsatades Joosepi üle voodiserva rippuvate saabaste küljest, naeratas mõistvalt ja ütles:

— Mis siis viga oleks, kui inimesed, jah, seda rahu tahaksid! Mis siis viga, kui seda taga aetaks, aga noorte veri kisub ikka enam teise kanti. Noh, eks siis minu poolest... ümises lahkudes ning sulges hoolikalt oma järel ukse.

Joosep lamas pilgu, käed pea all. Siis heitis jalad voodist ja istus. Pilk hiljem kõndis ahta toa ühest nurgast teise kui puuriloom — kiiresti ja ikka sama teed. Peatus akna all. Seal üle tee paistis Kruusbergide toa aken valgete eesriietega ja paari pelargooniumiga.

— Ähh! heitis sinnapoole ja klaas klirises ta sõrmede puudutusest.

— Ümber piiravad inimese. Kui hundi aianurka! ümises ja viskus jälle voodisse, andmata endale aru, kes teda piirab ja missuguse aia nurka, kuid

tunne oli seesugune, sest ei näinud õieti väravaid ega teid, mida mööda oleks nüüd pidanud seadma oma tee.

Muidugi, ta võiks ju lüüa käega. Mis siis. Aga ta on olnud enda arvates aus mees. On olnud ja tahab olla. Selge, et võiks olla halvemgi — ega noomijat sinna juure vaja ole. Aga nüüd on lugu nii, et Helmi arvab, et talle on tehtud ülekohtu, ja tema jälle, et temale, sest mis lõbu tal sellest Friidast oli? Narr kokkusattumine ja kogu kokkukõneldud elu jookseb nässu. Nii et... teeb viha, kui oleks, keda lüüa. Kuid iseennast ei ulatu karistama ning iseennast ei leia inimene nii kergesti. Ikka otsitakse mujalt paika, kuhu panna maha oma rahutus ja pahameele koorem.

Joosep lahkus kodunt, kõndis piki tänavaid ja astus siis jälle kõrtsi. Siin ei küsi keegi, kust keegi tuleb, kuhu ta läheb ja mis ta kannab oma vesti all — head või paha. Kui ta tellib ja maksab, siis on ta hea inimene sellele paigale. Joosep läks ja tellis, ning teenija andis talle naeratades suure klaasi viina, poolkülma kotleti ja õlut, lausudes:

— Pead täna meid üsna armsaks!

— Vahel võtab nii, ümises Joosep ja jõi.

Seal oli paar maameest lähedasest külast. Nad olid toonud kauplusesse võid ja vasikaid ja nüüd tegid liiku leti ääres. Pühkisid üle habemete ja küsisid joogile lisa.

— Täna üsna püha, otsis letitagune tüdruk juttu.

— Sul, jah, püha, kui teine inimene aga sisse kaanib...

— See on peremehe püha. Aga mul ka igav istuda, kui keegi ei tule lõbutsema! naeris tüdruk.

— Ilus lõbutsemine! Viletsust ja häda peksa kallalt minema, arvasid külamehed.

— Peremehed nüüd sellega! See teenija-vaimu asi.

— Eh, või sina tead teenijast? Enne peaksid olema kord teenija. Kas sina, sirts, tuleksid mulle seal kündma ja soristama laudarokkadega. Ei, valad siin meestele, et jäägu veised teiste mureks. Ei siin kaevanduse külje all saa enam teenijaid, heitis üks käega.

— Mis sa teenijaist. Omad lapsed lähevad käest lõrril kaebas teine.

— Nojah, et mis labidaga tõstab, raha peo peale. Aga — kust sa seda raha? Maa-alune alt tühi — muudkui kaeva aga kaevusid sügavamaks. Ning vaata, et ei kuku kõige hobusega põrgu.

— Aga napsivõtmise tuju on ikka! naerab tüdruk leti tagant.

— Sina siin muudkui möödad, aga seda aru ei saa, miks teda õige võetakse? Näe, kui koer jääb kärna, ajab karvad maha. On inimesel must tunne — tükib viinale ligemale.

— Kui nüüd ostetakse teil kohad ära kalli raha eest — puha vabriku alla, siis olete rikkad mehed ja vaevast lahti.

— Müü koht ära ning vaevast lahti? Õige mul... Kuule, kelle laps sa õige oled? küsis noorem mees kõrtsitüdrukult, kuna vanem nokutas mõtlikult viinaklaasi poole ja arutas:

— Siis see alles hakkab. Vaata, pea võib sul küll valutada, aga ära sa teda seepärast veel otsast ära kisu... Nii on selle taluga ka. Oma õu ja puha. Loomad ja olemine. Ja üldse... Kui see nii tuleb, et maa võetakse vabrikuga alla — mina suren parem sinnapaika...

— Jah, just kui põllukraam hakkab minema siin hinda, siis et — vabrikul kitsas.

— Nojah, siin muudkui müüte nüüd ja ise kirate otsa!.. arvas tüdruk.

— Palju mis müüme. Ega sellega saa kaugele. Sina, vaata, ei tunne asja sellest päriskandist, muudkui lased aga oma suuga ja kogu eluga just servamööda. Vaata, raha on raha, aga talul pole enam õiget olemist ja see on juba... Oled vahel tõbine olnud või? Nojah, siis mõtle seda ja ära tule rääkima, et müüte ja saate raha, sest mis see õiendab?

— Jah, ja kui räägivad vabrikuga võtmisest — jalad lõikab maha. Lõikab maha, ja kuhu sa siis lähed, kuigi raha taskus, ning vanamees neelatas nukralt ja jäi oma klaasi juure norutama.

Samuti istus Joosep oma klaasi juures. Istus, tõstis äkki pea, küsis uue mõõdu jooki, neelas selle järsku nagu mingis vihas alla ja jäi siis jälle norutama.

See oli teistmoodi istumine kui ikka. Vahel oli tulnud siia paariks pilguks lõbu pärast, ehkki restorani viin oli kallid ja suupisted veel kallimad. Vahel oli tulnud siia igava tunni segamiseks, kuid siis ikka mitmekesi ja lõbusa jutu saatel. Nüüd istus ja kuulatas vaid teisi ja need seletasid, et — jah, musta tundmuse eest tullakse seesugusesse paika. Ning mida suuremad ja sügelevamad on kellegi küljes elukärnad, seda enam ta otsib kõrtsilaua sõprust.

Oleks tahtnud ära minna, kuid kuhu? Oleks tahtnud liikuda ja joosta või midagi ette võtta, kuid klaasi viina küsimine oligi nüüd see ettevõtmine. See oli nagu vahel on tuntud unes: oleks vaja minna ja teha, kuid kas ei leia riideid või ei võta jalad, kuid kuidagi ei saa paigast ega pääse edasi...

Üksest tuli sisse tuttav noormees õlivabrikust. Sedapuhku tal polnud käes kitarrid ega raamatuid.

— Näe, ka!... mõtles Joosep enda õigustuseks ja naeratas, tõstes klaasi.

— Ei. Janu vedas sisse!... seletas noormees.

— Janu? kuulis talumees teise kõrvaga. — Janu, muidugi. Ega siin istu keegi muidu. Eks kuningas Taavet juba ütelnud, et toetage aga viinaplas-kudega...

— Ma seisn veel muidu jalul, sähvas noormees, minnes leti juure ja küsides pudel sidrunisoodat.

— Seda näha, et seisad, aga kuidas sa selle joogi otsas seisad, see on ime! arvas üks vana jooja leti äärest ning küsis kiusakalt:

— Hakkad sööma ka muidugi nagu loom — ilma napsita?

Noormees ei vastanud, võttis oma pudeli ja astus paar sammu müügi-letist eemale. Koka pale paistis kõöki viivast seinaluugist, sest küllap ta tundis uudishimu, et kes seesugune „kuiv mees“ siin on?

— Istu siia! kutsus Joosep.

— Pilguks! pomises teine pisut nagu pahaselt ja istus, käänates lahti oma pudelikorki.

— Ega siia jää keegi elama, arvas Joosep.

— Mõni elab. Või vähemalt elab kõrtsile... Mine taha vanade barakkide juure — seal võetakse denaturkat ja elatakse, küsimata milleks.

— Milleks sa siin ikka oskadki. Meestel õigus ka, vedas Joosep teisele poole.

— Õigus on igaühel, aga ühe õigus veab ülespoole, teisel allamäge.

— Noh... ja Joosepil olid teravad sõnad suus, et pole see mees oma keskkooliga ja heade kavadega ka veel harjal. Olgu siis, et ronib ise üles tuhamäele, ja see on kõik. Kuid teise olek sealpool lauda oli praegu väärt asi ja nii ta lausus sõbralikult:

— Kes selle elu õigeks ajab. Näe, Issand lõi maailma ja ikka on teises veel sättimist. Saab siis inimene oma teed kohe õigeks. Mehed siin seletasid, et kui elul kärnad küljes, tuled siia poole.

— Sinul ka või?

— Igal koeral oma kirbud!

— Midagi! Kuidas keegi kombe kätte saab. Ja Elmar ning Karla võtsid ikka sinul ka viisi üles ja nüüd laulad edasi!

— Minu laulud on praegu pisut teised, aga sellest me ei räägi. Ega ma ole siia nutma tulnud. Ja ega ma ole siin ka igapäevane!...

— Seda ma usun. Vahel ikka tullakse... Näe, keerasin ka sisse. Tulin vabrikust. Ma, tead, ei saa selle suuga süüa. Niisugune õligaasi maik suus, et toit ei lähe alla. Ja sööma ju peab, eks ole. Noh, siis loputan soodaga pisut, sest vesi on samuti õlihaisuga.

— Kogu sellel elul siin on see hais juures, ja Joosep lükkas jõhkralt klaasi eemale, otsekui oleks talle äkki tehtud pahandust.

— Elu on elu, aga mehed ise on ka mädad. Kui vaadata, mis elu teha annaks — teine lugu.

— Noh, palju annab, eks ole? nõudis Joosep.

— Kohe siis palju... Aga siin tuhandeti inimesi koos. Võiksid ise muret-seda meelelahutust. Noh, laulukoor on — kes seal käivad? Vähe. Rahva-maja on, aga pole tegijaid. Näitering on — üks külg halvatud, teine lohiseb pisut edasi.

— Ju ei anna teha! arvas Joosep. Ega rahvas ole siin hullem kui ikka rahvas. Ühe-sama riigi inimesed...

— See'p see on, millega pestakse... Riigi inimesed küll, aga inimesi on veel enam mitmet tõugu kui koeri — olemise poolest muidugi. Ja siin on kõik segamini koos! Siis enam hambanäitamist või siis paremas seltskonnas pisut sabaliputamist. Muud ei ole. Vaata, just see seltskonna-tühjus närib mul siin olemist. Vabrik ka, et kulutab seltskonnale nii ja nii palju! Mis see külma südamega kulutamine aitab, kui pole ligitulekut? Nii ta nüüd siin on, et kõik on puha kastides nagu Indias. Ikka ameti järgi ja rahvuse järgi ja keele järgi ja igati. Kui ühe vari teeb teise joogivee roojaseks, kuidas sa sellest pinnast midagi tervet välja kasvatad?

— Mis ma ütlesin! Ei kasvata tühjagi, ja Joosep jõi.

— Tühjagi on jälle palju üteldud. Viga on ainult selles, et tööliste koosseis muutub. Tulevad ja lähevad. Niisugused veerevad inimesed — päev siin, teine seal — see vaatab ainult suu ette. Ning siis ka, et hakatajaid vähe, sest keegi ei hooli ega organiseeri. Ma kõnelesin kooliõpetajatega, et teeme õpperingi. Need ka nagu jalust võetud, et mis sa siin oskad... Noh, aga teeme ikkagi ära. Väljast saame loenguid ja ise ka... Eks näe!

Joosep heitis käega.

— Eks näe! kinnitas noormees uuesti.

— Pahandust näed. Igatahes minust on seesugune värk seljataga, seletas Joosep, nagu oleks ta vana ja elatunud ja kuuleks noore juttu, kes näeb veel maailma roosana ja elupinda tänulikuna, et muudkui künna, külva ja lõika ning taevas õnnistab kõike. Aga näe, kes hakkab elama, see märkab, et ei ole siin nii palju õnnistust ja laia välja kui just kitsaid teid ja kurusid, mida märkad alles siis, kui oled jaluli kinni. Nagu kärbes paberil...

— Elad siin nagu kärbes paberil ütles valjusti ja hõõrus koonu.

— Mis kärbes? ei saanud teine aru.

— Noh, jaluli kinni. Vaata, kui seesugune tunne tuleb...

— Noh, pole sa veel ses paigas nii kinni!

— Või see üks paigaks ja asjaks, kus midagi põhja võib kõrbedada, andis Joosep mõista.

— Muidugi, kus see üksinda, aga ega sa sellega ka mind pimedaks seleta! Isegi vanast puusärgist võib midagi teha, kui on oskust ja tahtmist, nii et...

— Palju seletad, aga vähe tead! Ja tegemisest ei tule ka midagi! arvas Joosep jälle ja jõi viina.

— Väikesest tegemisest saab ikka rohkem kui suurest irvitamisest. Eks me kõnele teinekord edasi, ütles noormees nagu pahandatult, jõi viimse lonksu oma soodat ja läks ära. Ka Joosep ei hoidnud teda tagasi, sest nende kõned ei sobinud, ja istudes nii teineteise lähedal läksid nad teineteisest üha kaugemale.

Joosep norutas veel pisut üksinda lauas, siis tuli sinna Karla ühes paari teise töölisega — üks neist just hiljuti tulnud kodumaise toetuse abil São-Paulost. Talle osteti viina ja ta käest küsiti, kuidas seal kaugel on. Ta jõi ja naeris, et, oh, vend, ära küsi! Niisugune on, et üks veab käru ja teine tulise rauaga torkab aga vahetevahel tagant, et see vedamine läheks!

— Noh, niisugust asja pole maamunal, teadis baaritudrukki.

— Käi ära ning tule kõnele ise, ütles poiss. — Käi, jah, ära, siis näed, mis sust üle jääb: ainult vesised silmad ning higised jalad, muu olemine puha läinud. Neid naisi ja sinusuguseid on seal ju nähtud — justkui kassid käivad ääri mööda ja otsivad. Mehe asi on veel teine. Närid ikka kuidagi läbi ja...

— Noh, närisid end sealt ära siia, mis? naerdi leti tagant.

— Närisin, mis närisin, sina vala ja ära jaga. Vaata, muidu hüppan üle leti ja siis on niisugune närimine, et otsi pärast, kellelt nõuda alimente!...

Teised naersid, sest nad olid kõik juba pooleldi purjus. Ja tüdruk valas neile, siis vastava käsu peale endalegi ja lõkerdas kaasa.

Joosep vaatas esmalt poolviltu sinnapoole. Et seal nad on ja nii elatakse, ja pole neil häda midagi. Volksas kadetsedes Karla poole ja see märkas teda.

— Ennäe! Mutt ka väljas! hüüdis Karla.

— Mutt pole see kõige hullem loom. Siin on igasuguseid! heitis Joosep vastu.

— Selge, et igasuguseid. Mis on, kas paneme uksele sildi, et loomaaed? Teenime topka ka veel...

— Minupärast võid panna. Mina vaatama ei tule...

— No, kui sa ära lähed, mis ma siis enam panen, torkas Karla, kuid kohviistandusest tulnud poiss võttis tal ümber kaela ja laulis jälle, et „oh kallim, ära räägi, meil niigi rassimist!“ Ta laulis seda õigil ajal, sest paha sõna on ju nagu tikutuli, mis võib süüdata suurimadki hooned, ja ei tea, kas tüli oleks olnud praegugi kaugel. Kuid nüüd see süütetuli kustus, mehed pöördusid üksteise poole teiste lausetega ja kas arvates, et Joosepil on arve-maksmiseks rahasid või vana parema tutvuse pärast oli Karla see, kes tutvustas omavahel kogu seltskonna. Kõik asusid suurema laua juure ning lauldi töölt jooksus olevate viinasõprade laulu:

„Kui teistel kõigil kiire,
Siis meil on aega küll!...“

Neil oligi aega küll ja nende pidu ei lõppenud sel päeval. Pärast kõrtsi sulgemist mindi kisades ja lauldes hulkuma ning suurem pidu lõppes barakides, kuhu toodi viina „Tuhamäe Lonni“ juurest. Joosep maksis ning ütles, et on seda teed läinud, las läheb edasi — tema oma elust ei hooli, ning Karla ei meenutanud peagu kordagi pahandust Veera pärast nagu muul

ajal ja juhul, vaid patsutas Joosepile õlale, lamas pooleldi tema najal ja kiitis:

— Täitsa mees! Oled ikka päris täitsa! Mis sellest, et mõne vasika-viguriga, aga muidu ikka täitsa!

— Noh, eks igaüks meist mängi vahel härga, arvas teine ja nad jõid iga-veoseks sõpruseks ja leppisid kokku, et kui Joosepil on pangas raha — nad joovad homme jälle, sest pank on pank, kuid kõige kindlam paik on oma ihu. Mis sellele antud, seda ei võta enam kohtupristavgi, seepärast — las käia!...

Nad lasksid käia, laulsid ja rõkkasid ja nende barakitoa aken heitis tühjale õisele tänavale oma kollakat valgust, kuna muu maailm magas. Ja kui siis äkki keegi märkis, et on juba hommikuse vahetuse aeg, kobis Joosep püsti.

— Mis? Lähed tööle või? Nüüd, kus just hakkas minema...

— Töö mingi kuradile! urises Joosep.

— He-he! Ammu üteldud, et vanade hobuste ja rumalate inimesti asi. Aga siin toas on rahvas, kes tunneb elu nooti! Mis?

— Selge, et tunneb! kiideti ja elati edasi, kuid Joosep ometi lipsas toast välja, ehkki oli juba pisut hiljavõitu töö jaoks ja ta oli ööolengust ka niivõrd väsinud, et oleks langenud ise kirkale, selle asemel et tõsta kivisid. Kuid talle oli tulnud juba enne kiusakas mõte. Ja nüüd äkki nagu ärgates valdas see teda nii, et ta lahkus loomuliku ettekäändega toast ega läinudki enam tagasi.

Pisut vaarudes ja juukseid silmilt taamale lükates läks ta läbi põiktänavana, siis mööda kirikust, edasi teise barakkidereani. Ta ju teadis ja tundis maju — välisused olid vist juba avatud, kuid ta läks ometi üle madala aknaesise aia, kusjuures murdus paar pistandaia pulka. Ta saavutas tasakaalu majaseinale nõjatudes ja vaatas aknast sisse. Tuba oli poolpime. Siin oli tuba-köögiga rajoon ja köögis põles tuli ning see heitis tuppagi poolvalgust. Ehkki sesse tupp sel tunnil oleks tee viinud uksest, kloppis ta ometigi aknale.

Paar pilku möödus, siis süüdati toas lamp. Kellegi käsi lükkas kõrvale aknaeesriide.

— Veera! Kuule! Tead... algas Joosep.

— Pole siin Veerat midagi, seletati puises, venemurdelises keeles.

— Pole? Miks ei ole... Sina siin ära seleta!

— Seleta? Nu, vot, ei või seletada, kui tuleb äkki niisugune tsutselo akna taha.

— Kutsu Veera, küll ta tunneb...

— Tunneb? Miks siis akna taga? Inimesed mõtleavad, et vot, jälle tea mis lugul!

— Kassi saba alla inimestega. Mul pole nendega mattil! Veera pärast tulin.

— Siis tulge ilusasti, kui on päeva-äeg!

— Üks jumala-äeg puha! Ja on mul see alati nii... tulla! Aga nüüd tulin ja...

Nüüd kuuldus kusagilt kellegi hääl. Naine akna juures pöördus ja kõneles midagi vene keeles. Siis ilmus aknale Veera ning käskis:

— Jumal, ära ometi lärma.

— Ega mina! Su enda ema siin hakkas seletama...

— Hull oled või? küsis tüdruk surutult. — Hea, et isa just jõudis minna ära tööle. Aga ega siis sellepärast... Mine nüüd akna alt ära ometi ja ära nii valjusti...

Üks inimene läks mööda — tea kes ja tea kuhu, sest oli veel pime.

— Näed sa! kuuldus Veera surutud sosin läbi klaasi.

— Mis ma näen, kui midagi ei näe. Tulin... mõtlesin sinu peale, ja nüüd kihutad ära!

— Ega ma kihuta, aga... igal asjal oma aru!

— Aru või mitte aru, aga nüüd pead uhkeks, eks ole? Et jooksin siia — sinu pärast. Teiste juurest lasksin jalga...

— Küll sa homme saad ise aru. Aga nüüd tule aiast ometi välja ja mine praegu koju magama.

— Ei taha. Elu on nii, et ei taha enam... Ega ma muidul...

Jälle kõneldi sees midagi. Joosep ootas. Pahameel juba liikus kusagil aju-sügavuses, halvakspanu härm keerles veres. Juba oli valmis ütlema midagi jõhkramat, kui uks avanex ja palitusse mässitud kogu ilmus trepile:

— Mis sul täna meeles on? küsiti sosinal, kuna Veera tuli aia taha.

— Selge, et sina. Näed jul...

— Näen, et vähemalt pool mõistusest on sul tea kus. Aga see tuleb kindlasti tagasi... Roni nüüd aiast välja. Ma saadan sind koju.

Joosep noogutas pead. Siis asetaskäed raskelt aiale ja ronis üle. Tüdruk sasis tal käe alt kinni, seletades, et ta ei jõudnud end panna õieti riidesegi. Ja kui Joosep tahtis midagi seletada, surus Veera käe ta suule, keeldes:

— Ega me ole siin üksi. Inimesed juba liikvel. Hea, et on hämar, kuid ole ometi vaik!

— Ega mina kedagi kardal! trotsis Joosep.

— Ei kardal küll. Ega minagi palju... Ega seepärast aga maksa veel rahvast enda kukile kiskuda, kuna niigi räägivad... Saadan sind nüüd ilusasti koju.

Joosep tundis end äkki härdana. Ta surus tüdruku enda ligi ja seletas:

— Kui sina mind ei saada, ma ei lähegi... Ei tahagi enam koju minna,

kui sina ei saada. Ei taha üksi olla seal toas ega kusagil. Näe, tulin sinu järele... Mis ma teen, kui ei saa teisiti!

— Oi, poisul! Miks sa siis tahadki teisiti. Suur oled, aga lapse moodi, ning jooma hakanud!

— Ei saa teisiti!

— Ei saa teisiti. Ja üsna nutune ise! Kuule... oled justkui vene poisi moodi!

— Vene moodi? tõsis Joosepi hari püsti.

— Ei, ega muud, aga südamlikuks lähed ja seletad, ning pärast unustad. Aga nüüd lähed ilusasti voodisse, eks ole?

— Sina tuled ka, Veera. Tuled ka! ja Joosep hoidis teda tugevamini.

— Sisse? Ei...

— Tuled ka! sundis Joosep, kuid maja ees tuli takistus — Easte naine oli avanud oma toa ukse ja koda oli valge. Kui Joosep tahtis sellele vaatamata viia Veera endaga ühes, hoidis tüdruk ta tagasi, hellitas ja suudles ja ütles, et ta tuleb pärast. Siis pööras ta Joosepi näo ukse poole, lükkas kergelt seljast, ütles head und ja kadus, enne kui tusastunud mees oleks jõudnud ütelda veel sõnakese.

Vaadanud pilgu tagasi hommikusesse hämarusse, heitis Joosep väsinult käega, tõsis barakitrepile, tülitsetes tummalt teda silmitseva Easte naisega, et mis asja see siin keset inimeste kaardi-teed koperdab, ning läks siis oma tuppa, langedes raskelt ja pahuralt voodisse.

Õne päeva oli Joosep töö, siis puudus jälle ja otsis oma tasakaalule kõrtsist tuge.

Kui nii edasi läheb, antakse varsti lõpparvegi, sest olgu töömees missugune, vabrik ei saa oma tööd korraldada meestega, kes ühel päeval kaevavad kive välja paremini kui teised, kuid teisel päeval ei tule üldse töö ligi. Nii seisab ühes strekis töö ja artellis tuleb omakorda pahandusi.

Vahetus oli töö ja väljas sadas peenikest lumetolmu, mis kattis tänavate ja katuste tahmase, määratud pinna. Joosep magas raskelt ja riietes oma kohendamata voodis. Ärkas lõunaajal ja hõõrus silmi. Vaatas ringi otseski küsides, kus ta on ja misjaoks. Pea tundus raskena ja ihu väsinud, kuid silm tabas varsti, et ollakse oma toas.

Oli uuesti uinumas, kui kuulis ukse taga peent, kriuksuvat häält. See oli talle omal ajal vastik, siis kui ta tuli siia kaevandusse. Pärastki näisid vahel veidrana Pääri palved ja koonerdaminegi, kuid pikapeale muutus mees ise kodusemaks kui kaaslaste jõhkrad kõned. Sest oli Päär, kes ta oli, ta jäi

ikka seks, ja kuna sõprade hulgas juhtus meele muutusi ja pahandusi ja kogu elu näis lainetavat, kuidas juhtus tuul, siis jäi see vanamees ikka selleks, mis ta oli, ja nii oli ta omalaadi kindlaks maaribaks sel laukalisel eluväljal.

— Ah ikka kodus? Töö ajal? kuuldi Pääri küsivat.

— Kodus! kinnitas Easte Leena.

— Mis tal siis sees?

— Jah, juba terve nädal sedasi! Võttis äkki hullu poole peale. Mine näetunde sa inimest. Eks nad siin-paigas sedasi lähe!

— Jah, siin-paigas nad sedasi lähevad! kinnitas vanamees. Samal pilgul suruti maha kräunuv ukselink ja Pääri pea paistis laienevast ukselõigust.

— Tule, tule! Oled niikaugel, astu edasi, pomises Joosep.

— Mõtlesin, et kui inimene magab... vabandas Päär.

— Pole enam see aeg. Noh, iste on siin, osutas Joosep pinglotsale ja Päär asetus ettevaatlikult sellele, nagu pelgaks ta iga pilk, et see murdub ta kõhna keha raskuse all või teeb midagi muud ootamatut. Ta oli nõgine ja pesematu ja juuksed soonilisel laubal olid kleepunud kokku kollakaiks kahludeks, kuna pale näis tuhkjast ja tavalisest kõhnem.

— Ma kartsin, et poisid... ümises Joosep, kellele meenus eilne kaup, et uuel päeval jätkatakse olengut.

— Sa kardad neid, aga armastad ka. Just nagu kirjas... Aga sa võiksid ainult karta, oleks parem, õpetas vanamees.

— Niisugune tunne praegu oligi, arvas Joosep.

— Tunne küll, aga teod... Nojah, ega ma ole su isa, et ütlen. Ja kui inimene ise on pime, ega teise seletamine pane talle silmi pähe. Sellepärast ma olen siin elanudki — suu kinni.

— Aga mulle ütled ikka ära! On õige ka! kiitis Joosep.

— Inimene näeb, mis silma ees, Jumal, mis südames. Nii et... mina nüüd tean, missugune sina õige oled, või sina mind... ja vanamees kaapas väri-seva käega üle habeme ja lõdva suu.

— Kuule, sa oled ise veel tõbisemgi kui mina? ütles Joosep, tõustes küünarnukile.

— Ega päris veata ole... Ega ma muidu oleks töö ajal siin.

— Mul suust sisse läinud vigast — teada kuidas tuli ja kunas läheb, kuid sina oma karske suuga oled hall nagu kärbsemürgi paber. Nii et see kasi-nus pole ka suur tohterdaja...

— Kasinus toetab inimest, võta ette, mis tahad, aga... õlivabriku ahi tõmbas läbi. See ju nagu põrgueeskoda. Aga tuleb puhastada — ei saa teisiti, seletas vanamees, pühkides peeni higipiisku.

— Selge, et tuleb. Aga nad ei lase seda ka jahtuda, et inimesed saaksid töötada...

— Lase jahtuda — ahi seisab, õliajamine seisab ja inimesed ka. Nojah, siis... lagi ikka veel punane ja koks hõõgub — muudkui mehed sisse. Ning seal on oma tarkus ka: koks on tuliselt lahtisem.

— Senikaua lahtisem, kui mõni sisse ära kõrbe!

— Eks ta kõrvetagi. Mõtelda — sajad kraadid, et kõik hõõgub ja äkki kivivagunite asemel inimesed sisse. Lööd paar korda kirkaga — seest välja ja ämbritäis vett üle pea. Nii see käib!...

— Ning seal tulidki?

— Otse sealt. Ahjust... Näe, kukkusin sinna maha ja veeti välja. Visati vett üle ja ajasin jalule, aga... kümnik, et enam ei lase! Mingu tugevamad... Noh, tead, ja vanamees hakkas äkki hõõruma käsi. — Tead, seal on sul tuli kurgus kinni ja nahk põleb, aga teenid ka... Ning kui mind ei lasta, siis ma tulin vaatama, et... Kas sa ei tahaks vahetuse vaheajal minna lisateenistust saama?

— Vabrikumehed õiendavad seal ise! tõrjus Joosep.

— Õiendavad! Just! Ja sealt ma tulingi... Aga kui mu tervis ei luba õiendada, kas ma ei või enda asemel saata teist? Ma olen aastaid kuulnud nende sõna ja nüüd nad kuulasid niipalju minu oma, et ütlesid seal ka, et — saada. Nii et — kui sa tahad?

Joosep tõusis istuma. Pea, õigupoolest tuba, näis pisut ringlevat ja kõhus tundus mingi vesine lõtvus. Ta vaatas tühja laua, siis pliidi poole ning sõnas siis kui muuseas:

— Mis sul sest, kui ma lähengi?

— Mis mul, muidugi... Aga ahjupuhastamine, see ju teada... Kerge raha maa-aluse jaoks. Siis ühe osa annaksid mulle koha eest ning... töö saaks ka tehtud, Ega siis inimese nõrkuse pärast või see suur vabrik ometi seisma jääda? küsis Päär õigustavalt.

— Kuule, mis ma ütlen, Päär: vabrik sinu seljas, sina ligimese seljas, et saaks ka natuke...

— Mis ma muud siit saangi kui natuke... vaeva ja tervise eest.

— Aga lööksid mulle ka mahlatila külge niikui kevadisele kasele, et anna!

— Sa saad ju ise ka!

— Jah, aga ma ei taha.

— Ee... jah, siis küll! Aga enne ikka paistis, nagu oleksid ka korjaja ja koguja meelega.

— Eh, süsi olen endale kogunud siin-paigas kuklale. Seda olen kogunud. Ning siis eile öösel käisime jälle teisi kustutamamas. Ei ma lähe nüüd selle haige peaga tulisesse ahju, kuigi seal oleks otse roobiga rahasid saada.

— Nojah, ma arvasin... juba kojasa, kui kuulsin. Seda ma ütlesin! Ning ma ise ei jaksa. Hea teenistus! Ning vanamehe käed jäid lõdvalt põlvedele ja pea langes norgu.

Joosep patsutas talle õlale.

— Oh, seda rahakest küll. Justkui õng sul kurgus, et veab...

— Ega ma mulda vii midagi. Ega ma liigset...

— Aga jooksed teise järele nagu hobune aisa külge seotud porgandi järele — pole muud piitsa vajagi. Täna jumalat, et said tervisega või poole tervisega veel ahjust välja, mis sa muud...

— Ära sa arva, et jumal jääb tänamata. Tema tahtmiseta ei kõnni kuningad ega lenda linnud.

— Ega siis minagi olnud lõpuks eile öösel päris omapead, kui sa nii seletad! naeris Joosep.

Vanamees vaatas teda pilgu hallide, rahutute silmadega. Kõhis ja seletas siis, ja ta hääl oli terav:

— Ma seletan seda, et varsti on sul ka südames rohkem roostet kui ristiniimese verd! Ka juba sellest lõbu, kui saad vanainimest närida ja tõugata... Kas ma tulin siia sisse kurja sooviga?

— Ei, sa ei tulnud... Olgu pealegi. Ja see on sul õigus... Inimene ei märkagi, kui mõnest paigast juba olemine läbi roostetanud... ümises Joosep ja jäi mõtiskelles istuma.

Päär istus ta vastas, pomises midagi ja küsis siis rahulikult, tasakesi:

— Aga ahju-meest sust täna ikka ei saa!

— Tahtmise poolest nüüd ehk juba läheks, aga tervis ei kanna. Kui pole ihu, millega sa lähed...

— Jah, kui pole ihu, millega sa lähed, kordas vanamees nukralt ja nokutas pead. Siis kobis jalule, ohkas, viipas peaga Joosepi poole ja läks lühikeste lohisevate sammudega toast.

Joosep kuulis, kuidas Easte Leena küsis, kas toas ikka magatakse. Vanamees pomises talle midagi lühidat vastuseks ja siis paistis ta kergelt õõtsuv pea juba tänavalt. Easte Leena avas oma ukse ja laste kisa kuuldus läbi koja Joosepi tuppa, kiskudes valusalt kõrvakuulmeid ja midagi haiglaselt-hella ajuski. Siis kuuldus ukse klopsatus ja koda jäi vaikseks.

Joosep viskus uuesti voodi konarlikule, tüklikule voodikotile ja pani käed pea alla. Lamas nii ja mõtles, et see päev on jälle läinud surma poole, ja kui juba nii kaugel, siis võiks magada edasi. Kuid uni enam ei tulnud. Ja nagu viimastel päevadel, nii tänaagi — ta ei tahtnud olla üks.

Imelik, kuidas ta oli tahtnud omaette pliidiga tuba. Ja nüüd oli ta ses omaette toas ja ta ei oleks teinud midagi meelsamini kui läinud siit välja — ükskõik kuhu. Kas sõprade juure, kas kõrtsi, salaviinamüügipaika või — kas või hoopis ära siit õli ja suitsu maailmast.

Ta oli jõudnud siin palju unustada, mida oli tunnud ja tõeks pidanud kunagi Pikaluha ja Kaarnamäe vahel. Oli palju ka veel meeles, kuid see polnud enam jõuks hingele nagu tiivad linnu kehale. See, mis oli meeles, ei kannud ega viinud enam edasi. Kuid ometigi — ta ei jaksanud olla „lont-

AINO BACH: TÛTARLAPS LILLEGA (ofort, 1938)

AINO BACH: POISS (akvatinta, 1938)

rus", nagu ta vahel nüüd ise endale soovitas, et panna sealtpoolt värav sootuks enda järel kinni. Et häbi või au — jäägu kõik sinnapoole. Aga kui ühele loomale on nahk kord selga kasvanud, kes saab seda niisama lihtsalt pöörata? Kuigi Helmi jooksis ära ja nende sõnadega, et ei taha enam Joosepist teada, ta on ju ikkagi mees ja ta ei taha, et Pikaluha vanamees sülgab ta lapsele kui kaitsetule värdjale. Ning kui Helmi jääb sinna, kus ta on, ja tema siia, siis... Jah, kas Veerast saab õiget naist, kuigi ta veri kisub, sest kuigi ta on kiusav ja armas, on siiski niipalju nende kahe vahel nagu kuuma vee ja lahtise lõkketule vahel — ehkki mõlemad on kuumad. Nii et — küll ei oska näha, mis elust saab ega oska hoida õieti silmi kinnigi, et ei näeks ega arvestaks midagi.

Hea küll, ta ootab. Saab näha, mis Helmi ütleb. Ta kirjutab ju Helmile, seletas kõik ja Helmi peaks aru saama. Selge, et Joosep ei hakka paluma, sest tal pole midagi paluda. Kui Helmi tahab, siis on kõik jälle nii, nagu oli. Kuid talle endale ei tulnud ettegi, et ta seletas kirjas küll enese süüst lahti, kuid ei kutsunud Helmit enam enda juure ega kõnelnud midagi ka oma sõidust Pikaluhale. Ta selle kirjaga ainult pesi ennast, seletamata ja endalt küsimata, mis saab pärast.

— Eh, kogu see kupatis siin... kuradile! sülgas endast välja ja läks välja akna ette. Nüüd ta tundis selgesti, kuidas temas käärrib tuska ja viha kogu selle paiga vastu siin. Õlilõhna vastu, susiseva vabriku vastu, pimedalt niiskete strekkide ja kaevurite vastu ja barakkidevahelise elu vastu. Kogu selle vastu, mis oli ta oma elu sel pilgul, sest ta tundis end saamatuna ja oma jõuetus ja saamatus muutub ikka enamasti vihaks ja sallimatuseks teiste vastu. See viha ja põlgus kandus lõpuks mingi ebamäärase saatuse vastu, otsekui oleks see mingi füüsiline olevus, kes on teda lükanud ja tõuganud ja hoiab nüüd käsist ja jalust, et ta ei oska ega pääse kuidagi enam hästi lagedale....

Ta oli jõudnud niikaugele, et oli tige endale ja teistele. Ja kui inimene on kinni tigiduses ja rahutuses, siis ei jatku tal kunagi enam selget pilku ettepoole, sest midagi muud täidab ja lõhub mõtteid. Nii Joosepki hakkas tundma, et kogu elu on läinud viltu. Juba noorena, siis kui ema suri. Oleks kohe pidanud märkama, et majas pole enam ruumi mitme mõtte teokssaamiseks, ja oleks pidanud minema, kui tiivad vähegi kandsid. Siis oleks jäänud kõik see ära — see seal Helmiga, see tulek siia ja see elu siin. Ja kui oleks jäänud kõik ära, siis ta oleks kusagil... Oleks, kuidas oleks, aga tal poleks vaja aevastadagi kõige selle elu pärast, mis on nüüd käes. Aga kuigi nüüd võtaks siit väljamaksu ja läheks Tallinna ja otsiks laevadega teed välja — kasvõi sinna kohvipõrgusse, kust teine tuli, — siis veab ta ometi palju rahutust endaga ja ta ei saa lahti mõtlemistest, sest Helmi pole ükski ega jää ükski... Jah, ikkagi see vana talumees ütles õieti, et kõrtsi minnakse ikka siis, kui on kärnad seljas ja mujal ei saa rahu.

Sama päeva õhtul sai Joosep uue löögi oma mõtlemistesse. Helmi ei kirjutanud. Ta oli oodanud selt teadet, mille juures oleks kergem midagi otsustada ja siis ehk ka teha. Kuid nüüd selgus, et Helmi polnud ses seisukorras, et kellelegi kirjutada või kellegagi pikemalt jagada.

Oli hämarduv, varajane õhtu. Joosep istus oma voodiserval, võideldes väljaminemise kiusuga, kui kojast kuuldus kobinat. Ta tõstis pead — endas kaks tahtmist: et tuleks keegi ja et ei tuleks. Sest tal polnud üksinda hea ja ta ei sallinud ometi ka inimesi. Niisuguses segameeleolus, milles on teistel raske inimest mõista, hüüdis ta oma jah-sõna ukse poole. Seal tulid Kruusbergi Friida ja Karlovi Veera — mõlemad rõõmsad, külmast õhust õhetavad ning Veera silmad karvase krae ja mütsi raamist vaatasid lõbusalt voodiserval istuja poole.

— Istud nagu kongis — ikka koiku serval, ütles Veera, sest ta oli käinud siin paar õhtut tagasi, nagu oli lubanud, ja siis istus Joosep samuti.

— Peaasi, et saab istuda, püüdis Joosep vastu naljatada. — See väevab kõige vähem konti!

— Äkki oled hakanud nii kontidest hoolima, imestas Friida.

— Oh! Ta elab viimasel ajal lõbusalt. Küllap on jälle patukahetsuse päev, eks ole? kilas Veera.

— Just seesugune päev! pomises Joosep.

— Ega me tulnud tühjalt segama! Tõime ka midagi, seletas siis Friida ja otsis midagi palitu rinnataskust. Joosep mõtles, et ega see ole pudel? Kuid siis ulatas naine talle sinise, pisut kortsunud ümbriku.

Pilguks tulvas Joosepist läbi kuumat ärevust — nagu lapsepõlves, kui oli tehtud koerust ja see näis just tulevat ilmsiks. Ükskõiksust teeseldes sirutas ta siis käe kirja poole.

— Äitäh, ütles pisut kõlatult ega vaadanud kirjale.

— Käisime väljas hulkumas ja siis postkontoris... Ilus õhtu on täna. Juba nagu kevadine! laulis Friida ja Joosep vaatas akna poole ja siis kirjale ning märkas hämarikust hoolimata peenikest, kallakut kirja — õe Asta kirja.

— Noh, vaata, mis pruut ütleb, käskis Veera äkki ja keeras naksatades ühtaegu elektrilambi põlema.

— Ei tea, naeris Joosep vastu. — Kui ta üldse pruut on! Noorukene teine veel...

— Mis ta siis muidu kirjutab ja postikotte kulutab? pilkas Veera.

— Oma õde, seepärast... Sel nagu asja vahel kirjutada!

— Teada, et õde. Mul ka kõik õed, kui ei taha ütelda, jonnis Veera.

— Sinul on iseasi. Tema on seal üksi... võõrasemaga. Talle olen ma võib-olla pisut enam kui sinu peigmehed. Ja tema mulle ka! ütles Joosep, ehkki ta polnud endale ise kunagi kinnitanud ja oma südameski küllalt selgesti tunnud, et see oleks nii. Kuid praegu ütles ja tal polnud tunnet, et ta

kõneleks valet. Ja väärικalt ja asjalikult ta rebis ümbrikunurga ja hakkas lugema.

Veera ja Friida ütlesid talle veel paar lauset, et ta ei laseks ennast segada. Siis lobisesid nad pooli hääli kellestki Amandast, kes olevat nii jälkide kommetega, ning siis peost, mis pidi tulema pühapäeval. Ja kuna nad olid sellega tegevuses, mõtles Joosep, et loeb pisut algusest ja lõpust ja paneb kirja siis ära — pärastiseks. Kuid hakanud lugema, ei saanud ta enam peatuda.

Kiri polnud pikk, kuid temas oli palju. Peale mõne rea Kaarnamäe elust ruttas Asta teatama vennale Pikaluhale uudiseid. Ta polnud veel üheski kirjas annud mõista, et küllap ta teab, et vennal oli Pikaluhale midagi tegemist. Kodus vahel nokkis küll Helmit, kuid see oli nagu nali. Kui ta aga vennale siia kirjutas, kurtes oma elu üle ja jagades külauudiseid, siis ütles ta Helmist ikka üsna vähe. Kuid ses kirjas oli teisiti. Nüüd seletas, et Pikaluhale on lood nii, et ei oska enam midagi ütelda. Et räägitakse mitmeti, et Helmi on tahtnud kodunt ära joosta ja seda ka, et isa on teda peksnud, aga seda, kuidas kõik oli, et tea keegil!... Nii halvasti on aga küll, et Helmi sünnitanud äkki lapse ning see olnud enneaegne ja surnud eile hommikul ja pühapäeval viiakse mulda...

Joosep ei saanud siitpaigast enam edasi. Kiri vabises ja tähed vabisesid. Mustad read valgel pinnal näisid hõõguvat nagu tules. Ikka ja jälle ta nägi seda lauset: see suri eile hommikul ning viiakse pühapäeval mulda!...

— Noh, mis head-paremat öde pajatab? küsis Veera itsitades.

Ta pidi oma küsimust kordama, siis alles tõstis Joosep järsult silmad ja vaatas tükk aega kummalegi naisele.

— Pahu uudiseid või? küsis Friida.

Joosepil olid sõnad keelele, et surmaudiseid, kuid ta ei saanud ütelda neid sõnu. Ta vaid osutas käega ja ütles madala, sundiva häälega:

— Minge ära!

Teised ei osanud muud kui imestada.

— Minge kohe! sundis Joosep uuesti, kuid ta hääles polnud käsku, vaid pigemini tundus, nagu oleks ta äkki muutunud imelikult jõuetuks ja väsinuks.

— Nii pahasti midagi või? tuli Veera ligi, pilk kirjal ja sirutas sõrmegi kirjalehe servale, kuid Joosep haaras kirja kiire tõmbega ja äkki sisises ta häälest viha, kui ta kärkis:

— Käpad eemale. Kas sa siis aru ei saa!... Kuulge, minge juba üks-kord! See on ju... surmakiri! murdis äkki. Mõlemad asusid lahkuma toast, muudkui Veera viivitas veel uksele, litsus end selle kitsast avast tagasi tuppa ja kätt seljataga ukse käepidemel hoides, küsis:

— Kas... mina ka pean minema?

— Mine nii ruttu kui saad!

- Kuule, mis sul on? Ütle ometi!
- Siit pole sulle midagi ütelda...
- Ning ühel hommikul ka... Friida rääkis, et üks...

Ta ei saanud kaugemale, sest Joosep võttis tal käsivarrest kinni, lükkas tüdruku jõhkralt ukse taha ning kui oli sulgenud ukse, tundis, et ta oleks võinud teda isegi lüüa.

See oli äkki selge: ta läheb sinna.

See oli temaga nagu ikka inimestega, et vaevas end ja otsis lahendamata auku oma raskuste läbilibistamiseks, kui õnnetus polnud veel üleliia suur. Kui ta aga sai Asta kirja, mõtles ta vähem, kuid ikka selgemaks ja selgemaks tõusis ta kuuluvus sel pilgul sinna — oma esimese armastuse kodupaika.

Kaarnamägi oma kuusikuga, isa, õuepuud, vana koer, aiad, põllukivid — jälle nägi ta neid selgesti. Ja seal edasi rada Pikaluhale — üle madalma, üle purde. Selgesti nägi ta jälle seda trepikivi, mida oli viimati vaadanud laudalakast, oodates Helmit. Nüüd siis... Helmi on muidugi haige, üsna kahvatu ja nõrk. Isa hämar ja suu kinni, kuid silm kuri. Ja väiksekene... Nad on muidugi teinud juba väikese valge kirstu. Ning ema nutab muidugi, ehkki silmadega midagi ei paranda. Nii nad on seal ja teda, kellest olenes teekäänak nii või teisiti, teda pole. Võib olla küll, et keegi ei küsigi teda, kuid tal on nüüd endal niipalju selget tahtmist ja tööde sees, et tuleb minna.

Veel rongis ei teadnud ta, milleks ta läheb ja mis ta seal teeb. Kuid nagu keegi käskis minna ja ta läks. Suur õnnetus oli kiskunud tema künkliku eluvälja nagu tasasemaks, nii et ta nüüd oskas astuda komistamata ja kõverdamata. Trots oli kadunud, mõtlemine ettepoole ja tahapoole oli kustunud või vähemalt saanud teisejärguliseks. Nüüd ta istus vagunis inimeste vahel — kõrval võõrad minemas võõrasse paika. Kuid tema teadis, kuhu ta läks — mõtlik ja kuulekas.

Oli hämarduv laupäevaõhtu, kui ta sompas läbi õhukese sula lumekatte kodu poole. Hingas täie rinnaga sisse puhast, õlihaisuta õhku ja silm jooksis edasi-tagasi mööda tuttavaid välju. Pikaluha madalma näis ühtlase valge väljana ja oja joont polnud märgatagi. Raagus õuepuud ei varjanud Pikaluha eluhoonet ega aitu ja ühest aknast, ehk küll hakkas hämarduma, paistis juba tulekuma.

— Surnu juures? ... jooksis mõte ja külmus läbi keha, kuna silme ette kerkis elutu „keegi“ selle kollaka tule valgusel — väike, nimetu, tundmatu, kuid ometi oma ja nii oma, et tundis kurgus pitsitust, nagu oleks tükkinud ligi isegi nutt.

Ta pöördus Kaarnamäe poole.

Kõrge kuusik seisis vaikselt ja tardunult nagu mingil pildil. Lumi oli kas tuule või keskpäevase päikese mõjul kadunud okstelt ja männiku kõrge, tumeroheline piir paistis järsuna õhtusel taeval.

Midagi enam kodule lähemale, seda aeglasemaks muutus ta samm. Ihu muutus higiseks ja ta avas palitunööbid. Kuulatades häält ja jälgides, kas ei ole õues mõnda liikumist, läks ta nagu võõras piilur väravani.

Polnud koera, polnud inimest. Ka ei paistnud tuld toast. Ning käsi väravahaagil, jäi ta peatuma, sest see tahtis ikkagi palju ettevõtlikkust — minna oma koju. Mitte seepärast, et oli töötanud mitte enam tulla üle selle läve. Palju, mis ägedas meeles üteldakse... Kuid ta tuli raskete tunnetega ja need siin vaatavad talle küsivalt otsa, sest nad ei tea oodatagi. Seepärast ei lähekski järsku tuppa, vaid viivitaks ja viivitaks, käsi väravahaagil ja ärevus südames.

Siis — lauda poolt, üle karjaaria hallide hirte paistis kellegi turi. Seal kummardus keegi, tõusis ja kummardus jälle ning siis paistis hämarikust talvmüts, isa habetunud pale ja valge hanguvars. Ta kõverdus seal jälle aia varju midagi toimetama ja Joosep avas õuevärava ja astus üle õue karjaaria.

Ta ütles oma tere-sõna ja isa kohmas äkki seisma, tükk laudaseina äärest kõrvale kohendatud pähna hangu otsas. Ta käsi tõusis hõõruma habet ja silmad tunnistasid seisjat, kuid vastuteretust ei tulnud.

— Kas ei tunne enam ära? püüdis Joosep naeratada.

— Ei noh!... Miks nüüd!... ja isa heitis hangu seina ääre.

— Ma ootamata tulin, arvas Joosep.

— Täitsa, jah. Lõi kohe esmalt üsna silmad peast ära! lausus isa ja äigas jälle üle palge ja habeme.

— Pole ju nii kaua aega! arvas Joosep.

— Mis aega nüüd! Aja poolest... Aga töö pealt äkki tere ja ongi — siis ei osanud mitte neelata. Mõtlesin, et mismoodi ja nii!...

— Nüüdsel ajal see tulemine ja... see ju lihtne, seletas Joosep ning keelel oli sõna „minemine“, kuid see jäi ütlemata ja pilguks tundus jälle, et siiski midagi enam kui see karjaaria vana, sammaldunud aed on nende vahel. Kuid isa muutus nüüd elavamaks, pühkis kasuka külge käsi ja lausus:

— Mis need teed, jah, nüüdsel ajal. Tuleb mõte ning oledki kodus.

Sõna kodus tuli nii muuseas. Ei, Joosep ei tunnud veel, et ta oleks kodus. See polnud just isa-poeg siin, vaid pigemini nagu abielupaar, kes kohtub mõni aeg pärast lahutamist — omad ja võõrad ühtaegu.

Isa lükkas koomale laudaukse. Seal paistis ühe looma pea, kuid hämarikus ei saanud Joosep enam aru, kas oli vana ruske „Maasi“ või mõni teine seal uksest välja vaatamas. Loom inises küsivalt ja isa käsi puudutas pilguks ta sarvedevahet.

— Pole sul siin midagi... Oma osa oled saanud! Välja vaadanud ka ütles loomale, sulges ukse ja seletas siis Joosepi poole:

— Päeval üks lahti — saavad valgust. Ning loomal midagi näha ka! Nüüd viskasin panna ka seina äärest ära, sest ega külma enam tule. Päeval juba räästad ladisesid. Talve silmad juba jooksevad vett!...

— Jah, lumi on sula. Kevadepoolne aeg...

— Pea see aeg ei kao! ütles isa, tuli välja karjaaiast ja hakates sammuma mööda mustaks tallatud lumerada toa poole, kutsus:

— Nüüd sissepoole! mis muud! Vaata, ei teadnud, oleks sauna paarutanud...

— Kus sa kõike head ühekorraga, arvas Joosep ja sel pilgul nagu ei mõistnudki, et pigemini oli tal praegu kanda palju halba ühekorraga ja ta oli üsna kaugel kõigest heast.

Uks krääksatas. Võõrasema, pühkides käsi põlle, seisis uksele.

— Näe, jah, ikka on! algas juba eemalt. — Ma vaatasin äkki aknast välja. Just kui üteldi, et vaata. Ning jah, üks kõneleb isaga üle aia, ise nagu võõras ja pole ka. Mulle lõi kohe meele, et kuule, kui pole Joosep ise, ning näe, ongi! Tere õhtust! ning ta ulatas Joosepile käe.

Ta vatras edasi, minnes teiste ees tupp. Kärkis lapsed vaiksemaks ja käskis süüdata tule. Kuna isa aegamisi ja hoolikalt seadis tuld väikese „hännaga“ lambi tahile, seletas ta edasi, et Asta joosnud küla poole — vanamehel laupäevaõhtul ikka lehenälg, ning ta olnud kõõgis. Ja siis käratas jälle lastele ja läks rutates kööki, et jah, mis ta siin muidu vatrab, kui teine tulnud teelt ja laual pole veel midagi.

Isa istus laua nurka ja Joosep laua ääre akna alla. Mõlemad olid vait ja vana toa lagi muutus ikka selgemini nähtavaks, sedamööda kuidas tõusis lambis tuli. Isa sõrmed ruttasid tasandama suitsma tükkivat lambituld ja lapsed jäid tulevaikuses isegi vaiksemaks, vaadates pörandalt oma mängukola juurest Joosepit, kes oli neile jõudnud muutuda juba võõraks.

Tuba oli soe. Kõõgist tuli rasvalehka. Pliidirõngad kõlisesid ja äkki tõusis pann särisema. Lapsed hakkasid jälle tasakesi sädistama ja vana kulu- nud söögilaud oli Joosepi käe all.

— Päril mõnus... kui saad jälle istuda, ütles Joosep, et jõuda jälle jutule.

— Eks ta teelt tulijale ole. Vaata, töölt samuti... Aga ega siin ole palju istutud. Tead isegi seda järke siin.

— Kus sa talukohas seda! Või mujalgi!... oli Joosep nõus ja samal pilgul kuuldus tagakambrist nõrka hüüdu.

Isa kuulatas ja tõusis siis rahulikult ja aegamisi nagu üks, kes täidab oma kohust.

— Vanaema? küsis Joosep, ja see oli imelik, et ta küsis, sest ta teadis ju, et vanaema on teises kambris ja ootab oma aega.

— Vanaema, jah. Pole paremat, pole halvemat, ütles isa.

— Tere jaksab ikka ütelda, arvas Joosep, võttis laualt lambi ja nad läksid kambrisse.

Vanaema lamas oma pisut kibedalt lehkavas voodis. Ta õlg ja pale värisesid mõlemad ja Joosep märkas, et ta jõuetu tudisemine on läinud suuremaks. Kuigi ta ei jõudnud peadki oma rammul tõsta, ta silmad liikusid elavalt ja neis oli niiskust, kui ta vaatas kollaka lambi valguse saatel tülivate poole.

— Ma kuulsin häälest! Ikka tulid!... ütles voodissemõistetud.

— Tulin korraaks... vaatama! lausus Joosep leebelt.

— Ikka tulid! kordas vanainimene ja oli märgata, et see tulek tähendas talle palju.

Joosep läks voodi ette, võttis vanaema jõuetu, väriseva käe, pigistas seda ja ütles:

— Maailm pole nii suur — tere ulatub ikka ütlema!

— Ma mõtlesin... kas mu silmad on siis enam lahti.

— Näed, et on! Ja on teinekordki...

— Küllap nad nüüd on. Sest kui kord tulnud, küllap siis jälle... ütles vanaema rahuliku lootusega ja käskis siis:

— Minge nüüd jälle. Teil rääkimist. Mis mul muud kui... Kuulsin, siis suu hüüdis juba ise... Ega sa ju kohe lähe jälle... sinna?

— Ei. Täna ei lähe kusagile.

— Nojah, siis ikka öö katuse all. Jah, minge nüüd pealegi... Ega ma pööramise pärast. Olen niisama — pale toa poole...

Ta värisev pale ja niiske silm saatsid neid, kui nad tulid jälle tuppa ja istusid laua juure. Isa kohendas jälle lampi, seadis end, nagu sügeleks tal kusagilt, ja ütles siis:

— Nojah, seepoolest on endine. Aga... sa pole siitpoolt midagi uut kuulnud või?

Joosep viivitas. Nüüd see tuleb. Ja just isa pidi olema see, kes viis jutu sinna, kuhu ta ei tahaks. Sest palju, mis on olnud, ja palju, mis on maailmas läinud halvasti — ega teine oma sõnadega seal arsti midagi. Kuid ta vastas pärast viivitamist sootuks rahulikult, nagu ei liiguks tas midagi:

— Eks ma ikka natuke tea! Asta kirjutas...

— Nojah, või kirjutas. Ega seda tea kui palju ole — viis vakamaad, aga järg on ülal!

Joosep ei mõistnud äkki minna isa jutuga ühes. Ta oli oodanud Pikaluha lugu, mida isa oma lihtsemeelsuses ja vanadele meestele omases mitteteadmises hakkab edasi andma. Kuid nüüd oli juttu sootuks muust ja isal ajas muu uudis üle servade.

— Ei. Sellest ta pole kirjutanud... kuigi paljul vastas Joosep, valetades viimased sõnad, sest ta nägi, kuidas see elustas isa. Ja nüüd võttis vana-

mees kohe jälle tuld, asudes seletama, et on tehtud võlga natukenegi, lõhutud kände ja kraavitatud maad.

— Viis vakamaad pööratud nii, et kamar on all ja muld taeva poole, kiitis vanamees elavalt ja ta silm näis pilgu nagu noorem ja kael tugevam olevat.

— Kuusiku ääres? märkas Joosep küsida. Ja kuna ta oli väga päri selle rajaga, millele jutt suundus, rinnutas end kodusemalt vanale söögilauale ja vaadates isa poole küsis:

— Seda on ju seal mehesti. Üle kahekümne või?

— Üle kahekümne, näh. Ning kui arvata metsaveer ka veel, saaks oma kakskümmend viis vakamaad ja võiks jätta see Kaarnamäe kõmmi niisama veiste tampida. Aga saad's ühekorraga. Aeg läheb mujale ja üks mees kaevamas... Aga kui ma nägin, mis vikki ja nisu Pikaluha mees sel aastal sai, siis ütlesin, et... Nojah, eks ta selja kõveraks tõmbas, aga viiele vakamaale võib nüüd kevadel visata seemet.

— Suur asi! Suved nüüd ka kuivad!... märkis Joosep.

— Aga nii kui reheilm alati. Ja mis me oma põllumäelt saime? Häbi oli niita, häbi jätta. Nii et suurt suu väsitamist ega hammaste kulu talvel pole. Aga kus sa kõike... Nojah, oleks valgem aeg, läheks vaataks. See pole nii lume all midagi — saha vaod väljas.

— Eks teine päev näeme. Aega on — kevad tulemas... arvas Joosep.

— Nojah, tuleb ju küll! kinnitas isa, kuid ta häälest tundus, nagu poleks ta ikka päris rahul, et ei pääse kohe näitama uut põldu. Kuid kui juba tuli jätta uueks päevaks see vaatamine, jättis siis muugi jutu uudismaast ja küsis kaevanduse-elust.

— Töömehe asi: mis teed, see peos. Ega sealgi anta muidu midagi, seletas Joosep.

— Kus sa seda Ändja käsi ikka enda poole kõver. Aga leiva ikka teenib?

— Leiva teenib! kinnitas Joosep pisut hämaralt. Siis sööstis Asta uksest sisse ja peatus hämmastunult keset tuba.

Jutt läks nüüd lõbusamaks ja kiiremaks. Joosep püüdis leida naljasõnu, et kui preilik Asta on vahepeal kasvanud. Võõrasema seletas kõõgiukse vahelt midagi tantsudest ning et eks noor inimene taha ikka midagi seesugust — see ta õigus. Isa aga võttis ajalehe ja hakkas uurima kaugete maade asju ja oma riigi uudiseid ning ses koduses olekus toodi lauale kartulid ja liha ning suur kann piimaga.

Joosep sai siis endale Asta voodi.

— Kuhu sa ise's? küsis.

— Oh, tuleb tagakambrisse. Küll me seal... seletas võõrasema ja silus ise Joosepi voodisse laotatud uut tekki, nagu oleks ta seadmas aset oma südamekallile.

— Aga kui äkki tuleb peigmees sind vaatama? püüdis Joosep naljatada Asta poole.

— Pole enne tulnud! trotsis tüdruk, ise pisut õhetav.

— Ükskord on ikka esimene. Äkki tuleb! Mis ma talle ütlen, kui leiab mind?

— Äiga vastu vahtimist, mis muud.

— Pole Astal seda kommet, et nii noorelt sedasi, ruttas võõrasema kiitma. — Nüüdsel ajal on ju, et muudkui aga annaks elada, aga pole siin katuse all. . . Näe, külas nüüd on ju, et. . . hakkas, kuid lõpetas äkki ja tuba jäi vaikseks.

Joosepil oli ebamugav. See vaikimine ütles rohkem kui jutt. Võõrasema ei jõudnud oma mõtete jaoks ja pidi peagu ütleva, mis külas uudist. Kuid ei ütelnud — küllap teadis, et siin katuse all on praegu siiski keegi, kes sellele kõigele, mis külas sündis, pole võõras ja tea, mis mõtetega tuli täna õhtul isamajasegi.

Nagu roostene vikat oli lõiganud äkki toa jälle pooleks. Selle ühel pool oli võõrasema lastega ja teisel pool Joosep. Ning kuna jutt enam ei sobinud ja isa oli ikka ninaga ajalehes, arvas Joosep, et ta läheb magama.

— Nojah, reisilt tulnud. Me siin ka asjata ühest ja teisest! Sina nüüd oma lehega. . . Ega sa neid keisreid ja riike ikka hoiad! käskis võõrasema isa poole ja see kobis oma lehega ära tagakambrisse, kust kuuldus siis veel vaikselt seletusi, lastehäälitsusi ja siis sõnatut kobinat, nagu teevad linnud õhtuti puuris, mis on kinnitatud maja seina külge. Ja kuna sealt pisut hiljem kuuldus juba isa katkendlikku norskamist, vahtis Joosep lae poole — ühtepidi ärev, et mis ta hakkab homme peale, kuid teistpidi rahul, et ta siiski oli tulnud ja magab nüüd siin. Ta oli jälle ühenduses oma koduga ja nii tundis ta end vähem tuultes kui muidu, sest olgu inimesed, elu ja saatus, kuidas kellelgi on, kuid see vana lagi ja need samad vanad seinad on sõbralikud sel ööl ja kõigil öödel ja päevadel, mis tulevad edaspidigi. . .

Joosep ärkas varahommikul, riietus kiiresti ja ruttas välja.

— Juba jalul! püüdis võõrasema ta õues kinni.

— Vaatan pisut! ütles Joosep, lastes pilgul ringelda lautadel, aedadel ja õuepuudel.

— Nojah, oma paik ja puha! . . oli võõrasema nõus, minnes heinasületäiega lauta, kuna Joosep läks otse üle lumise põllusiilu kuusiku taha ja vaatas uudismaad, kus mustendasid traktorsaha kõrged vaod.

Kui ta tagasi tuli, sidus võõrasema endale pähe musta rätiku ja Asta oli ka mineku-riides.

— Ma panin natuke lauale, et kui. . . Me ise lähme ära! ütles, osutades lauale seatud toidunõude poole.

Asta vaatas üksisilmi vennale ja hingas ärevalt. Neelatas ja huuled olid avatud, kuid ta ei ütelnud midagi. Siis nuuskas võõrasema nina, pöördus pooliti nurga poole ja lausus:

— Naabrite asi — ikka üks saadab teisel... Ega seal palju rahvast küll ole. Kelle hool seal tehagi, ja vaevalt et sündis...

— Nime alla pandi ikka ära! Siis kustus! arvas isa.

— Ristiinimesena läheb, jah. Ning küll Jumal ise teab, kuidas ta kedagi saadab või kutsub... seletas võõrasema ja kallutas äkki pea vaikselt viltu, nagu istuks ta juba kirikupingis või kuuleks surnusaate pühasid sõnu.

Siis tekkis tuppä jälle vaikus.

Nähtavasti ootasid mõlemad, mis Joosep teeb? Mispärast ta tuli? Ja kuna võõrasema seda oskas varjata, oli Asta otse lõhkemiseni ärevil ja seisis samal paigal, pilk pörandale vahtival vennal.

— Isa arvas, et mis tema sinna... algas võõrasema jälle.

— Nojah, mis mina sinna... Oleks veel, et haua-abi vaja. Aga paljuku sellele... Ega maa ole sügavalt külmal ka.

— Küllap sellega, aga vahest ka saatma?

— Pole kord seda nõu olnud, mis nüüd enam... arvas isa ja soris eilset lehte, kuid ei lugenud.

Joosep vaatas endiselt pörandale. Ning äkki küsis ta sootuks midagi muud:

— Koera pole enam nähagi?

— Pole. Hakkas sügisel karva ajama. Kärnad tulid selga...

— Kärnad?

— Jah. Looma asi, kes seda teab. Sai kord petrooleumi peale pandud, siis lõpetasime teise ära, et saab vaevast lahti, seletas isa ja Pikaluhale minejad seisis ikka keset pörandat.

— Sai vaevast lahti, jah, seletas ka võõrasema. — Ju vaatame kutsika jälle. Muidu õu nõnda surnud olemisega... Pole teist siis tulijaid midagi? küsis nüüd juba kahe käest.

— Kes meid... pole kutsutudki! ümises Joosep ja enne kui võõrasema jõudis seletada, lisas:

— Me läheme vaatame nüüd seda Kaarnamäe tagust luhta. Seda uut maad!...

Isa tõstis kiiresti pilgu.

— Nojah! ning ta oli juba jalul.

Võõrasema löi nüüd peatuma.

— Nojah, aga kuidas siis lastega? Pliidil pole küll midagi, et tõmbavad kaela, aga... kahtles ta ja vaatas kord isale, siis Astale.

Isa istus tagasi laua juure, kust uudismaa-jutt oli ta tõstnud jalule. Asta seisis ukse ees ja Joosep sai aru, et kogu jutt oli seni sihitud temale — kas

tema tuleb või ei tule saatma mulda seda väikest, ning isa jäämine laste juure oli selge juba ammu.

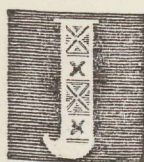
— Ma lähen üksil... Kõnnin pisut... Üle hulga aja vaadata... pomises ja otsis varnast mütsi.

— Nojah... alistus isa, nohisedes omaette.

— Nojah, kordas võõrasema. — Käid ning vaatad. Ega meiegi kaua. Ning eks sa näe sinnapaika ka, kui me läheme... sõnas ja nad olid väljas uksest.

Läbi akna paistis, kuidas kaks musta rätti kadus eemale.

20

Joosep läks uuesti külmunud luha ääre, kõrge Kaarnamäe kuusiku lähedale.

Ilm oli sombus, lumi sulavõitu ja läänetuule puhangute mõjul pudenes kuuskede okstelt viimaseid lumekamakaid. Varesed lendasid kraaksudes küla poole ja sealt tagasi kuusikusse — küllap nad olid seadnud vanadesse kuuskedesse juba pesade esimesed raod. Üle välja ruttas paar ettepoole kõverat naisekogu — kiirustades, kompsud käe otsas. Mõlemad kadusid, kartes nähtavasti hilinemist, Pikaluha väravasse. Samast üle aia paistis paar hobusepead. Küllap Joosep teadis, et seal on paar regegi — üks puusärgi ja teine ristikesse jaoks — ja nendele istuvad pisut hiljem haualised.

Istus märjale kännule ja kraapis kuuseoksaga lumele vagusid. Ei vaadanud enam koduseid välju, ei ka teed Pikaluha poole. Ainult hinges kibeles ja paha oli olla ning jälle tuli ja läks mõte, et mispärast ta siia üldse tuli?

Võõrasema seisis enne toas ja küsis, et kas tema tuleb ka? Võib-olla ta oleks tahtnudki minna ja heita pilgu sellele väikesele kaamele näole, mida ta pole näinud ega näe enam kunagi. Aga ta teadis, et enam kui muud vaadatakse siis teda ja küllap on külas selge, kes see on, kes seal seisab ja vaatab: metsa joosnud isa. Ning siis peab Pikaluha peremees endale mujalt laenama silmad ja südame, et sallida teda sel tunnil. Või on ta sel tunnil vaikne ja pehme, sest õnnetus tasandab vahel elu enam kui kõige suuremad õpetused? Kuid ometi ei passiks temal, Joosepil, minna nüüd äkki sinna kui haualine — sõnata, jututa, kutseta.

Nii on suur küsimus, miks ta õige tuli. Eile tulles tundis ta selgesti, et nii tuleb teha. Kuid see tulek siia oli siis enam nagu kuutõbisel kui ärksal inimesel, sest mis tast on nüüd siin abi teistele või talle endale. Ainult südamekõrvetamist, ei muud, ja kui ta läheb Pikaluhale, viib häbi ja tuska kingituseks kaasa.

Näe, kuidas elu muutub, kuigi inimene ise ei tunne, et ta oleks teadmisteine olevus. Samast kuusikunurgast jooksid veel aasta tagasi läbi ja viit-

sid aega põõsaste varjavas, soojas hämaruses. Samadel põldudel künti ning vaadati üle luha ja ojakese ning naer tuli silmi, kui nägid sealpool luhta teise heledat pead. Ja nüüd niisugune vaatamine, paari pilgu varastamine, ning seejuures kuriteo tunne kükitab nagu ketikoer südames ning tuletab end alati meele. Mispärast see kõik nii on? Seepärast, et loodus läheb oma teed ja inimesed eksivad kõrvale? Või ei eksi inimesed, eksivad loodus ja eluseadused? Kuidas see kõik siis on, sest oled mõtelnud head ja tahtnud olla mees ja istud ometi kännul, alandatud, karistatud ja eemale lükatud. Ning seesugune teine veel enam alandatu, karistatu ja eemalelükatu on Pikaluha kambris.

Kas see pole olnud nagu unes ja ammu-ammu — kõik see, mis oli. Nad olid raba rehe juures — külmas, kuid teineteise ligi ning õnneks oli vaja vaid kahte.

— Koera ajasime üles, kartis Helmi siis ning tal on meeles, et ta ütles:

— Ega see ole haige laps! Las ärkab! Ning kui Helmi kartis, et koer tuleb sinna, kas ta ei ütelnud, et ei see oska lobiseda. Kas Helmi ei hoidnud hiljem ta käsi oma kuumade sõrmedega. . . Ta oli nii usaldav, et ei tema karda midagi: ta usub Joosepit! . . .

Võis see olla nii, kuna nüüd on kõik nii sootuks teine ja karm? Nüüd on siin valge lumine väli, kraaksuvad varesed ja hobusesõnnikune tee, millele heidetud kuuseoksi ja mida mööda peab minema väike surnu. Ei, ta ei tea enam, mis on õige: kas istuda siin või põgeneda või minna teiste sekka ja mis ütelda või teha edasi! . . .

Raputas end nagu külma tundes ja tõusis vaatama.

Väli polnud enam tühi. Pikaluha õueväravast tuli peaga nookiv hobune, seetaga teine ning siis salgake tumedasse rietatud inimesi ja „oh laula surmalaulu“ nukker viis kajas üle sombuse, tühja välja.

Joosep tõmbus põõsaste varju.

Ta kuulis lähenevat laulu. Ta nägi regesid ja inimesi. Need tulid kuusiku nurgani, siis pudenes saatjate hulk tagasi, muudkui kaks hobust, kummalgi reel mõni mees, läks edasi. Ning kui naiste vaikne kõnelus oli tagasi minnes kaugenenud, oli väli jälle tühi ja muudkui varesed kraaksusid ja lendasid, nagu oleksid nad nüüd eriti pahased segamise pärast.

Joosep tuli jälle välja ääre. Nüüd oli see möödas. Ta võis vaadata veel vaid reejälgi ja kuuseokstega kaetud surmateed, kuid muu oli läinud. Argust oli olnud enam kui meest, häbi enam kui tahtmist, kuna elust kustutatud pidi minema sinna, kuhu ta läks. Nii on elu! Kuid. . . inimesed ise saavad vist teda tugevasti lõhkuda, kui nad on jõhkrad. Ja saavad ka vist parandada, kui on parandajad. . .

Ta surus äkki mütsi tugevamini pähe ja astus otse üle välja Pikaluha poole. Otse üle külmunud oja, üle koplisiilu, tuttava ukسلäve poole. Ning ei viivitanud enam õueski, vaid astus ruttu sisse ning seisis vanas talutoas.

Pere-ema kõverdus akende alla seatud suure laua juures, kus oli veel matuseliste jaoks lauale asetatud toiduvaagnaid. Ta pöördus pooliti ukse poole. Siis äkki nõksatus ta kõver selg sirgeks ja nii ta vaatas, suu avatud, pilk ehmunud, üks käsi tühi, teises nisuleib.

— Kaugelt võõras! ütles Joosep enda kohta. — Tere!

Vanainimene veel ei liigutanud ega vastanud, muudkui käsi hakkas äkki värisema ja kobamisi nihutas ta pooliku sepikupätsi lauaservale.

— Sel ajal kui oleks pidanud tulema, jäi tulemata, surus Joosep tumedalt.

Teine ikka veel ei vastanud, muudkui kuuldus ta neelatamine vaikes toas ja käed hakkasid kobama põlle ja nõöpe.

— Ära ikka veel tunned Kaarnamäe poisi? ja Joosep astus sammu lähemale.

— Jah! Kuidas siis... Või siis tulid ka! pääsis nüüd teine kõnelema. —

Miks ma siis ei tunne! Aga ei osanud oodata ega vaadata.

— Ma mõtlesin, et... tahaksin Helmit näha.

— Helmit, jah! ja vanainimene muutus rahutuks, vaatas siia-sinna, nagu otsiks midagi, ja seletas:

— Mis seal enam palju näha! Kui on, et jääb veel peale...

— Haige?

— Üsna minemas... järele ka, ning varvastel ja hingamist tagasi hoides läks ema tagaukseni ja lükkas selle pisut praokile.

— Magab! lausus siis sosistades.

Joosep, samuti kikivarbail ja müts peos, läks ta kõrvale ja vaatas kambresse. Seal, halli teki all, üsna akna lähedal lamaski kannataja. Ta pale oli muutunud veretuks, nägu läbipaistvaks ja silm poleks tunnistanud teda elavaks, kui mitte tekk poleks pisut tõusnud hingetõmmetega ühes.

— Kui oleksid tahtnud midagi ütelda või? kuuldus vanainimese murelik sosin.

— Kui ta saab teada, et ma käisin!... Kirjutasin ka...

— Jah, kirjutasid ka! ja vanainimene sulges hoolikalt haigekambri ukse, enne kui jatkas:

— Kiri tuli jah. See oli just surmapäeval... Ei ta kõnelnud mulle enam midagi. Ning polnud niipalju jõudu ega olemistki. Pani padja alla ning nuttis ja ise ütles ikka, et ei tahaks muud kui ära!... Ning ma kardan ka, et kustub...

— Kas siis tohter pole käinud?

— Millal see siin... Ning kui teised siin ütlesid, et peaks tooma, siis isa arvas, et eil!

— Et las sureb? Oma tütar!

— Oma küll, aga... see on ta poolt nüüd nagu neetud! Ega ta muidugi kurja pärast. Ka süda valu täis, aga see tuleb tal teisiti seest välja. Ise

mure pärast ei maga, aga Helmi kohta ütles, et las olla — küll Jumal ise teeb vahe. . .

— Kui inimesed ei aita, siis. . . ümises Joosep puudutatult.

— Mis see inimese abi. Kaugele see. . . Näe, väike oli. Vääksus kord ja kustus. Helmile ikka oma veri — ega seda teine inimene tunne, aga ma saan aru küll. . . Ning tervis oli tal niigi juba nagu põlenud paber, et puhu kord ja läinud. Nüüd siis. . . saab siis näha! . .

Teisest kambrist kuuldus kõhatamist. Mõlemad vaikisid. Siis küsis Joosep peagu hääletult.

— Pereisa. . . ka kodus?

— Jah, sosistati vastu. — Ei tema läinud kusagile. Vend läks ja teised. Ta ütles, et tal pole neid silmi, millega ta inimeste ette läheb. Aga kodunt saatmise sõnad kuulis ikka ära ning puhus veel küünladki. Aga ta ju niisugune kinnine ja järsk. Hakkavad seal kõnelema — siis istub parem siin.

— Ma ütleksin talle paar sõna, tahtis Joosep.

— Isale? Oh, siis ju. . . Oota, ma vaatan! ning pere-ema muutus äkki liikuvaks ja lipsas teise kambrisse.

— Mis ta veel tahab? kuuldus kare küsimus.

Joosep astus ukseni ja lükkas selle pooleldi lahti. Ta pilk kohtas kangelt akna all istuva mehe halle silmi. Selle mehe huuled näisid olevat surutud kokku nagu rebaserauad ja neis polnud enam verepiiskagi. See näis olevat tühine lootus, et sealt tuleb ukseolijale mõni sõna.

— Naabriperemees! Ega ma muidu ole siin, lausus Joosep vaikselt.

— Parem, kui lähed kohe jälle, lõikas teine külmalt.

— Minemisega ei paranda midagi, arvas Joosep.

— Oled niipalju parandanud, et. . . noh, oled nüüd rahul või? Kuigi õu on häbi täis ja katusealune. . . siis jätta vähemalt inimesed nüüd rahule, lausus karmilt.

— Eil raius Joosep.

— Mis see ütleb!

— Et lähen praegu, aga tulen tagasi jälle ja võtan Kaarnamäelt hobuse — kirikusse mineku jaoks.

Vanamees ei vastanud. Ta põsk tudises pisut ja pilk langes maha. Soonepine käsi paitas üle terava põlvenuki, kuid suu jäi vai.

— Jah, eks see oleks kõige parem, ruttas ema arvama. — See oleks kõige parem, kui sedasi. . . Siis ikkagi lõpuks nagu koomal. Kui on, et Helmi jääb peale. . .

— Mis sa sest jagad, keeldi akna juurest. — Kui on tulija, siis tulgu ja kõnelgu, aga täna. . . ning lauset katkestades pööras ta palge kõrvale. Oli selge, et ta ei taha kõnelda enam, ei kuulda ega ütelda rohkemat. Ning ta elukaaslane, kes pidi ju teda tundma, tõmbas Joosepit varrukast ning sulges ukse. Ning astudes välja läveesise mahatallatud lumele, ei kuulnudki Joo-

sep õieti, mida Helmi ema talle oma ruttavate, katkendlike lausetega veel seletas. Tal oli kuum ja ta vaatas oma jalge ette lumisele rajale, kuid südames kordas jonnakalt, et tuleb jah ja võtab Kaarnamäelt hobuse ja siis üteltu see mees seal akna all mis tahes.

Keset õue ta pöördus ümber. Helmi ema seisis lävekiivil ja vaatas talle järele, kõver nagu pooliti kokkumurtud nuga, kuid ta silmad olid kuivad, sest küllap tal oli olnud elu kestel ja nüüdki rohkem taluda, kui seda oleks jõudnud ühe silmapaariga nutta.

— Sa ütle Helmile... algas Joosep.

— Jah, ruttas trepikiivil seisja vahele.

— Ütle talle, et käisin. Ning ütle, et tulen jälle. Ning kui ta saab terveks, ehk ta usub...

— Ehk on, et pöördub. Ehk antakse... lootis ema käsi kokku pannes ja astus koja hämarusse, kuna Joosep lonkis aegamisi tagasi üle välja, üle külmunud ja sula lume all sinendava oja Kaarnamäe poole.

Kodus jäi tuba tema sisse astudes jälle vaikseks, nagu oleks ta kannud endaga ühes mingit võõrast tuult.

Asta vaatas talle küsivalt otsa ja asudes sõlmima väikese poolvenna jalga pastlaid, et see saaks minna välja pehmesse lumme paterdama, heitis ise ikka küsivaid ja imestavaid pilke venna poole. Võõrasema aga vaatas Joosepile otse silmi, katkestades sõna pealt Joosepi uksest tulles pooleli olnud jutu. Muudkui isa tõstis oma juba ammu läbiloetud lehe juurest ükskõikse pilgu ja ütles:

— Noh, käisid ikka üsna pika ringi.

— Pisut liikusin, lausus Joosep tuimalt vastu.

— Nägid selle paiga ka jälle ära!

— Nägin, jah.

— Tulid külatee poolt. Ega sa sinna jõudnud? päris võõrasema ja ta üllatuseks vastas Joosep nagu muuseas:

— Tulin Pikaluhalt.

— Ah... või siis... ei osanud võõrasema midagi ütelda.

— Üle hulga aja tulnud. Siis juba vaatad naabri poole ka, sest ega ma kauaks, ja Joosep hakkas otsima midagi palitu taskutest, kus ometi polnud muud kui kindad.

— Ega sa nüüd nii ruttu? küsis isa.

— Otse täna! seletas Joosep lühidalt.

— Ah... kohe tagasi?

— Jah. Ega vabrik käi minu järele, vaid ma pean tema järele seadma. Tahab kive!...

— Tahab, muidugi, aga ega nüüd see ühe mehe asi... püüdis isa põhjendada, kuid Joosep seletas nüüd asjalikult, et ta on niigi jätnud mõnegi tööpäeva vahele ja laupäeval oli jälle teel. Kui nüüd veel jääda kauemaks,

on äkki teine mees strekis ja artell ei tunnista enam seesugust paarilist, kes kord on, kord pole.

— Nojah, kui see seal on nagu paaristöö, eks siis muidugi. Nagu hobused saha ees — kui teine puudub, töö seisab. Siis, jah muidugi. Aga ju sa pääsed jälle siia poole?

— Ma mõtlen, et üsna pea. . .

— Nojah! Pea, jah! kinnitas isa.

— Omasid vaatama! On see siis pikk tee! arvas võõrasema libedalt.

— Ega sedagi ole käia jalgsi, naljatas Joosep ja isa arvas, et siis on see uudismaagi ehk juba seemne all ja saaks pisut teise serval aru pidada. Ja kuna võõrasema ruttas nüüd sahvrisse, et pakkuda minevale mehele veel süüa, lisas isa nagu enam iseendale:

— Vaata, kui annab laiendada seda kanti, siis näeb siin künkjal ehk veel elamistki. Muudkui — vanadus rühib nobedasti jaole.

— Noor-pere kasvab järele, arvas Joosep, kuid see segas kuidagi isa.

Ta vaatas maha ja sügas habet. Siis näppis põialt, kus küüs oli sinine ja paistes. Ta ei saanud enam seletada edasi — sinna jäi jutt peatuma ja vanamees tundis jälle, et ta on nagu jahvekivide vahel. Kui Joosep läks, oli nagu üks käsi jälle küljest ära ja südames puudus veel rohkemgi. Oma käe all ja suu kõrval kasvanud — ikka kõrgemaks laua ääres kuni meheks — äkki anna maailmale ära ja veel pahandusega. Kuid polnud päela, millega hoida, ei ka sõna, millega siduda, sest elu käis teisiti peale. Siiski ta tahaks, et poeg jääks pojaks, mitte võõraks.

Joosep vaatas pilgu isale. Võib-olla ta mõistis sedapidi, võib-olla ei mõistnud. Kuid tal oli nüüd rutt päevasele rongile ja nii tõtati laua juures ja võõrasema headusel polnud piiri. Sedapuhku ei läinud Joosep oma mõtetega võõrasema sedakanti hindamiseni, et liigest headusest ei jatku kauaks, vaid äkki nii lahked käed raiskavad selle pea ja siis on teised tuuled majas. Tal oli tegemist muuga ja nii tundus siin üsna kodune ja hea. Jätanud jumalaga vanaemaga ja isaga, kes tuli välja värava ette, tundis ta, et läheb kodunt ja võiks vilistada, kui midagi muud ei sunniks suud kinni.

Asta tuli teda saatma.

Jutustas külaudistest ja küsis kaevandusest. Noppis oma seletusi ja küsimusi siit-sealt nagu noor lind, kes ei jaks lennata veel kaua ühes sihis. Ta tuli Joosepiga üsna kaugele ja jaama ning aleviku tee hargnemisel alles nõustus venna ütlemisega, et kaugele ta ikka tuleb!

— Ega ma praegu, aga varsti lasen ka kaugemale, usaldas siis ütelda.

— Lased kaugemale! jäi Joosep teeristidele seisma.

— Nojah. Ära!

— Ah siis nii et. . . Tallinna mõtled või?

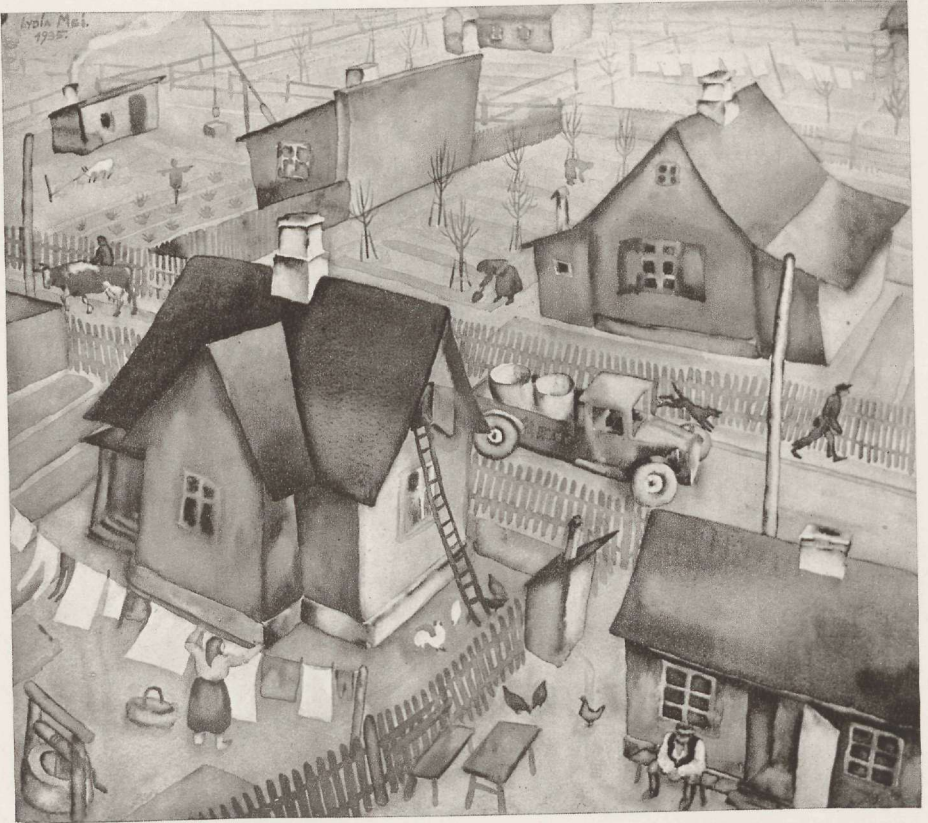
— Juba mõteldud ja kõik. Tuttavad kirjutavad, et tule. . .

— Kes, tuttavad?

LYDIA MEI: DAAM PÆVAVARJUGA (akvarell, 1936)

LYDIA MEI: AGUL (akvarell, 1935)

— Raba Miili. Eks seal ole siitkandist teisigi...

— Ning sina oled minemas?

— Mis ma's siin? Ise läksid ka!

— Mul oli ise-asi!

— Aga mina ei taha siin enam olla! Ma ei saa siin õiget riidet ega midagi! Ma ei saa nii kui teised... Ja siis võõrasemaga... Mis ma sest saan, et ma siin sedasi olen? pahvatas Asta ägeneva hooga, nagu oleks ta otse sel pilgul ja paigal valmis võitlema oma parema tuleviku eest.

— Ega see minemine ole nii lihtne, arvas Joosep. — Minemine veel, aga see olemine. Muidugi, mis sa siit saad... Võib-olla et seda siin ei märka. Aga väljas saad nõnda, et ikka rääbalam tunne tuleb peale, paljugi mis saad. Kui ikka oma katus ja lagi...

— Mis oma see meile on? Tead ju ise...

— Miks ma ei tea. Aga sina siiski veel ära mine. Oota... Ma tulen kevadepoole jälle. Ja kleidiraha võin ka saata ja — ongi!

— Aga ega sest elust siin ikkagi...

— Elust? Sellest ehk saab igal pool, kui ise oskad. Aga eks me edaspidi... Ning kirjutad mulle! Eks ole?

— Küll ma kirjutan.

— Ning... ja Joosep viivitas.

— Kui sul teisi kirjutajaid pole? ja Asta naeratas pooli-huuli.

— Teisi ei ole, lausus Joosep tõsiselt. — Sina kirjuta ning kirjuta kõik. Kasvõi igapäev. Ning ütle ka, kuidas naabrid elavad. Sa... Sa tead ju küll!

— Ma tean küll! ütles Asta ning ta hääl oli äkki üsna vaikne.

Vend surus ta kätt ja lahkus teeristidelt — minnes laiaks tallatud teed mööda aleviku poole. Asta vaatas talle pilgu järele ja märkas siis äkki hüüda:

— Sa ei lähe ju jaamagi!

— Küllap jõuan sinnagi. Tee viib kaugemalt läbi. Ela aga siis häst! viipas Joosep veel käega ja astus edasi, kuna punakavirveliste teeäärsete kaskede okstest pudenes maha peeni piisku — märgiks, et aegki läheb ikka edasi ja tal on samuti rutt nagu inimestelgi.

Ta ei märganudki, et inimesi tuli talle vastu ja et üks terataski. Ta vaatas teele, oma jalge ette ja astus kiiremini ja kiiremini. Ning ta selg oli üsna higine, kui ta jõudis alevikku arsti juure ja kauples, et see läheks nii pea kui võimalik Pikaluhale. Ja maksnud sellele nõutud rahad, pöördus ta jaama kergema südamega kui oli sealt tulnud. Temas oli mõistusega klaarimata tunne, et sündmused, mis on lõhkunud ja maha tallanud nii palju, on ühtlasi ka midagi ehitanud ja kõvendanud, ja see midagi polegi nii tühine.

(Järgneb.)

Unerüütel

kuigi meid pigistab munder,
kuigi me sajand on kaine,
auruna hõõguvast pihust
tõusta võib raudsemgi aine.

Kuigi meid hulgutav tänav
ärri ja vabriku viib,
kannab veel ulmasid üles
tiirutav tuuliku tiib.

Alati otsivaid hingi
kihutand hõrgutav hullus;
riste ja lahingulippe
punava taeva all rullus,
rüütleid, kes eluga hoidsid
liiliat või verevat mooni,
munke, kel paatunud hõlstdid
varjasid pühaku krooni.

Paljud on ulmade riigist
lepingut otsinud maaga,
prohveteid mägedelt laskund
alla hõiskava jaaga,
külvates vaimu ja tõde,
lootes, et sama saab lõikus —
sirp aga pöörates pihust
lõikaja pea kohal kõikus.

Ikka veel kiusame saatust
mangudes tõde ja õigust.
Targad, kes vastuse leidsid
lõhnavast leivalõigust.

Kõrgel on leekivad tähed,
mida me vaatleme õös,
päevake madalalt veereb
usinas sipelgatöös.

Möödas on ajad, mil murti
usu eest võideldes piiki,
vaata, kõik lööjad ja löödud
mahuvad jumalariiki.
Päikene ühtlaselt paistab
söönud ja söömata suid,
muld meie kõikide ihust
kasvatab lilli ja puid.

Löötsalaul

Kord üks ingel, väsind kaugest lennust,
minu juure kivi pääle laskus,
ja ma tundsin nagu unenäos,
et mu jalust kadus mulla raskus.
Kauaks vaatama jäin taevatähti,
vaatasin kui pääsu, nagu ust,
ja ma teadsin, et säält ülalt nähti
minu nimetumat igatsust.
Nägin veel, kuis tõusvast päevast kantud
ülesse sai õielt kastetilk;
siis ma tundsin, kallilt hoida antud
on mu kätte iga silmapilk.

Kuskil kaugel, janust nõrkend
karavan on liival maas,
eksitas nad laia kõrbe
õhus virvendav oaas.
Kuskil kuningas on mures,
raskelt longus kuldne kroon,
tal on hirm, et homme juba
põrmuks langeb võimas troon.
Kuskil targad mõistatavad
tuleviku tähiseid,
nad ei tea, et saatus ise
otsib jumalikke teid.

Oh mu ingel, vii mind sinna,
kus on lein ja vangipaast,
või kus keegi vägivaldselt
lahutati kodumaast,
kus on talumehe nurmel
aasta põuane ja karm,
või kus noore hinge murdis
ahastusse petlik arm.

Vii mind sinna, las ma laulan,
kuidas ööst on puhkend koit,
ja kuis väljadel on valmind
muretuma linnu toit,
kuidas määndund kannustikul
tärkab noor ja lõhnav hiis,
ja kuis südame teeb rõõmsaks
vana lihtne lõõtsaviis.

Võõra lipu all

1

hilissügisel 1916. aastal liikus mööda Petrogradi tänavaid, kus tol päeval majad seisid halva ilma röskes udus süngetena, trobikond erariides mehi mustendava jõuguna. Nad kandsid kotte ja kaste ning nende jalad käisid veel nii, nagu nad tahtsid, marsitaktita. Need olid teise järgu tagavaraväelased, keda nüüd aeti soldatiks.

Nad tulid läbi linna Lesnoisse, kus puude all valendas juba esimest lund, millest maa mustendas tükati läbi. Siin oli suvilataoline maja, mis oli määratud nende uueks eluasemeks. Tubades olid kahekordsed narid. Võis arvata, et pole siin üks magamiskoht parem kui teine, kõik on ühesugused kõvad ja karmid, ent ometi polnud see nii. Inimesele ei ole ükskõik isegi see, kus ta lamab pärast surma. Nendel siin aga olid hinged sees ja nad tahtsid valida, sest ka halvast on halvemat ja paremat. Päralt jõudnud, nad hakkasid rüsinat kompsudega naridel kohti kinni panema. Oli väledat tunglemist ja palju slaavi lärmi.

Aga siis kostis äkki vigast vene keelt, mis kõlas nõnda:

„Moi mesta!”

Ütlejaks oli eestlane Ott Joemaa. Ta seisis harkisjalu, kast käe otsas, ja vahtis kurja ning käskiva pilguga punase habemega venelasele, kes oli kärmena roninud ülemisele narile ja võtnud koha nurgaasemel.

„Mis sa tahad?” küsis venelane oma keeli ja vaatas arusaamatuses nagu jahmununa Ott Joemaa, kes oli suur mees. Teda oli kohe kohutav kogu.

„Moi mesta ja muud ühti,” lausus Ott Joemaa ja andis venelasele käega märku maha tulla.

„Või sinu koht, sa neetud tšuhnaa, ei tea, millal sa selle kinni panid,” kärkis venelane vastu.

Et Ott Joemaa vene keel oli vaene, siis sellega ta poleks saanud kuigi kaugele. Ta teadis seda ja ta ei avanudki enam suud, vaid pani vaikides

käe venelase krae külge ja vedas ta rabeleva ihu robinal narilt maha. Ise aga ronis üles ja tõstis oma kasti paigale. Kuid sinna teda ei tahtud jätta. Protesteerijaks ei olnud mitte ainult too tulekarva habemik, vaid tollega seltsis ta suguvendi, kes olid ühel meelel ja karjusid nüüd kooris. Nad kippusid Ott Joemaale naha kallale ja ajasid oma sõrmed ta püksisäärte külge, et teda väevõimuga alla tuua.

Suur mees seal ülal oli nosinud seni kasti kallal, aga nüüd ta jättis oma asjad ja võttis pükstelt rihma. Aga sellega ta ei saanud teha seda, mida ta oleks teinud — venelased kargasid temast eemale all ja ülal, nõnda et ta jäi üksi. Siis aga nihutas keegi oma sumadani ta kõrvale ja ütles ta emakeeli:

„Eesti mehed, hoidkem ühtel!”

Ott Joemaa rõivad olid kodukootud riidest ning näha oli muustki, et ta pole linlane. Ta oli veskiomanik kusagilt maakeskusest. Aga sellel, kes ajas end nüüd ta naabriks, olid niisugused triibulised püksid, missuguseid maal ei kanta. Tema oli elukutselt kelner ja ta nimi oli Aadam Riisik. Tal olid pruunid silmad ja üks neist oli vigane, vaatas viltu.

Nad olid seal ülal, aga alt venelaste hulgast küsis väheldane mees eesti keeli:

„Kas seal minu jaoks ka kohta on?”

Küsija tuhkhall nägu paistis vanemana kui ta oli ning ta ei olnud ka enam noor inimene. Ta kandis vurre ja ta näos oli väikese inimese korralikkuse, püüdlikkuse ja õiglase meele ilmet. Ta nimi oli Jaan Timm ja oma senised elupäevad ta oli tampinud kirjakandjana Tallinna kividel.

Ülal kohta ei olnud, aga Joemaa lükkas venelaste asjad mürinal eemale ja lausus:

„Küll!”

Nii sai Timmgi teiste juure. Tüli aga oli kohtade pärast veel käimas. Venelased olid vihased ja habemik viskas teekannuga. Seal oli tilk sees, see tegi Joemaa vaiba märjaks. See vihastas Joemaad, kuid venelase kallale ta ei läinud, vaid pani käe ta teekannule, mis siis kohe kaotas oma kuju, vajudes kokku laiaks latakaks.

Tüli oleks paisunud veelgi, aga nüüd ruttas korda tegema paelamees. See oli vana sõdur ja võis kanda juukseid ning kandiski kõrva ääres uhkeldavalt musta tukka, mis vahtis viltu istuva furaška alt uljalt. Paelamees kuulas suguvendade kaebusi ja hüüdis siis Ott Joemaale, et ta tuleks alla. Joemaa aga tegi, et ta ei mõista käsust mõhkugi. Ta toimetas oma asjade kallal ja kõneles endamisi kohutava häälega.

„Antagu mulle kasvõi kümme käsku, aga mina siit alla ei lähe. Mina olen harjunud seina ääres magama ja niiviisi ma teen siingi. Ei anna mina seda nurka käest, tulgu kasvõi kindral ise. Ja ei lähe mina siit alla, sest mulle ei paku see mingit lõbu, kui ülalt sajab venelaste söödikuid kaela.”

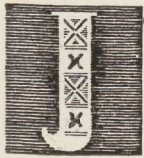

Seda ta rääkis. Ja kui ta pööras oma kõneleva suu venelaste poole, siis lõi ruumi kauges nurgas paelamehe voodi kohal ikoona ees tuluke hirmunult vabisema, sest eesti mehe hingeõhk ähvardas teda surmata mitte ainult oma vägeva jõu, vaid ka nende mustade kuraditega, millest ta kõne kihises. Need ei olnud head sõnad, aga nad istusid ta suus hästi ja kõlasid jõuliselt nagu aamen kirikus.

Joemaa jõulisus oligi vist see, mis näis tekitavat paelamehes vaistlikult nagu aukartust. Ta naeratas lõppeks saamatuna, lõi käega ja käskis meestel leppida nende kohtadega, kus keegi oli. Nõnda jäid kolm eestlast ühte.

Ja siis tuli nende esimese kasarmupäeva õhtu. Nad seisid naride vahel rivis. Venelased jorutasid paelamehe eestvedamisel palvetada ja laulsid keisri kaitseks hümmi, aga eestlaste suud olid kinni. Ning siis mindi magama ja see oli suure meestehulga ühine pöönamine, hoopis teine kui kodude vaikesetes voodites. Ühiseks hingamiseks oli ühiselt rikutud õhk ja ühisteks said söödikudki, kes läksid mehelt mehele. Aga et ei olnud lageda taeva all ja et oldi veel tagalas, siis hindasid vähenõudlikud inimesed seda nagu õnneasja. Kauged kodud ja need, kes olid sinna jäänud, meenusid küll enne uinumist ja panid südamed valutama, aga uni tuli siiski varsti silma ja hakkas kostma sügavat norskamistki.

2

ärgmise päeva uduses hämaruses nad aeti hoovi. Neile hakati tegema rividrilli, et nad oskaksid marssida ja anda au, ilma milleta oli võimatu viia seda karja tänavale. Tänavaid kaudu aga oli kavatsus neid kõnnitada hommikuti ja õhtuti, sest see oli kahurväe park ja nad olid määratud tööle laskemoona tehastesse.

Nüüd kajas siin Petrogradi serval käremaid käsklusi. Ja Ott Joemaa oli see, kes ei saanud millegagi hakkama. Ta ei pidanud sammu ja tallas eeskõndivate venelaste kandu, nii et venelased karjusid viha ja valu pärast. Ning pöörded ta tegi vastupidiselt käsule, kõmatades kõrvalseisjaga nii kõvasti kokku, et mehike aina oigas ta käes.

Ta oli mureks paelamehele. Ja Jaan Timmil oli häda teda näha. Tema enda käes läksid kõik pöörded hästi, tal oli tahtmist ja taipu. Ta arvas, et Joemaa ei saa vene keelest aru, ning ta tuli talle vaheajal seletama ja näitama.

„Mine ikka!“ tõrjus Joemaa. „Ega mul mõistusest puudus ole, aga ma ei saa.“

„Kui su pea võtab, mis siis jalgel on, et need ei tee?“ küsis Jaan Timm.

„Kui ta hakkab karkima,“ vastas Joemaa, „siis ma mõtlen: käsi aga sina nii, küll mina teisiti teen. Ja teengi.“

„Sedaviisi sa ajad oma elu raskeks,” tähendas Timm isalikult.

„Ma ju räägin, et teisiti mul oleks raske,” vastas Joemaa. „Mu hinge see kohe ei mahu, et mina peaksin venelase pilli järgi tantsima. Haukugu tema oma haukumist, mina teen nagu mina tahan.”

„Ei sellel ole mõtet,” manitses Jaan Timm. „Teed ennast naeruks.”

„Pole siin naeru kellegi näol,” vastas Aadam Riisik, kes näis hoidvat alateadlikult Joemaa kui tugeva inimese poole. „Mehed aina kiunuvad ta käes.”

„Meie peale hakatakse halva pilguga vaatama,” hoiatas Jaan Timm.

„Mis väärtus sellel venelase heal pilgul siis on, et selle pärast peab püüdma kasvõi nahast välja?” küsis Aadam Riisik.

„Ma räägin eestlaste heast nimest, et seda peab hoidma,” vastas Jaan Timm. „Ennist juba oli kuulda, kui Joemaa neid tallas, et eestlased olevat neetud rahvas.”

„Seda üteldi hommikul minu selja taga ka, kui ma ennast pesin,” vastas Aadam Riisik. „Neetud rahvas need eestlased, üteldi, nad pesevad, pesevad ega taha lõpetada. Mine siis tea, millega sa oma head nime määrid.”

„Me oleme haritum rahvas kui venelased ja seda me peaksime siis olema ka nii, et nad näeksid,” manitses Jaan Timm.

„Kui sa oled huntide hulgas, siis ära tee viisakaid kummardusi,” vastas kelner Aadam Riisik.

„Oled, kus sa oled, üks haritud inimene jää ikka selleks, mis ta on,” seletas Jaan Timm. „Tema endal toorest nalja ei luba teha.”

Joemaa, kes oli jäänud teiste jutust kõrvale ja kuulnud nagu süüdlase ilmel, tahtis nüüd vastata, aga Aadam Riisik jõudis ette ja ütles:

„Kui on sõda, ega sa siis tohi olla see, mis sa olid rahu ajal. Toorus on sõja aja voorus.”

Ott Joemaa naeratas ja tal näis tõesti olevat paha, et ta oli teinud nagu halvasti. Ning ta ütles Jaan Timmile lohutavalt:

„Pole viga midagi, ei ma eesti mehe nime määri. Küll me neile näitame, kes me oleme.”

Ta kõneles seda tõsiselt, aga Aadam Riisik hakkas selle peale naerma ja kordas hooplevalt:

„Jah, küll me neile näitame!”

Jaan Timmi suust sõna enam ei tulnud, aga tasame ohkamine oli kuulda. Ning ta mure ja tusk oma kaaslaste pärast aina suurenes, kui ta nägi, et ka Aadam Riisik hakkas tegema vastupidi paelamehe käskudele:

ANNA PÕLLUSAAR-TRIIK: MUSTLANNA (akvarell, 1933)

ANNA PÕLLUSAAR-TRIIK: PR. A. ZIMMERMANNI PORTREE (akvarell, 1937)

ERNA BRINKMANN: AUTOPTREE (pastell, 1938)

ERNA BRINKMANN: LAPSED (pastell, 1939)

kolmandal päeval nad viidi tööle. Osa mehi saadeti tehastesse, kus sündisid kahurimürsud, liikudes oma saamisel naistöliste nobedate käte alt läbi ruumist ruumi. Eestlased aga sattusid nende hulka, keda aeti sinna, kus lageda taeva all laial maa-alal seisid kõrgetes virnades kastid mürskudega, oodates saatmist sõjaväljale. Selleks mehed nüüd siin olidki, et laadida kaste vaguneisse.

„Käi nagu kõrgete majade vahel,“ imetles Jaan Timm ja laskis silmel ringi käia.

„Saaks õige hea kõmaka, kui see korraga plahvataks,“ arvas Adam Riisik.

„Siin on kardetav ka,“ sõnas Timm.

„Mis sa mõtled!“ naeris Riisik. „Siin on hullem kui sõjaväljal. Seal nad lõhkevad ükshaaval, aga kui siin läheb, siis...“

„Kui ettevaatlik olla, ega siin siis või midagi juhtuda,“ arvas Jaan Timm. Aga Adam Riisik ütles:

„Mis see sinu ettevaatus aitab, kui on olemas salakuulajaid, kes teevad, mis neil kästud teha.“

„Hirmus koht,“ lausus nüüd Jaan Timm endamisi ja vaatas maha, vajudes mõttesse.

„Räägitakse, et meil tuleb vahel vagunisajatjana ka sõjaväljale sõita,“ kõneles Adam Riisik. „Need pole head sõidud, sest teel on küllalt neid, kes püüavad teha kõik, et me vastu taevast lendaksime.“

Jaan Timm ei vastanud, sest hirm oli tulnud ta sisse ja ühes sellega kerkinud elavalt meele naine ja laps seal kaugel Tallinnas. Nende juures ta nüüd viibis, langedes murelikuna endasse. Tummana ja tõsisena ta jätkas tööd, tõstes kahekesi Adam Riisikuga mürsukaste.

Joemaa paarimeheks oli venelane ning neil olid ka oma jutud.

„Tõsta, tõsta, mis sa ennast hoiad!“ karjus venelane, sest Joemaa pani käe kasti külge ainult moepärast, jättes tõstmise täiesti paarimehe hooleks.

„Sikuta nii, et silm sinine! See ju teie sõda, mispärast mina pean raskust kandma,“ rääkis Joemaa paarimehele.

„Võtaks teid eestlasi küll, vaata, kus on laisad!“ kirus venelane, kes ei saanud Joemaa emakeelest aru.

See puutus Jaan Timmi kõrva ja tal oli valus seda kuulda. Rikub eestlase kui hea töömehe nime, mõtles ta ja hakkas töötama kahekordse usinusega, kuid see oli asjata, sest seda ei pandud tähele. See asi jäi talle südamele ja ta ütles seda õhtul Joemaa.

Suur mees vastas:

„Täna tegin natuke, aga homme hakkam hoopis laisapõlve pidama.“

Ning järgmisel hommikul ta kirjutas end ambulantsi, sest ta kael ja põsk olid läinud üle öö kõvasti paiste.

„Mis haigus see niisugune võib olla?“ uuris ja muretses Jaan Timm.

„Kust mina seda tean?“ vastas Joemaa. „See on niisugune haigus, mida isegi vene arstid ei tunne.“

Ja nii see oligi.

Ambulantsis ei osatud temaga midagi peale hakata. Vaadati ja katsuti ning jäeti siis haigus aja parandada. Nõnda pikutas Joemaa teiste tööl olles tühjas majas oma asemel ja mõtles endamisi muiates: mis mul sedaviisi viga! Veame vägikaigast, mis me veame, aga võit jääb ikka minule.

„Poisid, mis te endid tapate!“ ütles ta õhtul Aadam Riisikule ja Jaan Timmille.

„Kuhu sa hingega pääsed,“ vastas hädisel häälel Timm, kes kehaliselt nõrga inimesena oli väsinud ja vaimselt väevatud salahirmuga: ta kartis laskemoonalaos juhtuda võivat plahvatust.

„Ühesugused eesti mehed oleme kõik,“ kõneles Joemaa. „Ei hakka mina head nõu ainult enda teada pidama.“

Ning Joemaa avaldas, et tal on käepärast rohi, mis paneb ihu paiste.

„Ära sa niisuguse asjaga mängi,“ hoiatas Jaan Timm. „Tuleb välja, siis lähed veel sõjakohtu kätte.“

„Kust ta välja saab tulla! Eks eesti mehe vembud ole ikka targemad kui vene arstid,“ vastas Joemaa.

„Ma ei hakka küsima, kuidas sa seda tegid, sest see ei huvita mind,“ ütles Jaan Timm. „Aga ma küsin: kuidas sa selle ära kaotad, nii et sa saaksid jumalast loodud näo jälle tagasi?“

„Seda ma ei tea,“ vastas Joemaa.

„Siis jäädkki eluksajaks niisuguseks koledaks?“

„Eks näe, sõja lõppu pole veel kusagil, mis siin muretseda. Parem olla paksu kaelaga kui jalgadeta sant.“

„Ei mina oma ihu rikkuma hakka,“ lausus Jaan Timm põlastavalt.

„Siis oota, kuni sõda sind rikub,“ tähendas Aadam Riisik. Ta ise laskis õhtupimedikus Joemaad salamahti süstida oma kätte masinaõli.

Nõnda oli ka tema järgmisel päeval paistes ja küsis end ambulantsi.

Nüüd paelamees hakkas kiruma ja ütles:

„Juudid ja eestlased, need on kõige suuremad ambulantsis käijad.“

„Seda te teete!“ ohkas Jaan Timm etteheitvalt.

„Mis sina ohkad ja mis sina räägid alati eestlase heast nimest, kui sa ise vaatad eestlasele venelase silmaga,“ ütles Aadam Riisik. „Kui sina otsid venelase kiitust, siis oled sa eksituses, aga tema sõim ütleb sulle alati, et oled õigel teel, sest nende tee ei ole meie tee.“

„Meil on õigus endid hoida, sest see pole meie sõda,“ tähendas Joemaa.

Jaan Timm tahtis vastata, kuid ei saanud, sest kõlas käsklus karata kii-
rest majast välja, et rivistuda kolonni ja marssida tööle.

Tööl käies ta jäi näost ikka enam ja enam otsa ning selle põhjuseks
näis olevat rohkem hingeline kui kehaline kurnatus. Kuigi ta oli õhtuti puru-
väsinud, ei maganud ta öösiti kuigi rahulikult, vaid sisemine salavaev pani
teda oigama. Päeval aga ta oli endisest kinnisem ja sõnakehvem. Ta armas-
tas kohmitseda oma kasti kaane varjus ja püüdis ise varjata seda, mida
tegi. Kuid ta kaaslastel ei jäänud ometi nägemata, et ta käsi hoidis ja silm
vaatas lapse pilti.

Ühel õhtul, kui nad lebasid üksteise kõrval unevoodil, ta küsis poolsosi-
nal:

„Mehed, kas te tahate minu nõus olla?“

„Igal ajal!“ vastas Joemaa.

„Ma ei tea, mis minuga on või mis minust saab,“ kõneles Jaan Timm,
„aga midagi nüüd küll tulemas on. Kohe niisugune paha tunne käib mõni-
kord läbi mõistuse, nagu kisuks mingi kole jõud mu pea pihuks laiali, nii et
punased rattad kargavad silme ees. Ma tean, et see tulemata ei jää, mida
ma kogu aeg aiman. Kes seda teab, millal see juhtub. Aga enne kui see
juhtub, ma tahaksin veel koduseid näha.“

„Ei juhtu sinuga midagi,“ ütles Joemaa. „Ole aga üsna rahulik.“

Ning Aadam Riisik lausus:

„Sa ära mõtle kõiksugu rumalaid mõtteid ja kodused katsu unustada hoo-
pis, sest kuidas sa saad neid näha?“

„Ma söidan homme õhtul Tallinna,“ sosistas Jaan Timm.

Mehed vaikisid viivu ja siis ütles Joemaa:

„Sinust saab veel asja.“

„Aga teie peate mind aitama, et see välja ei tuleks.“

„Küll me aitame, mis meil siin muud teha ongi,“ vastas Aadam Riisik.

„Õhtuti, kui ta mind loendusel hõikab, peab keegi teist talle minu eest
vastu hüüdma.“

„Seda teen mina,“ oli Aadam Riisik nõus.

„Käi ära, saad ehk rahu südamesse tagasi,“ ütles Joemaa.

Nõnda see oli otsustatud.

Järgmisel õhtul viis Jaan Timm kasarmust vargsi välja oma erariided,
need armsad, milledes ta oli liikunud vaba mehena kodulinnas. Maja taga
talvises välispimeduses ta riietus ümber ja Aadam Riisik oli ta juures.

„Nüüd ma siis lähen,“ sosistas Timm, kui oli valmis. Ta silmad läikisid,
sest rõõmu ja ärevust oli ta sees, et nüüd ta saab minema ja homme ta on
juba seal, kuhu süda on kogu aeg kippunud.

„Paari päeva pärast ma olen tagasi,“ ütles ta ja andis Aadam Riisikule
kätt. „Sa siis katsu need õhtud...“

„Küll ma su eest väljas olen. Ega see mul raske ole, natuke häält teha.“

Aadam Riisik tõi ta sõduririided ajalehte käänatult kasarmusse tagasi, vaatas tähendusrikkalt Joemaale ja pilgutas vigast silma.

Joemaa noogutas pead ning see oli kõik nende jutt selle kohta, mis oli saladus ja mida nad pidid hoidma.

4

ta ei tulnud tagasi. Kuigi nad ootasid. Oli juba neljas päev. Aadam Riisik muutus rahutuks, sest tema oli see, kes varjas mehe puudumist ja pidi varjama nüüd veelgi.

„Jääb kauaks!“ muretses ta. „Pidi ikka kahe päeva pärast tagasi olema. Ja paistis niisugune mees olevat, kes oma sõna peab.“

„Küll ta ennast tagasi ajab, kui temaga midagi juhtunud ei ole,“ ütles Joemaa. „Niisugune mees tulemata ei jää.“

Aga Jaan Timmi nende silmad enam ei näinud.

Saabus neljanda päeva õhtu ja nad seisis jälle naride ees rivis loendusel. Paelamees oli ruumi teises otsas lambi juures ja hõikas neid nimekirja järgi ning iga hõigatu hüüdis talle vastu.

Kui järjekord jõudis sinnamaale, siis kutsus paelamees:

„Jaan Timm!“

„Mina!“ tuli vastus kaugelt meeste hulgast.

Nüüd ta oleks pidanud hüüdma kohe teist, nagu ta oli teinud seda eelmistel õhtutel. Aga ta jäi vai. Ja ta käsi tegi nagu tahtmatult ristimärgi. See näis imelik neile, kes seda märkasid. Kui ta avas suu, siis ta kutsus uuesti:

„Jaan Timm!“

Jälle tuli meeste hulgast kõhklemata vastu:

„Mina!“

Paelamees laskis nüüd käe nimistulehega langeda ja sammus sinna-
poole, kust kostis vastus.

„Kes on Jaan Timm?“ päris ta.

Aadam Riisik ei usaldanud enam suud avada, sest ta aimas, et saladus on paljastatud.

„Kes vastas mulle Jaan Timmi eest?“ nõudis paelamees kurjalt.

Meeste ridades valitses vaikus. Aga siis sõnas Ott Joemaa:

„Mina.“

Seda üteldes ta vaatas paelamehele karmilt ja väljakutsuvalt, kartmata ta kurjust.

„Pole õige!“ hüüdis nüüd keegi venelane rivist ja osutas Aadam Riisikule kui süüdlasele.

„Siis sina olid see, kes mind mitu õhtut pettis?“ küsis paelamees Aadam Riisikult.

„Mul on see au,“ vastas küsitav ja ta hääl oli kindel, sest ta mõtles nüüd nii: tulgu, mis tuleb, küllap ma vastu jõuan panna.

„Ja sina?“ pöördus paelamees Joemaa poole. „Tahtsid ka mind ninapidi vedada.“

„Tahtsin küll,“ vastas Joemaa.

Paelamees vandus ja ütles raskeid sõnu eestlaste kohta.

„Aga oodake, te koerapojad,“ hüüdis ta, „üks on oma karistuse juba saanud ja ilma ei jää teiegi.“

Ta laskis mehed magama. Kui ka Aadam Riisik ja Joemaa tahtsid oma asemeile minna, ta peatas neid:

„Kuhu teie lähete? Teie koht on täna siin!“ ta näitas ukse ääre. „Püssi alla!“

„Me oleme haiged!“ vaidles Aadam Riisik.

„Ah, teie olete haiged,“ naeris paelamees. „Mina teen teid terveks!“

„Me oleme teenistusest vabastatud,“ rääkis Aadam Riisik. See oli õrn koht, paelamees sai seda kuuldes ägedaks.

„Suu pidada! Mitte minuga vaielda!“ karjus ta nii kõvasti, et läks ise üleni punaseks.

Nõnda jäid Ott Joemaa ja Aadam Riisik kahekesi vaikides seisma ukse kõrvale, püssid õlal. Ja need tundusid neile rasketena, sest need olid karistuseks.

Venelased oma asemel muigasid ja ütlesid neile pilkesõnu. Aga paelamees heitis end voodisse ja tegi, et ta ei kuule midagi. Seega ta tahtis suurendada karistatute piina, sest nad pidid nägema, et neil ei ole eestkostmist.

Punase habemega mees ajas kaela õieli, et ta oleks hästi nähtav neile, kellele ta hüüdis:

„Härrad haiged! voodid jahtuvad ära, tulge ruttu magama!“

Ning keegi teine hüüdis:

„Miks te ennast nüüd ambulantsi ei kirjuta?“

Karistusälused vaikusid, Ott Joemaa ainult nohises kõvasti.

Pikkamööda lakkas pilkamine, sest inimesed olid raskest tööst väsinud ja jäid magama. Uinuvat näis ka paelamees. Või teeskles ta seda meelega, et karistatuid haaraks ahastus: kaua me peame siis siin seisma? Kes meil püssid õlalt maha kamandab?

Mõne aja möödudes Aadam Riisik sosistas Joemaale:

„Ma enam ei suuda.“

„Pikali on palju kergem,“ vastas Joemaa.

Möödus mõni hetk ning Aadam Riisik prantsatas püssiga põrandale. Sinna ta jäigi lebama.

Nüüd oli paelamees jalul ja karjus Aadam Riisikule:

„Tõuse üles!”

„Ta on haige,” ütles Joemaa, kuigi ta suud avada ei tohtinud.

„Tõuse üles ja mine magama,” ütles paelamees äkki ootamata leebusega.

Aadam Riisik oli seda kuuldes tõusmas, kuid Joemaa ütles talle eesti keeli:

„Ära tõuse!”

Nõnda jäi Aadam Riisik põrandale. Seal ta taipas hetk hiljem isegi, et kui keegi on nõrkenud, siis ta ei toibu sõna peale. Kas see oli paelamehe lõks?

Paelamees kargas vihasena Joemaa silmle:

„Mis sina siin räägid!”

Nad vahtisid teineteisele silma sisse ning Joemaa vaade oli niisugune, et paelamees hakkas kartma ja astus paar sammu tagasi. Kuid ta oli vana sõdur ja laskis kiuste pärast Joemaa seista püssi all edasi. Ning et see oleks tuntavam, selleks ta lubas Aadam Riisikul minna magama.

Ta ise kõndis veidi aega edasi-tagasi ja ajas une pärast suud laiali. Ja kui ta hakkas tundma, et teist karistades ta piinab ka ennast, siis ta kaman-
das Joemaagi õlalt püssi maha.

„Meid nuhelti siis sedaviisi,” kõneles Aadam Riisik tasa unevoodil, „aga ei tea, mis karistuse see Timm sai?”

Joemaa nohises ja vastas:

„Parem küsi, kuidas seda paelameest karistada.”

„Õigust ütelda, teenisime ju ise karistuse ära ka.”

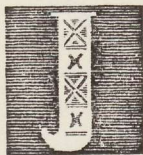
„Teenisime küll, ega ma seda räägi. Aga et me olime haiguse tõttu vabastatud, siis ei olnud temal õigus karistada. Ta tegi ülekohtu.”

„Mul on südamel see, mis ta ütles, et üks on karistuse juba saanud. Kus selle Timmi otsad õige praegu võivad olla?”

„Sellest poleks veel midagi, et ta nii ütles, sest karistus aina karastab meest. Aga paha on see, et ta lõi risti ette, kui kuulis, et Timm talle vastab, kuigi see polnud Timm.”

„Mis meie Timmiga siis juhtunud on?” küsis Aadam Riisik. Selle mureliku küsimusega nad lõppeks uinusidki.

5

Aadam Timm oli jäänud Petrogradi lähedal rongi alla ja saanud surma.

„See oligi siis see, millest ta rääkis, et midagi on tulemas, süda aimab ette,” sõnas Aadam Riisik.

„Seda ta läks otsima,” vastas Joemaa.

„Vaata, kui imelikult see kõik pidi olema ja minema: kartis ikka, et siin juhtub ja selle hirmu tõttu hakkas igatsema sinna. Ja see igatsus aeti temas

nii suureks, et ta ei hoolinud enam eestlase heast nimest, mille pärast ta alati ikka muretses, ei hoolinud millestki — pidi kohe sõitma.”

„Õnnetuse õhkkond oli juba sees, kus see siis enam võis tulemata jääda. Rohkem südant kui meest, niisugused inimesed jäävad elus ikka rataste alla, pealegi kurjal sõja ajal. Nende südamel ei ole jõudu aja survele vastu panna, siis tuleb enne raske meeleolu sisse ja pärast õnnetus takkapeale.”

„Meiega seda ei juhtu,” vastas Aadam Riisik ja ajas naeratades pea selga.

„Kui elu mind kipub murdma, siis murrin mina vastu, nii et tükid taga,” sõnas Joemaa.

See, kes neid tahtis murda, oli tsaari sulane, too paelamees. Viha oli jäänud ta sisse ja see ei lahtunud seal, vaid kasvas. Selle ajal ta otsis põhjusi, et karistada. Ning neid leidis alati siis, kui ta hakkas nõudma nendelt meestelt seda, mida neilt nõuda ei oleks võinud: kaardiväelast. Lohaka seisaku ja lohaka riietuse pärast ta pani Joemaa ja Aadam Riisiku püssi alla.

„Teised ei ole paremad,” protesteeris Aadam Riisik.

„Teised käivad tööl, neil pole aega oma välimuse eest hoolitseda,” vastas paelamees. „Teie olete kodus, te peate olema nagu kaardiväelased. Rind ettel! Pea püsti! Ja nüüd lõuad pidada!”

„Ma tahan neile näidata, missugune õigupoolest tsaariväe sõdur peab olema,” mõtles paelamees. Talle meenus see, mida oli tehtud temaga all-ohvitseride koolis. Ning ta kamandas õhtul:

„Lahti riietuda! Üks! — Kaks! — Kaks ja pool! — Kolm! Valvel! Mitte enam liigutada!”

Ta tuli Aadam Riisiku ja Joemaa juure. Joemaa istus naril, püksid jalas ja saapavõtmene pooleli.

„Ah, sul on alles riided seljas, sa ei taha veel magama heita,” kõneles paelamees. „No mine siis sinna ukse ääre, seisa seal.”

Aadam Riisik lebas vaiba all.

„Sõber on olnud kärmas ja jõudnud magama heita,” kõneles paelamees kavalalt ja kahmas äkki vaiba Aadam Riisikult.

„Ahaa! Riidest lahti võtmata!” hüüdis ta. „Tahtsid mind jälle tüssata. Seisa aga sinna teise juure. Meil siis parem magada, kui avahid ukse ääres.”

Ta vaatas ainult neid, sest neid ta tahtis karistada.

„Paelamees on üsna usin endale mõrtsukat kasvatama,” kõneles Joemaa. „Tehku aga peale, ega minul sellest midagi ole, sest mina kokku juba ei lange. Aga ma tunnen, kuidas mu sees valmib see, mis ta on ära teeninud. Et see valmis saaks, selle eest ta on kange hoolitsema.”

„See hirmus vili saab valmis ja seda ta peab veel sööma,” lausus Aadam Riisik.

Kuigi arst nad vabastas, rakendas paelamees nad siiski sisemisele tööle ja pani nad tunnimeheks varaaida juure.

Seal nüüd Joemaa siis seisiski. Oli õine aeg ja lumine vaikus oli tunni-mehe ümber. Läheduses ei olnud kuulda midagi, aga Vene pealinn nagu kõmises.

Siis kostis samme. Paelamees oli ajanud end üles ja tuli kontrollima. Ta vaatas kurja pilguga Joemaale ja käis paar tiiru ta ümber. Joemaa ei teadnud aimata halba, aga paelamees rapsas äkki ta käest püssi ja hüüdis:

„Ah, sedaviisi seistakse postill! Sa lähed sõjakohtu alla. Püssi ei hoiä käes! Mis varaaida kaitsja sina oled — paljakäsil!”

Viha tõusis Joemaas ja ta tundis, et nüüd ta enam ei suuda ega tahagi end taltsutada. Nüüd ta tahtis tasuda selle ülekohtu ja nende alanduste eest, mis olid talle osaks saanud viimasel ajal.

„Kuule, paelamees, nüüd on küll!” ütles ta eesti keeli ja kargas selle kallale, kes oli tulnud teda kiusama. Ta tõmbas paelamehelt püssi ja heitis selle eemale ning ütles jällegi eesti keeli:

„Tule mees mehe vastu ja vaata nüüd, kes alla jääb.”

See oli paelamehele ootamatus ja ta oli kohkunud, sest tal ei olnud relva ja ta oli raskest seisukorras. Suures hädas ta ei mõistnud targemat kui kamandada:

„Ümberpöörd!”

„Ma pöörän nüüd su kaela ümber,” ütles Joemaa. „Mina olen seda verd mees, et mina ei unusta ja ma ei jää võlgu.”

Ta löi. Ja kui ta oli seda teinud, siis ta mõistis, et ta nii ei või seda jätta, vaid peab lõpetama. Nii jätta ta ei saanudki, sest paelamees ajas end üles ja tungis talle meeleheitel kallale.

„Selle surma sa oled enesele ise sünnitanud,” ütles Joemaa siis, kui paelamees oli lumel ja temast ei olnud enam tõusjat.

Siin Lesnois oli vaikne talveöö, aga Petrogradi südames kõmises rahu-tult ja seal oli laskmist. Seal puhkes revolutsioon ja seal langes tsaaririigi lipp, mille all olid kannatanud nii paljud Venemaa rahvad ja mis oli olnud nende südamele võõras ja võigas.

Aga mõni aeg hiljem läks läbi Petrogradi tänavate määratu rahvahulk muusika ja lauludega ning need olid eesti laulud. Ja need olid eesti lipud, mis lehvisid nende kohal võidukalt vene pealinnas.

Eesti lippude all marssisid ka Adam Riisik ja Ott Joemaa. Ja nad ei tal-lanud eeskõndijate kandu, vaid nende jalad käisid toredasti marsitaktis.

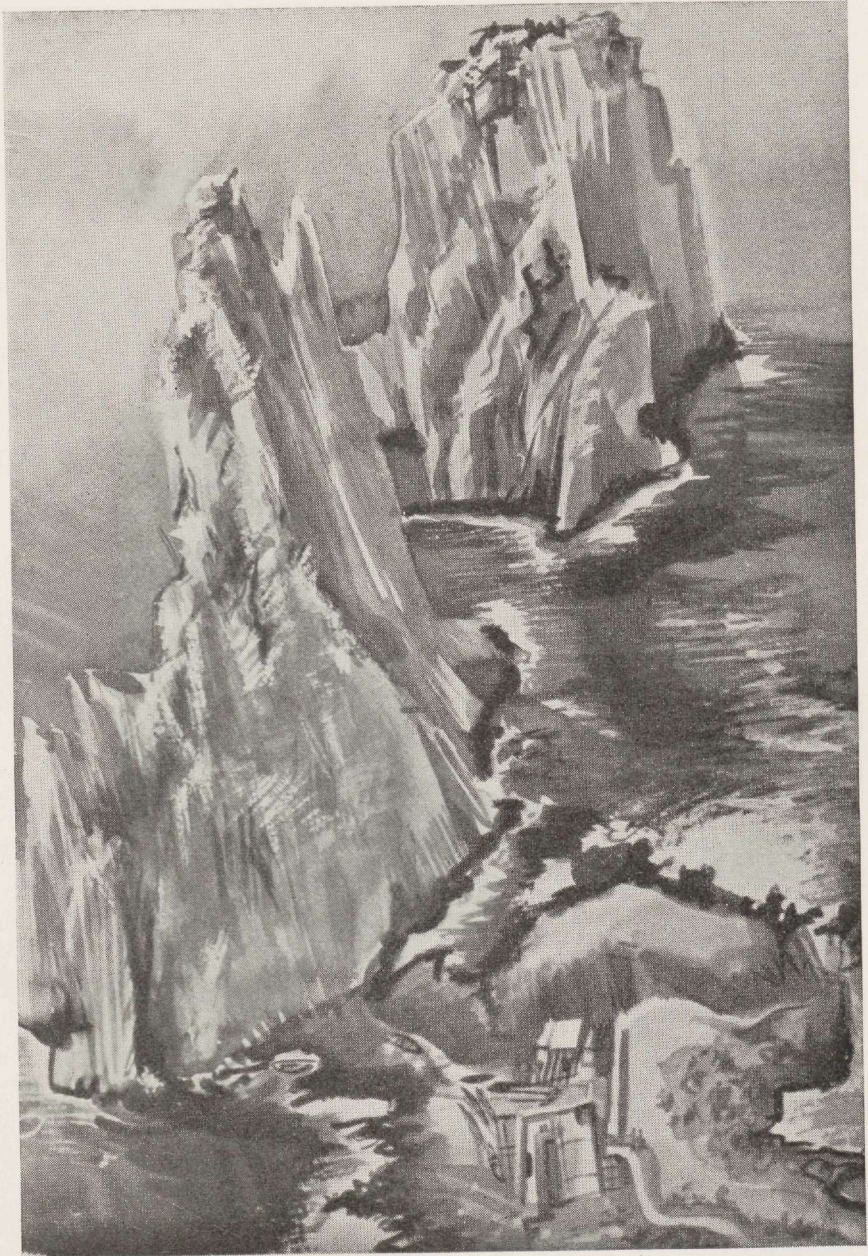

Karin Luts

Leirilapsed (õli)

Karin Luts

Kapri motiiv (tempera)

Kõnelus merega

1

a vastu meil õõtsutad kaugust,
oo, rannikuid sülelev meri!
Su lähedal hingest kaob raugus,
su lainetust tunnetab veri.

Siin maal on kõrgpaeseid kaldaid,
kust paistab su avatlev võimsus,
et püsida rahun ei malda,
kui seoks meid sügavaim hõimsus!

Oo, jõudu ja tormamistahet,
mis merega ühendab vere,
mis hõlmab kõik saared ja lahed
kui nägemus kutsuv ja ere!

Su lainetel terendub ilmsiks
suur igatset vabadussaaga,
sind seegi ju imetleb silmsi,
kes ühte on kasvand siin maaga!

2

Su avatluste ringi veel ei tohi
end unusten ma kauaks jääda,
kui kutsukski vooluule, kauguskohin
mind kõigi ilutsuste hääga.

Mind tummaks uhke lainelaul ei raba,
ei läida ootusten uut veenet,
et mereavadel ma oleks vaba,
kui hülgaksin maa vaevaneemed.

Su töotusist kuis saaksin sõgeneda,
kui maad mu ümber on täis heitlust,
kuis võiksin hümnitseden põgeneda
ning ülistada arga peitlust!

Ei saa, ei või maad umbumisse jätta
ning võlut kaugustesse minna,
vaid pigem jälle pöördun eluhätta,
et käia mulla karmil pinnal.

Kui viljaväljad lainetavad kõikjal
töörindeil kõigile ühtmoodi,
siis võidurõõmun sulle vastu hõikan
ja kuulatlen su töotusoodi!

Veel võitlus kestab igal muldsel kingul,
et maa võiks vabadusse tõusta,
sest võitlusest on mõttenooled pingul,
ma jään ning lahkuma ei nõustu!

3

See voogude mürin, lainete ulg
sel tormisel tunnil on reetlik,
et meregi tunglemist kütkestab sulg
ning piirata vabadus veetlik.

Nüüd endan võib sinendav avarussõim
vaid mustavat ähvardust kanda,
sest vete ning tuultegi ühendet võim
vahtpitsmeina puruneb randa.

Kui mõõgalöögile vahedaim löök,
nii laineid küll sähvatab liiva,
ent kaljudelt taandub voogude rõök
ning tormihoog kaldaid vaid riivab.

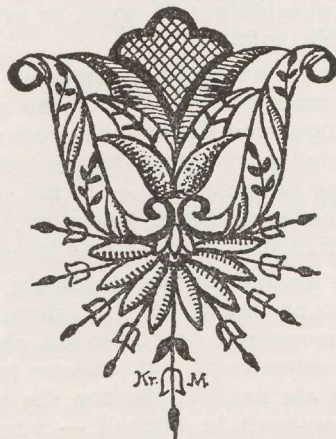
Nii kindlana püsib rannikuring,
las ollagi meri kui raevlik,
vaid kalurit ahistab ohtude ling
ja merega võitlust peab laevnik.

Neist mõtlen ma nüüd ning kiskuda maast
võib lahti mind abile hõik,
sest tean, et laev mõni kaob kui laast,
ei kaduda tohi need kõik!

Nüüd tean, et üksnes inimlik jõud
saab mässavast merestki jagu,
kesk surmlikku heitlust verest kaob õud,
pihk hoiab veel vabadusplagu!

Kun tormist või risust on tõkestet teed,
kord inimen astub säält üle
ja elule avardab mandrid ning veed
ta tahe nii kiuslik ja ülev!

Filosoofilisi miniatuure

Monoloog neljakümndal sünnipäeval

lu algab neljakümneaastaselt," kuulutab ülemaailmse levikuga kaasaegne raamat. Väevalt suudab aga see ameerikalik rõõmu-kuulutus veenda ainustki neljakümneaastast. Mina pigemini ühinen me oma kaasmaalase Georg Mülleri arvamusega, kes teadis juba 1600. a. paiku, et: „der Mensch ist ein Thor usque ad annum quadragesimum, und wenn er erkennet, dass er ein Narr ist, sijhs on taema Ello jubba möda“.

Kuid mis tõesti algab alles neljakümneaastaselt, see on elutarkus. Alles pärast neljakümndat enamik inimesi võib ütelda midagi õiget ning jäävat. Nooremad on kõik alles liiga oma illusioonide võimuses ja nende mõtlemine on tahes-tahtmatult eksitatud edevuse sootuluketest. Seepärast nad ei saa anda meile kätt ega kaasa tulla meiega — ja me peame jääma omavahele oma kogemustega, pettumustega, oma süvenemisvõimega, oma „jääkidega“, oma „sagaga“, peame jääma üksi oma aastate küpse ja raske viljaga.

Inimene on kord nõnda loodud, et läbi poole elu on ta liiga õnnelik seks, et uskuda alasti tõtt, mis ju on üsnagi sõge ja lohutu. Õnnetundest, lootusest, eluusklikkusest eksleme kevadised aastakümned eksimustes. Nii algab tarkus alles üle elu keskmel astumisega, kui jahtume ja kaineneme küllaldaselt õigeks tunnetuseks. Alles elu seniidis jõuame üle ta õige läve. Ja meil on siis ainult üks tulevik: aeglaselt ja küpselt — väsida ning närtsida. Kuid närtsida teadjatena.

Midagi ei saa meid enam üllatada, midagi ei saa meid ära osta.

Õndsad on need, kes oskavad vananeda loobumisvõimeliste teadjatena. Need on tõelised targad, kelle peal alati on seisnud inimkultuuri püsi.

Teine õnnetum, rahutu, fetaalne tüüp — olles veetnud nooruse unelmate riigis — astub alles nüüd reaalsesse tegevellu, absolveerides teise ja kolmanda, raukliku nooruse. Kuid kui kurblik on see noorus ehakiirtes!...

Jaapani vanasõna: „kolmekümneaga on enamik inimestest karile joosnud, neljakümneaga — roimarid“ — tuleks täiendada nõnda: ja kuuekümneaga on kõik kriisid ületatud“. Pärast kuuekümndat oleme lõpuks tõesti nii kindlad oma seisukohtades (kahjuks juba seisukohtades!), nagu see meile ainult petlikult näis olevat enne me kolmekümndat aastat.

Poeedi vaimse eksterritoriaalsuse õigus.

Ajastu lühihinguslik mentaliteet tahab kiskuda suhendajate võitlustesse ka luuletajaid, filosoofe ja teadlasi. Teisitimõtletajat vaenustatakse, sõltumatu eemalseisjat kahtlustatakse alatuis motiivides. Kes vabatahtlikult ei tee kaasa jagelusi, tõmmatakse vägisi sõtta, ja vastupanejaid püütakse vähemalt häbistada. Barbaarsus — tilgaga nina otsas! Midagi, mis vanemais kultuurides on juba korduvalt olnud ja ületatud vaistlikus äratundmises, et keegi peab ajalises esindama üleajalise aspekte, keegi peab läbi sõdadeги säilitama rahu seemet.

„Tertium non datur,“ karjub iga suhendaja, laia suuga tõstes oma äri ainuõigeks üldiseks ideaaliks ja kuulutades oma sõja pühaks sõjaks. Tuleb aga teha vahet parteilase poliitikal põhjeneva olevikuarvamuse ja seadumuse vahel, mis põhjeneb igavesemate tõdede arvestamisel. Niisuguse üleajalise seadumuse sallimine on hädavajaline kultuuri edasikestmiseks.

(Ühe ajavaimulise diskussiooni puhul. Asjaosaliste poolt püütakse eitada — üpris anonüümsete ideaalide ettekäändel — autori õigust avaldada oma loomingutki muidu kui ainult nende sihtidega parajasti lieeritud organeis.)

*

Usun tuumaka sõna jõusse, mis on võimeline sünnitama kultuuriväärtusi inimeses. Meenutan omaenese nooruse liivakõrbe kogu ta tohutu nõutu ja igatseva ekslemisega. Kuni meil ei ole tõelisi kasvatajaid, kuni pole õigeid õpetajaidki, jääb indiviidile ainuüksi sõber raamatus. Ka — ainult üldisele suunatud — ajavaim ei soodusta vahenditult hingekujundust palgest palgesse.

Jäävad vaid raamatu elustavad lätted.

*

Vaadeldes T-d (õnnelikult abiellunud tuttavat), avastan seni mulle tundmatu maailma — perekonnaelu. Ning tunnen, et see maailm on olulisemaid olevaist, jah, et see õigupoolest ongi õige inimmaailm. Inimeste maailm. Hakkan mõistma, mis see tähendab, kui perekond on koos. Mees ja naine, lastega. „Üheskoos“ — imeline mõiste, mille sisu mulle aina enam avaneb. Perekonna-maailmas on talletatud palju varjatud ilu ja mõndagi saladust: mehe ja naise vahelised suhtlemised, mõlemate ühisrinne ja ühisülesanded, koordineerimine lapsele.

Aga perekondlik seisund on tugev seotud olek, eeldades kohusetunnet, eneseületamist, altruismi, moraali, korda, sundi ja alistumist.

Olles ühiskonna rakuks, dikteerib perekond riigi olemasolu, kaaskondlust, kaitsevahendeid, seadust. Perekond on riigi tuum ja alus. Ilma perekonnata kaoks riigil olemasolu õigustus.

*

Kus kohusetunne (tunne, s. o. õigupoolest kohustuse armastamine) ühineb selge ja tootliku vaimuga — ning kus ei ole neurootilisi sisetõkestusi, — seal on elul rütmi, seal see ei tammu paigal, vaid edeneb.

Milline suur kingitus ja õnn on niisugune elu!

*

Loova iseloomu suurimaks õnneks on — kõigi tööjõudu ning töötahet tekitavate tegurite funktsioneerimine. Midagi muud ta ei vaja elus.

Kõnelus kaugel.

Minu vastas istub tütarlaps. Valge-roosa-blond, sireliõitsengut meenutav. Ainult tütarlaps. Temaga istuv mees kõneleb talle midagi pidevalt ja veendatult.

Vastas istub tütarlaps, kuulab ja — saab aru! Ma ei tea, millest kõnelakse, ma ei oska midagi oletadagi ei mehe näoilme järgi ega mõõdukate žestide järgi.

Näen ainult kahte inimest, kes õigupoolest ei tee „mitte midagi“ ja siiski istuvad teineteisega tundide kaupa. Milline salapärane rikkus on küll võime kõnelda! Võime hääle abil esile manada terveid maailmu, mida ju tõepoolest siin ei olegi. Võime viia kõnekaaslast ei tea millistesse kaugustesse, häälepaelte minimaalsete liigutuste läbi muuta tema enesetunnet, ta arvamusi ja tundeid. Ning seda kõike partnerit paigalt liigutamata. Lihtselt istud ja kõneled, ja partner istub su juures tõsise huvitatud ilmega, usub ja vaatab ja naeratleb, teeb kaasa, saab aru!

„Saab aru“ — mis see on?

Lihtselt nõnda koos istuda arusaamise ja kujutusvõimega: milline vapustav ime peitub selles! Milline aaretega täidetud laegas on küll inimese pea; milline vaatamisväärsus on inimese pale!

Näod on kallisajad, kroonid kullast ja säravaist juveelidest. Silmad on avatud piiblid (loe!), iga käsi on targalt hingestatud, lendlev inglitiib.

Varu sümpaatiat ja põhilist mõistatahtmist igale inimesele. Kasvata eneses lepitust ja malbust.

*

Kõige parem tööviis on see, mis annab paremaid töötulemusi; kõige halvem see, mis raiskab tööjõudu ja saboteerib töosaavutusi.

*

Diktatuuri vastasel — kui ta seda tõesti on — on õigus vabaduste kaitsmisel esineda diktaatorlikult, sest et ta teab, mis tähendab vabadus, ja vabadusekaitsjana üksi ta võib teistele (kes seda ei tea) seda kindlustada.

Kui võrrelda Napoleoni teiste kuningatega, siis näeme, et ta toimis veel keisritroonil vabariiklasena ja Prantsuse revolutsiooni pojana.

*

Anda kogu rahvale suund — tähendab teha see rahvas produktiivseks.

*

Inimese arusaamine iseenesest kõigub kogu aeg kahe ühteviisi eksliku äärmuse vahel. Ta kas vaatab end mehhanitsistlikult, nagu oleks ta ainult füüsiline keha, või paremal juhul ta zoologiseerib end, samastades loomaga, ja teiselt poolt samal ajal pimesi usub oma subjektivistlikku introspektsiooni (sisemist enesevaatlust). Mõlema meetodi (nii mehhanitsistliku kui subjektivistliku) abil saame abstraktsiooni, mille käsitlemine tegevelulise inimese pähe on jämedaim pealiskaudsus.

Kuna aga kannatlik ja aste-astmeline teadvuse avardamine võib elu jooksul viia teatud adekvaatse kontaktini iseenesega, siis on ikkagi võimalik ka isikliku elu ratsionaliseerimine, — mentaalse reservatsooniga muidugi, et teadvus on rohkem kui paljas mõistus. Selletõttu ei saa iialgi muuta inimest masinaks, nagu ei saa ka masinatele anda teadvust.

*

Inimene ja kaasinimene. „Mina olen mina — aga tema on kaabakas.“

*

Naise looduslähedus: naine oli see, kes näljasele hundile andis süüa ja tegi tast kuuleka kodulooma — koera.

*

Inimene on sündinud vabana — õpetas 19-nes sajand.

Milline illusioon! Mitte vabana pole inimene sündinud, vaid käsualuse lapsena. Ja valdavat enamikku ei lase lahti kuni surmani eestkostjate võrk. Võid halliks minna, ennekui leiad ühe vaba inimese.

*

Viimseni tõelise armastuse ja viimseni tõelise sõpruse vahel ei ole vahet. Mõlemaid esineb harva.

*

Kõige elava tuumas on suur soe eluvool, mis on nii võimas, et kes satub sellesse — see saab õndsaks. Tema aju ja veri on siis nagu tasa kumisev orelimäng.

*

Inimene ei ela ainuüksi leivast, — vaid ka unistusest.

*

Sümmeetriline on surmud. Elu on asümmeetriline.

*

Peame eneses kinni hoidma, mis meis on eluvõimelt ülevoolavalt suurt ja mis meist kipub välja voolama. See vägi tohiks saada nähtavaks ainult pisi-asjus: pilgus, millega riivame ligimest, juhusliku möödaminejaga vahetatud ükskõikses sõnas, viisis, kuidas me haarame raamatu järele või päästame lahti kingapaela.

Aga seda, mis „meis õigupoolest sünnib“, — seda me ei tohi avaldada isegi mitte oma toaseintele. Seda peame täitsa üksinda — nähtamatuna ja jagamatuna — t e g e m a, elama.

Père Lacombe kirjutab: „Ela jumalaga oma sisemuses nõnda, nagu oleks tema ja sina üksi maailmas.“

*

Hing? Nüüdisajal pole lihtsalt nõudmist hinge järele. Ammu juba hinge varjuderiiik on jäänud füüsilise kaalukate sensatsioonide varju.

Samuti nagu inimese organid on jäänud varju tehnika „meeleorganite“ kõrval: mikroskoop, raadio, masinad on hoopis võimsamad kui silmad, kõrvad ja käed.

*

Mina olen teisel.

Diskuteerides inimestega leian, et mu vastastel on õigus, kuid minul ka — sest ma olen teisel.

Ons see sama, mida möödunud aeg nimetas „mitte siit maailmast“?

Inimesed tegutsevad jonnakalt ja ausalt mulle üpris tühistena näivate asjadega, sest nemad on seotud nende asjadega.

Ma olen teisel: sellepärast olen nii saamatu nende tähtsamais asjus. Ma põhiliselt ei vaja neid — nad pole minu jaoks küllalt olemas. Ma olen teisel.

*

Mu sügav aversioon rahategemise vastu on vabadusearmastus. Kogudes raha üle eluhoiuks vajaliku määra inimene seob end maiste asjade külge ja muutub nende liitlaseks. Kuid mis on meil näiteks vaevaga soetatud garderoobist või omast majast, kui muutume nõnda tähtsaks tõstetud riidehilpude või mööblitükkide teenijaiks ja orjadekski?

Ei! Seda ma küll ei või endale lubada! Tõsi küll, sobiv garderoob ja muu kodu peaksid mul õigupoolest iseenesest olema, nagu nad on näiteks Walesi printsil. Pole see nõnda, siis ei olnud mul lihtsalt isiklikult õnne — ja lõpp. Tuleb kannatada — kuid ega sellepärast või veel müüa oma hinge esemetele.

Automatiseerida tuleb oma vahakord rahaga, seda mitte ülemääraselt jaatades ä la „mulgi vaim“, ega ka ülemääraselt eitades, nagu teevad need „õilsad“, kes (selgest argusest, selgest argusest!) ei julge raha nime suhugi võtta, niikui vanad juudid oma jumala nime.

Kas inimene, kes aastaid mõtles oma eraomanduse suurendamisele, kuulubki veel iseenesele? Ei, ta kuulub pigemini oma varandusele. Ta peab elama nii, nagu oleks see varandusenatuke midagi tõsiseltvõetavat, peagu absoluutset ja püha.

*

Auahned inimesed on vastikud. Nad on hingelt uimased, kõõrdi vahtivad ja ilma õiglusetundeta.

*

„Stiilid“, „vaimulaadid“, „omapärad“ ja muud seesugused vigurid tõusikute korterites... Muidu oma elus nad ei olegi nii peenetundelised — aga siin äkki turjakas nurjatu osutub õrnaks kaunishingeks ja vahendeid mitteväliv sulis esineb täisivatsu peene esteedina — mitte alla „prantsuse vaimu“! Põlgan neid stiliseeritud näiteseinu ega soovi sugugi teada, mis ta mulle seal püüab peale suruda „enesest“ ja oma kätteõpitud „maitsest“!

*

Usun igavesse olemisse, mis ei tunne piire. Ei surm ega elu suuda midagi olemise vastu.

Midagi ei lähe kaotsi. Tarvis ainult avardada oma elu. Mida ma kord kavatsesin, kuid ei suutnud teostada, see teostatakse kord kindlasti kuskil lõpmatus kosmoses. Mida ma kaotasin, leitakse; mida leidsin, see kasutatakse; mida unustasin, saab kuskil jälle teadvuseks.

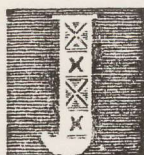
Miski ei suuda olevat teha olematuks. Sellepärast: ma jään — kuna ma olen.

*

Kõige suurema, kõige üllama, mis inimvaim produtseerib, nad võtavad niisama teatavaks, nagu igapäevase rämpsuugi, oma naljatamiste ja kalkulatatsioonide tarbeks, — selle asemel et suhtuda sellele intensiivselt ja tõsiselt nagu elule endale. Kultuuritus!

Rahu

ärv tõuseb vastu kutsuvale kuule
ja naerab hõbedaselt keset roogu,
mets hõlma võtnud uneleja tuule,
vaid ladvus eksleb puhangulist hoogu.

Ei lennukite põrin, häälightsus vaid kure,
mis kõrgelt lendab üle asulate
ja kaugustesse igatsedes sureb.
Õrn pilveloor vaid taeva ainus kate.

Mürkudu maast ei tõuse kõrgeks valliks,
vaid sügisrõskus aurab uduroostet
ja vaob kokku helendavaks palliks.
Ei ründa linna rügemendid hooste.

Täht viipab tähele sest üle lahu,
mis igavene, muutmatu ja kõrge.
Mis õnnistus küll — omaks hoida rahu
ööl sellel vaikselt, millal nutab nõrgem.

Häving

Pime linn ja taevas kuutu.
Teadmatus ja ootus rõhub.
Inimene, mütaks muutu:
põrin segi paiskab õhu.

Pommilennuk taeva alla
pikkamisi tõstab tiivad,
ja siis äkki tuiskab valla
linna pääle kuuliliiva.

Nägematu müra kostab.
Müristaja, kust sa tuled?
Surm vaid veres käsi kastab,
rügemendid nagu suled.

Õhku pole, veest on puudus.
Aeg ja ruum on möödus ühes.
Kaelakuti reet ja truudus,
õigusel üks jalg on lühem.

Enne veel, kui aimus sünnib,
häving maale kätte jõuab.
Aeg kui uue algab künni,
mullast tõstab luid vaid lõua.

Armuaeg

Nüüd on sul, nagu poleks miski:
üks tuuletõmbus — pihku puhu!
Niipalju sangarlikku riski,
kuid vaimuväli — mitu vihku?

Kui sant sa seisid lävel rikka
ja senti ootsid rahvavaraks.
Kas kiremine kuldse kikka
au meeled tegi nõnda araks.

Kas said sa kinni mulda juured?
Torm ainult laastaks kõrge võra.
Nüüd äkki märkad — tühi uure,
ja rahva hinges raske mõra.

Veel armuaega tund, et jõuad
kätt panna oma südamele
ja tunda, mida aeg sult nõuab,
ning valmis olla vastuselle.

Mõtteid Riigiraamatukogu minevikust ja tulevikust

Kohe Eesti iseseisvuse alguspäevil tundsid riigielu juhid vajadust kirjanduse, eriti igasuguste käsiraamatute järele, mis aitaksid igapäevases administratiivses ja ka seadusandlikus tegevuses orienteeruda tekkinud küsimustes ja neid ajakohaselt lahendada. Käepärast pidid olema tarvilised seaduste ja määruste kogud, samuti teoreetilised teosed poliitika, õigusteaduse ja rahvamajanduse alalt. Selle vajaduse rahuldamiseks kutsutigi ellu praegune Riigiraamatukogu, esialgu Ajutise Valitsuse raamatukogu näol. Nimelt loeme Ajutise Valitsuse 21. dets. 1918. a. koosoleku protokollist otsuse: „Ajutise Valitsuse asjade valitsejale ülesandeks teha Ajutise Valitsuse raamatukogu kõige kiiremas korras korda seada ja raamatukogu ruumid määrata Ministrite Nõukogu ruumide lähedusse“. Otsuse tegeliku teostajana määrati sama aasta lõpul ametisse raamatukoguhoidja, kes pidi „nõudma välja ja võtma vastu raamatukogusse kuuluvaid raamatuid eraisikutelt ja asutustelt“. Asukohaks määrati üks tuba Toompea lossi kolmandal korral.

Aluse sai Ajutise Valitsuse raamatukogu endise Eestimaa kubermangu valitsuse raamatukogust, mis koosnes peamiselt Vene riigi seaduste ja määruste kogudest, üksikutest juriidilise sisuga teostest, Vene ministriumide ametlikest väljaandest jne. Juure hakati soetama eestikeelset ilukirjan-

dust, saksakeelset sotsiaalpoliitilist ja pedagoogilist kirjandust, terveid raamatukogusid eraisikutelt ja asutustelt. Neid osteti peamiselt optantidelt ja emigrantidelt ning telliti meie välisesinduste kaudu. Raamatukogu täiendamine toimus ilma kindla süsteemita, juhusliku maitse ja juhusliku nõudmise-pakkumise kohaselt. Et sel teel saadi palju raamatuid, millel Riigiraamatukogu kasutaja seisukohast polnud suurt väärtust, samuti ka palju dublette, siis anti soetatud kirjandusest üleliigsed eksemplarid ja teosed üle teistele asutustele, näit. Tartu ülikoolile — arstiteaduslikku kirjandust, Riigikohtule — seaduste kogusid, Tallinna Eesti Muuseumile — ajakirjade aastakäike jne. Mida rohkem hakkas tunda andma ruumide puudus, seda ohtralt hakati loovutama teistele raamatukogudele üleliigset ballasti. Kahjuks toimus see sagedasti juhataja subjektiivse maitse järgi ja raamatukogu ülesandeid kitsendava tõlgitsemise alusel.

Kindlama aluse Riigiraamatukogu tegevusele panid „Riigiraamatukogu põhimäärus“ ja „Trüki-seadus“. Esimene anti Riigikogu poolt 1922. a. ja määras ära raamatukogu ülesanded. Selle järgi pidi Riigiraamatukogu olema „kõigi riigiasutuste ühine raamatukogu, milles koondatud kirjandus, mis riigiasutustele nende jooksva töö juures tarvilik võiks olla“. Seega pidi raamatukogu seisma riigiasutuste teenistuses, samuti aga ka rahuldama riigiametnike

nõudmisi niipalju, kui seda vaja on ameti-
kohuste täitmisel. Ükski ametnik ei saa
kiidelda, et ta oleks mõnes õppeasutuses
täiel määral ette valmistatud oma tegevuse
vastu. Õppeasutus võib ikka ainult üldise
aluse anda kutselisele tegevusele, eriti ad-
ministratiivalal, kitsama tegevuse eriala
õpitakse töös endas nii kogemuste kui ka
vastava kirjanduse kaudu. Seistes administ-
ratiivsel ja seadusandlikul alal tegelevate
isikute teenistuses, pidi Riigiraamatukogu
soetama eeskätt kirjandust ühiskonnatead-
use aladelt, olgu see poliitika või sotsio-
loogia, õigusteaduse või majandusteaduse
mitmesugused alad. Nendele järgnesid juba
niisugused teadused, mis aitavad orientee-
ruda maailmavaatelistes ja poliitilistes kü-
simustes, aitavad süveneda elu ja meie läh-
emate olukordade probleemidesse ja nen-
de lahendamise võimalustesse. Sii kuul-
vad ajalugu ja filosoofia. Kirjandust kitsa-
matelt kutsealadelt nagu arstiteadus, tehni-
kateadus jne. soefati ainult niipalju, kui-
palju see tarvilikuks osutus vastava poliit-
tilise suuna määramisel või mõne aktuaalse
küsümuse lahendamisel (näit. tervishoiu-
või ehituspoliitika jne.). Sellele järgneb
populaarteaduslik kirjandus väga mitme-
sugustelt aladelt ametnike edasiharimiseks
ja üldiste huvide rahuldamiseks.

1923. a. antud Trükiseaduse järgi pidi
Riigiraamatukogu saama 2 eksemplari igast
Eestis ilmuvast trükisest. Kui seaduseand-
ja niisuguse korra kehtima pani, siis tah-
tis ta muidugi, et valitsusasutustel oleksid
käepärast igal ajal kõik nimetatud trüki-
sed, et neid seal ka säilitataks ja et oleks
igal ajal võimalik ülevaadet saada kogu
meie trükiteodangust. Raamatukogu kor-
raldajad said aga asjast omamoodi aru ja
valisid trükikodade poolt esitatud toodan-
gust ainult seda, mida nad „riigiasutuste
jooksva töö juures tarvilikuks“ pidasid,
kõik muu (ühe sundeksemplari isegi täieli-
selt) loovutasid teistele raamatukogudele
või hävitasid lihtsalt ära. Tulemuseks oli
see, et Riigiraamatukogul puudub praegu
suur osa Eestis ilmunud trükiteodangust,
puuduvad Ed. Vilde ja teiste nimekamate
cesti kirjanike teosed. Alles 1935. a.

lõpul pandi kehtima kord, mille järgi üks
sundeksemplar pidi minema tarvitajaskon-
nale laenutamiseks, teine jääma arhiiviko-
gusse, mis, olles korraldatud aktsessiooni
järgi (kuude ja aastate kaupa), varustatud
alfabeetilise sedelkataloogiga, võimaldaks
igal ajal kohapeal tutvumist Eestis ilmunud
trükiteodanguga. Kahjuks tõmbas sellest
korraldusest kriipsu läbi uus trükiseadus,
mille alusel Riigiraamatukogu sai ainult
ühe sundeksemplari senise kahe asemel. Et
siiski mitte katkestada kord alustatud ja
tarviliseks tunnistatud tööd, hakati edas-
pidi ühest sundeksemplarist komplekteeri-
ma tekkinud arhiivikogu, kuna kasutami-
seks määratud teosed soetati valiku järgi
kas ostu teel või Siseministeeriumile mää-
ratud sundeksemplaride hulga.

Arenedes nimetatud seadustega antud
suunas, kasvas Riigiraamatukogu 20 aasta
kestel Ajutise Valitsuse paari tuhande köi-
telisest kogust soliidseks ja väärtuslikuks
teaduslikuks koguks üle 60 000 köitega.
Selle kõrval olid mõned riigikeskasutused
endale soetanud õige rikkalikud erikogud,
nagu Sõjavägede Staap (ligi 30 000 k.), Sta-
tistika Keskbüroo (umb. 20 000), Põllutöö-
ministeerium (umb. 10 000 k.) jne. Need,
samuti teised areneva elu poolt dikteritud
asjaolud nõudsid Riigiraamatukogu tegevu-
se rajamist laiemale alusele. Seda teostati
1938. a. dekreedina antud „Riigiraamatu-
kogu seaduse“ kaudu.

Uus seadus laiendab Rrk-u tegevust ja
avardab Rrk-u kasutamisevõimalust. Et pal-
jud erikogud, mis asetsevad riigikeskasu-
tustes, võivad palju huvi pakkuda ka mõ-
nele teisele valitsusasutusele või uurijale
(näit. statistika alal), siis hakati Rrk-us pi-
dama kõikide riigikeskasutuste raamatuko-
gude koondnimestikku, mille kaudu oleks
võimalik teada saada, mis ühel või teisel alal
mõnes asutuses on olemas. Tihti on ju
mõne riigiasutuse tegevus väga seotud teise
omaga, mille tõttu võib tarviliseks osutada
raamatukogude vastastikune kasutamine.
Vaheltalitajaks ja informatsiooni andjaks
nende erikogude kohta on Riigiraamatu-
kogu.

Mis puutub Rrk-u kasutamise avarda-

missee, siis on elu juba ammu nõudnud, et Rrk ei seisaks mitte ainult riigiasutuste teenistuses, vaid rahuldaks tarbe korral ka avalike asutuste, suuremate organisatsioonide ja avaliku elu tegelaste nõudeid. On küllalt isikuid, kes ei seisa mitte riigi teenistuses, kuid kelle tegevus kulgeb avaliku elu piirides. Ka Soome eduskunna ja Rootsi riigipäeva raamatukogusid võivad kasutada igasugused uurijad väljaspool nimetatud asutuste koosseisu.

Kõige selle kohta on mul juhuseks olnud mujal varem sõna võtta üksikasjalisemalt (v. „Eesti Kool“ 1936 nr. 6 ja „Raamatukogu“ 1938 nr. 1/2). Peatun siin veel veidi seoses Rrk-u edaspidise tegevuse arendamisega ühel uuel üritusel, mis uue seadusega on teostamist leidnud, nimelt teaduslike raamatukogude tegevuse koordineerimisel. Selle kohta on juba 21. nov. 1922 korraldatud riigisekretäri juhatusel nõupidamine, kus jõuti otsusele, et Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Riigiraamatukogu peaksid vältima kallite raamatute ja ajakirjade kahekordset ostmist ning määraksid kindlaks, kes missuguseid teoseid peaks soetama. Sellest põhimõttelisest otsusest sel korral kaugemale ei mindud. Meie saadik Londonis, dr. O. Kallas, kelle poole pöördui Eesti kohta käiva kirjanduse ostmise asjus, kirjutas Rrk-le 5. veebr. 1923, et meie suuremad raamatukogud, nimelt ERM-i Arhiivkogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Rrk peaksid oma tegevuse vahele tõmbama kindlad piirid ja otsustama, kes nendest on määratud koguma täielist estica-kogu.

Need mõtted leidsid konkreetsemat teostamist teaduslike raamatukogude ellukutsumisega uue seaduse alusel. See, mis meil tegelikult vajadusest tingituna on alguse saanud, on ka teistes maades päevakorrade kerkinud. Kui Soomes ja Rootsis teaduslikud raamatukogud annavad ühiselt välja aktsessiooni-kataloogi, mis jõudsasti aitab kaasa vastastikusele laenutamisele, siis on Taanis mindud koostöö arendamisel palju kaugemale. Seal on suuremad raamatukogud viimasel ajal hakanud piirama oma tegevust kitsama erialaga ja loovutanud kõik ülejäänud kirjanduse teistele. Nii on

vastastikusel kokkuleppel otsustatud kuninglik raamatukogu muuta humanitaarteadusliku kirjanduse keskuseks, koondades kirjanduse loodusteaduse, keemia, füüsika, matemaatika ja arstiteaduse alalt ülikooli raamatukokku. Mõlemad annavad kokkuleppe alusel teineteisele üle seda, mis ühe või teise kompetensi ei kuulu. Teiste erialade (põllumajandus, tehnika jne.) jaoks on vastavate kõrgemate õppeasutuste või mõne riigikeskasutuse juures oma raamatukogud olemas.

Enam-vähem kindel kompetentside jaotus ja sellele rajatud vastastikune laenutamine on nüüd meil Teaduslike Raamatukogude Nõukogu kaasabil teostamist leidnud. See määrab ka Riigiraamatukogu edaspidise väljaarendamise suuna. Mõnelt poolt on küll avaldatud arvamist, et selle tsentrifugaalse süsteemi asemel tuleksid kõik suuremad raamatukogud Tallinnas ühendada üheks suureks avalikuks keskraamatukoguks, nagu meie sellelaadilisi näeme mõnes Euroopa pealinnas. Siis oleks võimalik igasugust kirjandust leida ühes kohas, selle asemel et olla sunnitud otsima seda mitmest kohast. Kuid see teoreetiliselt põhjendatud väide leiaks vaevalt kunagi teostamist, seda enam, et ka mujal, nagu juba näidatud, siirdutakse viimasel ajal kompetentside eristamisele. Üksikud asutused oma asukoha (Tall. Tehnikauilikool) või oma eriülesannete tõttu ei saaks meil ikkagi loobuda oma suurema erikogu pidamisest. Teiselt poolt kasvab praegu trükitoodang kõikidel aladel niivõrd tugevasti, samal ajal aga toimub teaduste diferentseerumine niivõrd kiiresti, et vaevalt suudaks üks raamatukogu jälgida ja soetada kirjandust tarvilisel määral. Kui me ei suutnud vältida õige soliidsete raamatukogude tekkimist üksikute ministertiumide juures Rrk-u kõrval, siis ei osutu võimalikuks ka kõikide raamatukogude ühendamine üheks suureks keskkoguks tulevikus. Pigemini oleks juba mõeldav mõnede suuremate raamatukogude jaoks ühise hoone püstitamine, näit. Rrk-u ja linna keskraamatukogu viimane ühe katuse alla. Kuid teaduslike eriraamatukogude

ja avalike rahvaraamatukogude nõudmised ruumide suhtes on niivõrd erinevad, et see mingisugust kokkuhoidu ehituskulude alal ei annaks. Seega peaksime me ka edaspidi jääma kindlate erialade raamatukogude juure, organiseerides ja arendades nende omavahelist laenutamist. Selle tsentripetaalse süsteemi juures oleks siiski Riigi-raamatukogu kompetents ulatuslikum kui teiste erikogude oma: võttes oma erialaks ühiskonnateaduse kõige laiemas mõttes, peaks ta soetama ka kirjandust ajaloo, maateaduse, filosoofia ja mõnelt muult alalt niipalju, kuipalju see tarviline on orienteerumiseks maailmavaatelistes ja poliitilistes küsimustes. Pealeselle peab temal olema Eestis ilmuva kirjanduse arhiivkogu.

Olles praegu ametlike väljaannete rahvusvahelise vahetuse keskuseks, saab Rrk õige palju tema kompetentsi mittekuuluvat kirjandust, kuid annab selle üle vastavale erikogule, näit. tehnika alal Tall. Tehnika-ülikoolile, arstiteaduse, meteoroloogia ja muudelt aladelt — Tartu Ülikoolile, sõjasajanduse alalt — Sv. Staabi rnk-le. Samal ajal tuleks tal olla keskuseks vastastikuste laenutamiste alal kodumaiste kogude vahel. Algus selleks on juba tehtud ja asi areneb iga päevaga. Riigiraamatukogu kaudu on Tartu Ülikooli raamatukogust laenutatud Tallinna 1936/37. ja 1937/38. a. 1 raamat, 1938/39. a. 34 r. ja 1939/40. a. esimesel kolmel kuul 31 r. Taanis on raamatukogude inspeksiooni juures 1926. a. ellu kutsunud teadetebüroo, kelle vahetalitusel toimub vastastikune laenutamine raamatukogude vahel. Selleks on bürool suurimate raamatukogude koondnimestik (sedelitele kleebitud väljalõiked aktsessiooni-kataloogist alates 1913. a.), mille najal nimetatud büroo võib edasi anda õigesse kohta tellimised soovitud raamatute kohta. Viimaste aastate kestel on temal korda läinud rahuldada umb. 5000 nõudmist 7000-st. Taani „Statens Bibliotekstilsyns Oplysningskontor“ eeskujul võiks ka meie Riigiraamatukogu teoksil olevat riigikeskasutuste raamatukogude koondnimestikku laiendada, lisades sellele kas kõikide teaduslike raamatu-

kogude tiitlid või vähemalt ühiskonnateaduse alalt.

Koondades teaduslike raamatukogude tegevust kindlatele erialadele, on kerge ette arvestada ja ära määrata nende ruumide suurust ja jaotust, — probleem, mis viimasel ajal kõikjal on päevakorrale kerkinud. Kuid see puudutab juba raamatukogu hoonet küsimust.

*

Õigeid oma ruume pole Rrk-l seni olnudki. Esialgu Rrk asetses lossi peahoone kolmandal korral ühes toas teiste kantseleiruumide vahel; kolis siis ühest ruumist teise, kasutades osalise ulalusega pööranguid ja koridore, kuni ta raamatutaloo jaoks sai osade kaupa end. kubermanguvalitsuse arhiivi ruumid, lugemistoa, laenutamiskambrid ja käsikogu jaoks ühe saali Riigikogu hoones. Viimases asetsevad kapid ja riulite taga ka bürooruumid. Mis niisuguse ruumide paigutuse juures raamatukogu kasutamist väga raskendab, on asjaolu, et ladu asetseb laenutamiskambrist umbes 100 meetri kaugusel teises majas. Samal ajal ei jatku laos enam ruumi loomulikule juurekasvule. Muidugi ei saa niisuguses olukorras juttugi olla raamatukogu normaalsest arenemisest.

Kõige selle tõttu on ülim aeg asuda uute ruumide ja nimelt iseseisva ajakohase hoonet rajamisele Rrk-le, kuna juhuslikult vabanenud ruumide või mõne eramaja kasutamine ei aita meid enam hädast välja. Vabariigi Presidendi tänuväärsele ülesandel ongi juba eeltoodudega algust tehtud. Ka mujal, eriti Soomes ja Skandinaavias, on viimasel ajal suurel hulgal püstitatud uusi hoonet raamatukogude jaoks või laiendatud ja ümber ehitatud vanu. Sealt võime mõndagi eeskujuks leida nii hoonet üldplaani kui ka tehniliste üksikasjade suhtes, mille kohta luban endale nimetatud maade külastamisest saadud muljete alusel avaldada mõningaid mõtteid.

Kõne all olev küsimus väärleb seda enam tähelepanu, et meil Eestis pole ühtki raamatukoguhoonet, mis otse raamatukogu jaoks oleks ehitatud, kui mitte arvestada Tartu Toomi-varemete rekonstrueerimist

üliskooli raamatukogu jaoks. Ka pole minu teada avalikult selle kohta kusagil sõna võetud. Kui endistel sajanditel kasutati raamatukogude paigutamiseks sekulariseeritud kloostrid või vabaks jäänud losse või isegi nende restaureeritud varemeid, siis on uuemal ajal tarviliseks osutunud eriliste hoonete püstitamine otstarbeka plaani järgi. Moodne raamatukoguhoonne on alguse saanud itaalia arhitekti della Santa poolt 1816. a. valmistatud normaalkavandist. Järgmise lüli asja arenemises moodustas 1859. a. Labrouste'i projekti järgi püstitatud „Bibliothèque Nationale“ Pariisis.

Kõigepealt vajab kaalumist raamatukogu asukoha küsimus. Arvestades seda, et Riigiraamatukogu peab seisma eeskätt Vabariigi Valitsuse, rahvaesinduse ja riigiasutuste teenistuses, on tema asukohana mõeldav Toompea või vähemalt selle kõige lähem ümbrus. Helsingis ja Stokholmis asetsevad samalaadilised raamatukogud otse parlamendihoones. Rahvaesindusele ja riigijuhtidele, kellel on mõnikord esinemise eel vaja mõningaid andmeid kirjandusest, on niisugune asukoht kõige sobivam. Teistele kasutajatele (ja neid on kaugelt enam) see just kõige parem pole, samuti mitte raamatukogu ehitustehnilisest seisukohast vaadatuna. Ajakohased tehnilised nõuded leiavad kergemini täitmist omaette hoones. Taani Kuninglik Raamatukogu Kopenhaagenis asetseb ühes hoonetekompleksis parlamendiga, ministriumidega ja kuningalossiga Kristianborgi saarel. Ka Kopenhaageni ülikooli uus raamatukoguhoonne, kuhu koondatakse kirjandust loodus-, arsti- jne. teaduste alalt, asetseb vastavate asutuste nagu Bioloogia Instituut, mitmesugused kliinikud jne. keskel.

Kui varemalt raamatukoguhooned ehitati kirikutaoliste kodadena, kus harilikult üks suur mõnekümnemeetri-kõrgune ruum oli ümbritsetud mitmekordsete galeriidega, siis on käesoleval sajandil hoone üldplaan välja kujunenud pisut teisiti: Siin on ette nähtud kaks konstruktsioonilt teineteisest lahkuminevat eri hoonet — peahoone ja laohoonne (magasin). Esimene jaguneb kasutamise seisukohalt kahte ossa: publiku- ja

administratsiooni-ruumid. Ruumide paigutamisel võib olla õige palju variante. Taani raamatukogude suhtes teeb raamatu „Biblioteksbygninget“ (Kopenhaagen, 1939) autor vahet 6 tüüpi vahel, kusjuures iga tüüp jaguneb veel 2—3 alatüübiks.

Publiku kasutamiseruumi keskuseks, mis samal ajal oleks ka ühendavaks lülits peaja laohoonne vahel, on harilikult laenutamisruum. Samas ruumis või selle kõrval peavad asetsema kõik publikule kättesaadavad kataloogid, nii trükitud, raamatutesse kirjutatud kui ka kartoteekides olevad. Taani kuningliku raamatukogu laenutamisruum ühes kataloogide saaliga on ühemiljonilise koostise juures 500 rm, Kopenhaageni ülikooli uues raamatukoguhoones (koostis 350 000 köidet) — 200 rm, Turu rootsikeelses akadeemias (koostis 170 000 k.) — 34 rm. Avalikes raamatukoguhoonetes peab laenutamisruum olema õige suur kontroll-letiga sisse-väljapääsu vahel. Teaduslikes eriraamatukogudes võib selle põrandapind olla tagasihoidlikum, vastavalt raamatukogu kasutamise intensiivsusele. Meie Riigiraamatukogus peaks laenutamisruumi jaoks ühes kataloogideruumiga piisama 50—70 ruutmeetrist. Laenutamisruum kataloogidega peab olema sõlmpunktiks, kuhu koonduvad niidid laoruumist, lugemissaalist ja kataloogimistoast.

Kuigi veel mõnel pool praegugi ehitatakse raamatukogudesse üks suur ja kõrge lugemissaal, siis tuleb otstarbekamaks siiski pidada mitme väiksema lugemistoa korraldamist vastavalt kasutajate liikidele. Avalikes rahvaraamatukogudes eraldatakse laste, noorte ja ajalehtede lugemistoad üldisest saalist, teaduslikes raamatukogudes on vähemalt ajalehtedele ja ajakirjadele oma kasutamiseruumid, siis ka üldlugemissaali kõrval veel tõsisemate uurijate ruumid. Kopenhaageni ülikooli uues raamatukoguhoones on täiesti iseseisvalt kolm lugemissaali: uurijate saal, üliõpilaste õppimissaal ja ajakirjade saal. Pealeselle on seal veel mitu väikest uurimistuba üksik-töötajaile. Ja vanimates raamatukogudes, kus seda varemalt polnud, kombineeritakse nüüd juure eriotstarbelised lugemis-

saalid (näit. Rootsi kuningl. rmk.). Ainus raskus, mis lugemissaalide suurema arvu juures tekkida võib, on järelevalve korraldamine. Seepärast püütakse kõik lugemissaalid asetada üksteise kõrvale, võimalikult eraldades nad omavahel klaasseintega (näit. Helsingi parlamendi rmk-us). Arvan, et ka meie Riigiraamatukogus peaks olema vähemalt kaks lugemissaali, üks ajalehtede-ajakirjade lugejaile, teine neile, kes kasutavad raamatuid kohapeal; pealeselle peaks olema veel kaks üksiktuba paarile uurijale või kirjutusmasinate kasutajaile. Mõlemad suuremad saalid peaksid olema eraldatud teineteisest liikuvate klaasseintega, nii et neid tarbe korral (näit. loengute korraldamiseks) ühendada saaks.

Mis puutub lugemissaali suurusse, siis arvan, et meie oludes peaks jätkuma umbes 50 töökohast mõlema saali peale kokku, peale selle veel 8—10 töökohta kahes väiksemas toas. Seni pole Riigiraamatukogus üle 5—6 kasutaja korraga olnud. Võib aga oletada, et oma ruumides olles, mis võimaldaks raamatukogu kasutamist ka pealelõunastel tundidel, kasvaks lugejate arv mitmekordseks. Ka teistes samalaadilistes eriraamatukogudes pole lugemiskohti väga palju. Nii on Soome parlamendi raamatukogus 64 kohta, Turu rootsikeelse akadeemia rmk-us 56, Rootsi humanitaarteaduste akadeemia rmk-us 22, Rootsi riigipäeva omas 16 kohta. Arvates igale lugemiskohale keskmiselt 3 rm põrandapinda ning sellele lisaks kümnekond ruutmeetrit käsiraamatukogu riulite jaoks seinte ääres, nõuaksid mõlemad lugemissaalid kokku umbes 160 rm.

Teistest kasutajaskonna ruumidest on hädavajalised vestibüül riitehoiuga ja trepikoda. Suuremates raamatukogudes on veel näituseruumid, einelaud, mõnel pool (näit. Kopenhaageni ülikooli uues raamatukoguhoones) isegi suitsetamisruumid. Parlamentide raamatukogudes, samuti teaduslikes eriraamatukogudes puuduvad nad harilikult. Ka meie oludes tunduksid nad üllisetena.

Administratsiooni-ruumidest peavad olema ette nähtud aktsessiooni- ja ekspedit-

siooni-ruum, kaks bürootuba (sekretariaadi ja kataloogimisruumid) ja juhataja kabinet, mis oleks ühtlasi ka väiksemate koosolekute ruumiks. Mis puutub köitmisruumidesse, siis võivad need olla suuremad või väiksemad, selle järgi, kas soovitakse kõik raamatud köita kodus või teha siin ainult parandustöid. Kopenhaageni ülikooli uues raamatukoguhoones on administratsiooni-ruumide all 600 rm põrandapinda, Turu rootsi akadeemia omas — 171, meile jätkuks umbes 150 rm.

Raamatute laoruum või magasin on raamatukoguhoidjate ja -ehitajate murelapseks. Trükitoodangu kasvamine ettenägemata progressioonis on kõikjal kutsunud esile ruumipuuduse ja juureehitamise vajaduse. Ruumide suuruse kalkuleerimine on siin muutunud omaette teaduseks. Selleks on leiutatud õige keerulised vormelid (v. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1928, lk. 56—63). Raamatukogud ehitatakse mitte paariks aastakümneks, vaid vähemalt aastasajaks, ja keegi ei tea praegu, missuguses progressioonis võivad koostised kasvada mõnekümne aasta pärast. Helsingi ülikooli rmk-u juureehituste kavandi koostamisel, mis praegu teoksil, on laoruumi mahu arvestamisel aluseks võetud praegune koostis, juure arvatud kasvamise võimalused 50 aasta kestel. Seepärast on viimasel ajal hakatud laohooneid püstitama tornide kujul, millele võib tarbe korral ikka uusi kordi peale ehitada.

Teine mure oleks hoolitseda laos raamatute säilitamise, otstarbeka paigutamise ja kättesaadavuse eest. Siin tuleks eeskätt silmas pidada, et magasiniruumid on ikkagi laoruumid, mitte töötamis- ega näituseruumid. Seepärast ei mängi siin esinduslik või esteetiline külg mingisugust osa, tähtis on kõrvaldada igasugune tuleoht, ehitada betoonist põrandad, metallist riulid ja vaheukseed, vaadata, et ruumid oleksid kuivad, kuid samal ajal vältida ultraviolettkiirte hävitavat mõju, paigutades aknad põhjapoolsele küljele ja kasutades kollakaid kardinaid.

Ruumi kokkuhoidmise ja raamatute kergema kättesaadavuse huvides jaguneb

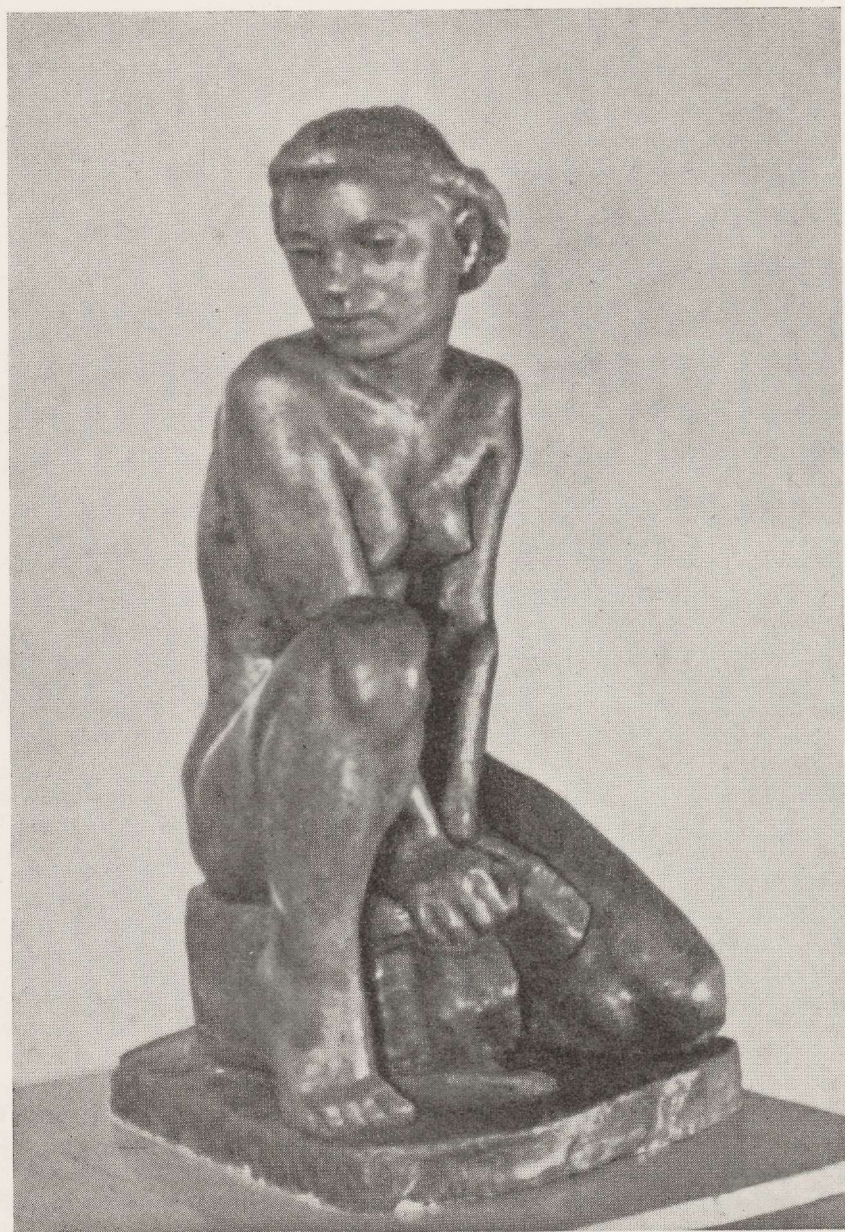

Amanda Jasmin

Neiu allikal (kips)

Linda Sõber

Istuv tüdruk (kips)

Kristine Mark (Mei)

Laps koeraga (terrakota)

Kristine Mark (Mei)

Peremees ja sulane (terrakota)

tornikujuline laoruum madalatesse (2,10—2,25 m) kordadesse, mis üksteisega ühendatakse peale kitsa trepi tõstetooliga ja raamatute elevaatoriga. Ruumi otstarbeka kasutamise huvides konstrueeritakse riiulid tellitatavate kandepindadega. Seal, kus raamatute paigutamine toimub formaadi ja aktsessiooni järgi, võivad riiulid üldiselt olla stabiilsete pindadega, kusjuures arvatakse kvardile 20 prots., fooliole 10 prots. üldisest koostisest. Ainult ajalehtedele tuleb konstrueerida erilised riiulid ja paigutada nad tõstetooli lähedale või isegi alumisele korrale.

Mis puutub meie Riigiraamatukogu laohoone kujusse ja suurusse, siis peaksid siin juhtnööriks olema järgmised põhimõtted:

1. Laohoone olgu tornikujuline, umbes 5—7 korraga, sõltuvalt pinna suuruselt, pealeehituse võimalusega, iga korra kõrgus 2,20 m.

2. Arvesse võttes, et Rrk-1 on praegu umbes 60 000 köidet, tuleks laohoone kalkuleerida 5 korda suurema, seega 300 000-köitelise kogu jaoks. Kuna ühele ruumimeetrile võib mahutada keskmiselt 70 köidet (Kopenhaageni ülik. rmk. uues hoones on 75), siis nõuaks 300 000-köiteline kogu 4200 kub. m.

Millised võiksid olla meie Riigiraamatukogu hoone ehitamise kulud?

Kui kujutella koguehitust koosnevana kahest osast, pea- ja laohoonest, siis oleksid esimese ehituskulud suuremad selle tõttu, et hoone tuleb püstitada esinduslike kohale, ehitada fassaad kallimast materjalist, katta kasutamissuurem põrandad paksu linoleumiga, eraldada mõned ruu-

mid üksteisest klaasseintega jne. Laohoone oleks aga lihtsemast materjalist, betoonist põrandadega, ilma vaheseinteta, mis selle osa ehituse teeks võrdlemisi odavaks. Turu rootsi akadeemia meeldiva ja mõnes osas isegi luksusliku hoone kuubiku ehituskulud olid umbes Ekr. 25.—, kogu hoone omad — Ekr. 150 000.— Kuna meie Riigiraamatukogu hoone kubatuur oleks umbes 30—40 prots. võrra suurem, siis nõuaks kogu ehitus meie praeguste hindade juures 200—230 000 kr. Sellele tuleksid juure arvata sisustuse kulud, mis moodustaksid umbes 25 prots. ehituskuludest. See võrdlemisi suur summa on seletatav asjaoluga, et ajakohane laoruum nõuab erilise konstruktsiooniga metallist riiuleid, lugemistoad — suuremal hulgal nägusaid laudu ja mugavaid toole. Ruumide suuruse ja kõrguse üksikasjalised arvud on juba Teaduslike Raamatukogude Nõukogus arutusel olnud ja sealtpoolt heakskiitmist leidnud. Jääb vaid konkreetsemate sammude astumine kavandite koostamiseks ja ehituskrediidi hankimiseks.

Meil on iseseisvuse ajal ehitatud palju ajakohaseid ja hästi sisustatud kooli- ja rahvamaju, milledele meie võime tõesti uhked olla; meil on olemas teatreid ja kontsertsaale, mis igapidi vastavad nõuetele, ning neid ehitatakse praegugi veel juure; ning kunstimuuseumi hoone püstitamisele asutakse lähemal ajal, pärast umbes kümneaastast eeltööd. On ülim aeg, et meie pealinn saaks ka ajakohase raamatukoguhoone, mis võimaldaks Riigiraamatukogule täita temale elunõuete ja seadusega pandud ülesandeid.

Eesti naiskunstnike loomingust

ovembrikuu 12. päeval 1885. a. avaldas ajaleht „Tallinna Sõber“ järgmise sõnumi: „Keiserliku Kunstide-Akadeemia pooldest on preili R. Wachter oma „Norma“ eest I klassi kunstniku-diplomi saanud...“ Niipalju kui selgunud, on toodud teade esimene eesti ajakirjanduses, mis kõneleb eesti naisest kui kujutavast kunstnikust. On iseküsimus, kas preili Vahter — nii tohiks ta perekonnanimi olla tänapäeva kirjaviisis — ka tegelikult osutub esimeseks eesti naiskunstnikuks. Meie teadmised oma möödunud sajandi kunstijõudude kohta pole veel kaugeltki ülevaatalikud, ent seni kuni jätkuvad uurimised pole selgitanud vastupidist, peame tema nimel paratamatult jätma selle au.

Katarina Vahteri kohta — tema eesnime algustähega on sõnumis küll eksitus — leiame vene leksikograafilistest eriteostest mõnesuguseid täiendavaid andmeid. Nende põhjal on ta sündinud 30. aprillil 1860. a. Peterburis ning 1878.—1884. a. õpinud maalikunsti sealses Keiserlikus Kunstideakadeemias. Tema õpingutekäik on ilmselt olnud väga edukas, sest õppeaja kestel sai ta mitu hõbeauraha oma tööde eest ning siis 1884. a. väikese kuldauraha lõpptöö eest „Kleopatra surm“. Järgmisel aastal — nagu juba märgib eestoodud sõnum — sai ta esimese klassi kunstniku nimetuse

teose eest, mille täielikuks nimeks on „Norma oma lastega“. Edasi on Katarina Vahter järjekindlalt igal aastal osa võtnud akadeemia näitustest kuni 1889. a., esinedes neil portreeliste teostega, viimatimainitud aastal välja pannes aga žanrmaalingu „Näpatud kiri“.

Kaksteist aastat pärast Katarina Vahteri kunstnikuks saamist astub kutselise jõuna kujutava kunsti alal tegevusse teine meie teatav eesti naine: 1897. a. lõpetab parun Stieglitzi kunstikooli Peterburis prl. Anna Sonne, saades pikemaage se stipendiumi erihariduse täiendamiseks välismaal. Tema elukäigust ja kunstilisest tegevusest omame juba lähema käsituse, seda enam, et ta elu hilisjärg möödus Eestis.

Anna Sonne sündis 1. augustil 1866. a. mõisavalitseja tütreana Otepääl. Saanud üldhariduse linna tütarlastekoolis Tartus ning omandanud 1883. a. koduõpetaja kutse, avanes talle võimalus süstemaatilistele kunstiopingutele asuda alles kümmekond aastat hiljem — astumiseaga 1893. a. parun Stieglitzi kunstikooli. Lõpetanud selle kooli, töötas ta stipendiaadina mõne aasta välismaal — Münchenis, Pariisis ja Londonis — ning teostas kunstiteekonna ka Itaaliasse. Edasi jääb tema peamiseks tegevuskohaks Venemaa, eriti Peterburi, kus ta — paremate võimaluste puudumisel — töötas joonistajana Botaanika-aias prof. D. Kainorodovi juures, siis arhitekt J. L. Gahlnbäcki juures ning pikemat aega maalijana

Keiserlikus Portselanivabrikus, võites seal tunnustuse eriti allglasuuri maali alal loomadealu ainesitikul.

Eesti avalikkusele saab Anna Sonne teatavaks 2. eesti kunstinäituse kaudu, mis korraldati 1909. a. sügisel Tartus ja Tallinnas. Sel näitusel esines prl. Sonne vaikelumaalingutega lillemotiividel ning tolleaegse arvustuse poolt leidsid need tunnustavat märkimist oma peene teostuse ja loomustruudusega. Järgnevalt ununeb Anna Sonne nimi aga enam kui kümneks aastaks, et mõnel määral uuesti esile tõusta alles Eesti Vabariigi algusaastail. Nagu mitmed teisedki kahe sajandi vahetusaegseist eesti kunstnikest, nii pöördub ka tema kodumaale vaid elatisvõimaluste kadumise tõttu pärast revolutsiooni puhkemist Venemaal. Ühes oma õe Olgaga, kes tegutses ka kunsti alal, olles saanud mõnesuguse kunstihariduse Stieglitzi kunstikoolis, asus ta 1917. aastal Tartu.

Avalikust kunstielust jäävad mõlemad õed nüüdki kõrvale. Olga Sonne tööalaks kujuneb siin algul õpperaamatute illustreerimine. Ta valmistab enamiku illustratsioonid M. Kampmanni „Eesti lugemiku“ kõigile viiele osale, samuti rea illustratsioonid eesti ajaloo ja mütoloogia ainesitikul mõnele teisele õpperaamatule, osalt ühiselt õega. Kunstiliselt ei paku need sulejoonistustena teostatud illustratsioonid midagi eriti märkimisväärset ega osuta ka tähelepanavat omapära, täidavad aga siiski võrdlemisi rahuldavalt oma ülesande.

Pisut hiljem siirduvad mõlemad õed rakendus kunsti alale, hakates valmistama õhukestest laudadest väljasaetud-nikerdatud mängu- ja iluasju — loomafiguure ja vene tüüpide humoristlikke kujutusi, peamiselt küll Anna Sonne originaalide järgi. Sel alal oli nende looming kõige tulemusrikkam. Sonnede mänguasjad-nikerdused, kujunduslaadilt stiliseeritud, kuid seejuures küllaltki elulised ja karakterikindlad, leidsid hindamist eriti välismaal — esmajoones Taanis ja Inglismaal, kuhu neid eksporteeris Tallinna firma „Kool ja mäng“. Suurema vahiku omandas neist ka Nürnbergi rakendus kunsti muuseum. Eesti rahvusliku kunsti-

eluga ei suutnud Sonned oma tegevuses aga tihedamasse kontakti astuda ning jäid meie üldsusele peaaegu tundmatuks. Nad surid üksteise järel Tartus — Olga Sonne 18. juulil 1928, Anna Sonne aasta hiljem — 28. septembril 1929. Kokkuvõttes on mõlemad õed selleks siiski küllalt korda saatnud, et hoida unustusest nende nimesid.

Eesti naise otsene osavõtt kodumaalisest kunstielust väärrika loovjõuna mehe kõrval algab tegelikult Maailmasõja päevil. Tõsi küll, varemingi juba saavad mõned naisjõud sajandi algul Tallinnas tegevust alustanud Ants Laikmaa ateljeekoolist ülemaailmiselt tuttavaks oma teoste reproduktsioonide kaudu meie tolleaegsetes ajakirjades ja illustreeritud väljaannetes. Nii Marie Mölderman ja Vera Grüner, kelle teoste pildistused avaldamist leidsid isegi „Noor Eesti“ I albumis (1905), kõnelemata teistest väljaannetest, Kumbki mainituist ei küündinud aga võimetelt tõelise kunstiloominguni, ehkki Marie Möldermanni sule- ja seepiajoonistustele eesti rahvaelu ainesitikul ei saa keelduda tunnustamast teatavat omapärasust ja väljenduslikku usutavust, hoolimata käsitluslaadi lihtsast primitiivlikust realismist või vahest koguni just selle tõttu.

Alles Lydia Vademani isikus astub eesti rahvusliku kunstielu esimene naine tõelise kunstnikuna koolilt ja võimetelt. Sündinud 1882. a. Tallinnas, sai ta aastail 1905—1906 esimese kunstihariduse kodulinna Ants Laikmaa juures ning pääsis aineliste takistuste tõttu seda jätkama Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis Peterburis alles 1913. a., olles enne seda — 1910. a. sügisel — debüteerinud oma töödega Tallinna Eesti Kunstiseltsi näitusel, tõsi küll, veel märkimisväärsete tulemusteta. Teiskordselt esinedes, seekord 1916. a. Tallinnas, leidis ta tunnustamist juba enam-vähem kujunenud jõuna, välja pannes mõned omapärased stiliseeritud maastiku- ja lillemaalingud õlis. Aasta hiljem — 1917 — lõpetas ta ka eesmainitud Peterburi kunsti kooli.

Järgmistel esinemistel osutab Lydia Vademani, hiljem abielludes pr. Jans, võrdle-

missi mitmekülgset andekust, viljeldes maastiku ja vaikelu kõrval edukalt ka portree- ja kompositsioonimaali nii akvarellis kui ka õlis. Eriti hinnatavad on tema kompositsioonid Saaremaa rahvaelu ainetikul. Väljapaistvaim neist — õlimaaling „Kiigel“ (1925) — kuulub Eesti Kunstimuuseumi kogude hulka. Märkimisväärseid teeneid omab pr. Vademan-Jans veel muuseumitegelasena — ta oli pikemat aega Tallinna Eesti Muuseumi (praeguse Eesti Kunstimuuseumi eelkäija) etnograafiliste kogude korraldaja. Aineliselt kitsad elutingimused ei ole pr. Vademan-Jansile kahjuks võimaldanud küllaldast süvenemist loomingulistes ülesannetes ega oma võimete täielikumat avaldamist.

Maailmasõja lõppjärg, Vene revolutsioon ja Eesti Vabadussõda tähistavad ajaliselt mitme uue andelise naisjõu esiletõusu meie kujutatavas kunstis. Selles naiskunstnike generatsioonis seisavad esikohal kolm õde Mei'd — Kristine, Lydia ja Natalie, olles väljapaistvad oma ande mitmekülguse ja peene kunstikultuuriga.

Kristine Mei, sünd. 1895, abielus prof. J. Markiga, sai — pärast gümnaasiumi lõpetamist Liibavis ning kõrgema astme õpetaja-kutse omandamist Tallinnas — kunstilise hariduse Soome kõrgemas kunstikoolis Helsingis, mille ta lõpetas 1916. a. skulptuuri alal 1. auhinnaga. Järgmisest aastast peale hakkab ta esinema eesti kunstinäitustel, leides austavat tähelepanu algul eriti oma humoristlikult tõlgitsetud vaimukate portreeliste statuettidega meie kunstnikest ja kirjanikest, millele liisanduvad grotesksed karakterfiguurid. Edasi järgnevad neile žanrilised grupid väikeplastikas, peamiselt terrakotas, nähtud ja teostatud elulise värskuse ja südamesoojusega, heatahtliku terve huumori nüüdki nende tõlgitsuses sageli mõjukalt esile tõustes. Lisaks märkigem veel mõnda hästikarakteriseeritud portreeskulptuuri, nagu näitleja Toomas Tondu, kirjanik E. Peterson-Särgava ja kapten Ausi portreepaad.

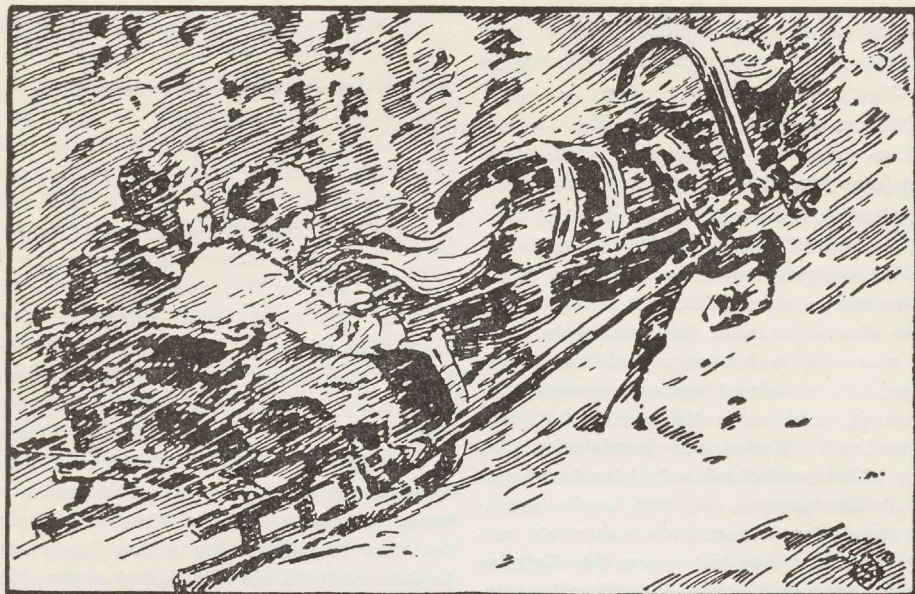
Skulptuur esineb aga vaid ühe alana Kristine Mark'i (Mei) kunstiloomingus, tema võimed ja harrastused ei piirdu üksnes sel-

lega. Alates 1921. a. on ta joonistanud-kirjutanud suurema arvu auaadresse ja -diplomeid, mis on küllaltki kunstipeened ja maitsekad. Pr. Mark on väga osav kunstilistes šriftides ning tunneb hästi raamatuornamentikat, milles ta aga ei esine jäljendajana, vaid omapärase stiili loojana, vääriolist lugupidamist osutades eestipäras-tele motiividele. Tema auaadresse ja -diplomeid on annetatud oma ja välismaa riigipeadele, teaduslikele ja kultuurilistele asutustele ja üksikisikutele ning nii on need meie kunstikultuuri väärikate näidetena tee leidnud mitte üksnes naabermaadesse ja Skandinaaviasse, vaid ka Saksamaale, Ungarisse ja Itaaliasse. Võrdlemisi palju on Kr. Mark samuti töötanud raamatugraafika alal. Ta on joonistanud rea kaanekaunistusi eesti raamatutele, eriti Eesti Kirjanduse Seltsi väljaannetele, ning loonud arvuka kogu illustratsioone ja kaunistusi ajakirjale „Laste Rõõm“ (1930—1934) ning mõnele teaduslikule väljaandele.

Osalt oma mehe kaastöelise, osalt Eesti Rahva Muuseumi ülesandel on ta teaduslikul eesmärgil teinud sadasid joonistusi eesti vanadest taluhoonetest, nende eriosadest ja sisustusest, plaanistanud neid ning jäädvustanud joonistustena tarberiistu ja toiminguid veel kalanduse, merenduse ja muilt aladelt. Mainitud tööd on pr. Mark'i viimasel ajal inspireerinud ka iseseisvale arhitektuurloomingule. Tema projektidest on seni teostamist leidnud dr. R. Kleitsmani suvila Valgemetsas — ristpalkidest maja rõduga ühes detailse sisearhitektuuri ja sisustusega (kamin, mööbel, laternad jne.), rajatud eesti vanade puuehituste ja tarbeesemete sugemetele ning meie rahvaloomingu stiilitunnetuse omapärale.

Peale muu omab pr. Kr. Mark välja- paistvaid teeneid kunstipedagoogina. Mainigem vaid tähtsaimana sellelt tegevusalalt, et 1916.—1921. a. oli ta skulptuuriõpetajaks Tallinna (hiljem Riigi) Kunsttööstuskoolis, 1920. a. õppejõuks Tallinna Tehnikumi arhitektuuri-osakonnas, siis 1921.—1923. a. joonistusõpetajate ettevalmistamise kursuste õppejõuks „Pallase“ kunstikoolis Tartus, kõnelemata joonistamise ja voolimise

Olga Sonne

Illustratsioon „Eesti lugemikule“

õpetamisest üldhariduslikes koolides Tallinnas (kuni 1921) ja Tartus. Lisaks kõigele on pr. Kr. Mark mahti leidnud kaastööks kunsti ja kodukultuuri alal (artiklid ja joonistused) „Tänapäevale“, „Postimehele“, „Eesti Naisele“, „Taluperenaisele“ ja „Maretile“ ning avaldanud eriraamatuna „Voolimisõpetuse“ (1925).

Teine õde, Lydia Mei, sünd. 1896, keda abielu järgi tunneme pr. Starkopfina, alustas nagu vanemgi õde kunstiõpinguid kohe pärast gümnaasiumi lõpetamist. Huvi arhitektuuri vastu viis ta aga Polütehnik Instituuti Peterburis. Selles koolis sai ta õppida kolm aastat — kuni kõike segapaiskava Vene revolutsioonini — ning pidi siis õpingud katkestama ja kodumaale pöörduma. Ta teenis järgnevalt 1919.—1920. a. arhitekti-abilisena Tallinna linna ehitusosakonnas ning oli siis 1921. a. joonistusõpetajaks Tartu õpetajate seminaris, ühtlasi täiendades oma võimeid akvarellmaali alal „Pallases“ Nikolai Triik'i juures.

Esinedes 1919. a. alates eesti kunstinaätustel on pr. Starkopf-Mei teenitult võitnud üldise tunnustuse meisterliku akvarellis-

tina. Oma vastava oskuskooli paneb ta kitsiku revolutsiooni- ja sõja-aja „arvele“, millal ihutoiduse kõrval oli häda ka korralike maalimistarvete saamisega. „Oma akvarellitehnika,“ ütleb ta selle kohta, „võlgnen väga viletsale pintslile, halvale värvile ja võimatule paberile, millega maalimist algasin: need ei lubanud mulle ei pesta ega kõige väiksemat pinda teiskordselt katta. Nii harjutasin vormi, värvi, õhku, valgust ja varju paberile kandma kohe, ühe korraga, ning tegin samuti ka siis, kui juba muretsesin endale hea materjali.“

Pr. L. Starkopf-Mei toodangus seisavad esikohal intiimsed vaikelumotiivid. Ta on loonud aga ka häid portreemaalinguid ning tundetiheadid, erksalt hingestatud maastikke. Tema akvarellteoseid iseloomustab üldiselt mõjuküllane toonisügavus koloriidis, ühendatult impressionistlikultõhulise maalilise pehmusega. Samas laadis on ta annud ka õli maalinguid. Peale muu tunneme temalt peeni graafilisi töid, eriti eksliibriseid, ning monumentide ja arhitektooniliste teoste kavandeid. Märkimisväärne veel, et pr. Starkopf-Mei teosed on esinenud pea-

aegu kõigil meie välisnäitusil ning et neid on omandatud muuseumidele Tallinnas ja Tartus.

Noorim õdedest, Natalie Mei... aga laskem tal endal tutvustada oma isikut ning jutustada sattumisest kunstiteedele:

„Sündisin Lätimaal, kuid õnneks ei pärinud midagi lätlastelt. Koolis käisin Tallinnas kroonugümnaasiumis. Varases lapsepõlves ma ei aimanudki, et kunstnikuamet üldse olemas on. Kui juba hakkasin lugema romaane ja kohtasin seal kunstnikutüüpe, siis ei olnud neist suuremas vaimustuses, rohkem mulle meeldisid „peata ratsanikud“. Kodus ma joonistasin küll, nagu kõik kunstnikud seda kinnitavad, juba „õrnas lapsepõlves“, aga koolis suuremat huvi joonistustundide vastu ei tundnud. Sest saati aga kui vanem õde Kristine hakkas õppima Helsingi kunstikoolis „Ateenumis“ ning tekkis tutvuskond kunstnike seas (Krusten, Aren jt.), omandas ka kunstnikukutse teatava oreooli. Tol ajal tegi Aren kino „Heliosele“ hulga pannoosid, kus figureerisid aina pierrood, arlekiinid ja kolombiinid; pole seepärast ime, et minugi esimene kunstitoodang tõi esile peamiselt arlekiine, kolombiine jne.

Pärast minu gümnaasiumi lõpetamist pidid vanemad okupatsiooni tõttu kolima Peterburi ja nii sattusin täitsa juhuslikult Kunstide Edendamise Seltsi kunstikooli. Seal õppisin kõikisugu asju: kipsi, portreed, akti jne. Võtsin osa agaralt ka revolutsioonilistest kunstipoliitikast ja hääletasin alati nägusamate poiste poolt, partei peale vaatamata.

Peterburis olime aasta ja tulime siis tagasi Tallinna. Nagu kord prof. Triik kunsti kohta ütles — „kes sellest karikast on rüübanud, see on mürgitatud,“ nii olin ka mina rüübanud ja mürgitatud ja kavatsesin edasi õppida. Hr. Triik oligi nii lahke ja andis mulle ja õele Lydiale mõne tunni. Tol ajal laienes meie tutvuskond kunstnike seas ja need soovitasid esineda „Pallase“ näitusel, kus meie kolm õde siis ka 1919. a. esinesime. Järgmisel aastal astusin „Pallase“ kooli...“

„Pallase“ kunstikooli lõpetas Natalie Mei esimeses lennus 1924. aastal koos Ed. Viiralti, Kuno Veeberi ja F. Sannamehega, aga juba enne seda tähelepanu äratades oma illustatsioonidega H. Visnapuu toimetatud albumile „Looming“ I (1920) ning esinemisega Tartu ja Tallinna näitustel (akvarellportreed, vaikelumotiivid, kavandid, nukud jm.). Pärast „Pallase“ lõpetamist teenis Nat. Mei ühe aasta joonistusõpetajana Võrus, sai siis sama koha Tütarlaste Komertsgümnaasiumis Tallinnas, kus töötab tänapäevani. Omades väljapaistvat andekust kompositsiooni alal ning tüsedaid võimeid joonistajana ja akvarellistina, tõmbas ta endale varsti pärast Tallinna asumist teatriringide tähelepanu ning tulemuseks oli tema kutsumine 1929. a. ühtlasi „Estonia“ teatrisse kunstilise jõuna kostümeerimise ja dekoratsiooni alal. Sel kohal avanes Nat. Meile võimalus täielikumalt avaldada oma avarat andekust, fantaasiarikkust ja leidlikkust, ühenduses kõrge intelligentsi ja kiire süvenemisvõimega lavaloomingu dekoratiivse külje erinõuetesse. Ei tohiks olla liialduseks, kui väidame, et Nat. Mei tegevus „Estonias“, mis kestis alatise tööjõu kohal 1935. aastani, on tunduvalt kaasa mõjunud lavastuste üldpildi kunstilise külje tõusule ja rikastumisele eriti ooperi ja balleti alal ning seega tähtsaks teguriks osutunud nii „Estonia“ kui ka meie teatrikunsti arenemises ja edukuses üldse.

Pedagoogilise ja teatritöö kõrval, mis on jätkunud vähemal määral eriülesannete täitmise kujul hiljemgi, on Nat. Mei tulemusrikkalt töötanud maalikunstnikuna-akvarellistina ning eriti illustraatorina-joonistajana, mis alal ta teosed kuuluvad meie raamatukunsti paremiku hulka, alates juba „Pallase“ kooli lõpetamisel loodud illustatsioonidega Juh. Liivi „Varjule“.

Kolme eesvaadeldud kunstiolega ühel ajal tõusis meie avaliku kunstielu areenile suuri lootusi annud jõuna Elfriede (Ella) Kingo, hiljem abielus Espenberg. Sünd. 1894. a., sai ta oma kunstihariduse algul Moskvas, siis pikemaajaseil õpinguil Ants Laikmaa ateljeekoolis. Selle meistri loomislaadi osutab ta ka oma

kunstilise tegevuse varemajärgus, andes lillemaalinguid, portreid ja maastikke pastellis. Järnevalt, alates ligikaudu 1924. aastaga, kujuneb tema pealaks lapseportree, ühtlasi taganeb pastelltehnika õlimaali eest ning muutub iseseisvaks loomingulaad. Pr. Kingo-Espenbergi lapseportreed, näidates mõnel määral sugulaslikkust saksa maalikunstu Paula Modersohni teostega, on läbi viidud üldistavas uusrealistlikus käsitluses, olles seejuures tõlgitsuselt sageli nukrailmelised, aga siirad ja usutavad väljenduselt. Kahjuks katkestas varajane surm 1930. a. selle andeka kunstniku elutee just arenemisjärgus, kus temast oli kujunemas täiesti isikupärane erilaadne loovjõud.

Eespool vaadeldud neljale naiskunstnikule, kelle esmakordne esinemine ning üldise avaliku kunstitegevuse algus langeb aastale 1917—1919 ning kes said oma kunstihariduse või alustasid seda väljaspool kodumaad, järgneb rida nooremaid jõude, mitte küll kuigi palju nooremaid aastatevahelt, vaid kunstnikukarjääri alustamisajast. Nende kujunemisele on ühiseks jooneks kunstihariduse saamine kodumaal, eelkoolita mujal, nende kunstihariduse allikaks aga esmajoonel „Pallase“ kunstikool.

Esimesena — Natalie Mei järel — annab see kool väljapaistva maalija Anna Põllusaare isikus, kes lõpetab seal oma stuudiumi 1926. a. Nikolai Triik'i õpilasena. Hiljem järgneb nende abielu. Anna Põllusaar-Triik'i erialaks on akvarellportree, kuigi ta on annud tähelepandavaid töid ka õlimaalis, enamasti maastikke. Tema akvarellportreedele on omane tundeline maalline pehmus, mis vahel siiski tõuseb tugevalt-kõlavaks värvigammaks. Oma impressionistlikus loomislaadis, mis äga ei hülga joont ega vormi, ehkki pearõhk on pandud maallisele teostusele, on ta eriti tulemusrikas naisportreedes, millest mitmed küünevad tõelise meisterlikkuseni. Head on samuti tema lapseportreed, osalt kergelt skitseeritud värviliste joonistustena, portreejoonistused musta ja punase pliatsiga ning õhulisel, värsked maastikuütidid akvarellis.

Maalikunsti kõrval on pr. Triik-Põllusaar märkimisväärse edukusega harrastanud graafilisi tehnikaid — litograafiat ja oforti — ning joonistanud rea ekliibriseid. Peale muu kuulub tema loomistaotluste valdkonda veel skulptuur, mida ta, enne üleminekut maalikunstile, õppis kolm aastat „Pallases“. Sel alal tunneme temalt mõnda stiilselt modelleeritud naisfiguuri ning paari enam karakterteostena käsiteldud figuraalset puuskulptuuri. Oma kunstilise silmaringi laiendamiseks on ta külastanud Itaaliat ja Prantsusmaad.

Jõulise ja omapärase andena olgu järnevalt välja tõstetud Karin Luts, kes on viimastel aastatel tõusnud keskseks kujuks meie nooremate naismaalikunstnike peres. Ka tema on „Pallase“ koolist, mille ta lõpetas 1928. a., selle järel stipendiaadina oma võimeid täiendades Pariisis. Karin Lutsu peaalaks on õlimaal, eriti figuraalmaal. Oma teostes, mis tuginevad uusrealistlikule kontseptsioonile, ent tugeva kallakuga ekspressionistlikule tundetihedusele, tõlgitseb ta realiteeti lahkuminevalt tavalisest maailmatunnetusest. Tema loominguks kehastatud inimkujud, nagu neid näeme näiteks tema parimate saavutuste hulka kuuluvais maalinguis „Leerilapsed“ ja „Kunstnik“, tunduvad mõnel määral nukulistena, nagu personaazid sellest maailmast, mida kujutab endale laps mängides nukkudega. Ent need nukkinimesed on elulised kummalise sisejõuga — vooruslikud ja pahelised, rahutult liikuvad ja askeldavad, — nende poosides ja toiminguis ühineb sümboolne, irrealne element tõepäraseks tervikuks realiteediga. Selles erisuguses maailmatunnetuses seisab eeskätt Karin Lutsu loomingu võlu ja omapära, mis ligikaudu samalaadselt kajastub samuti tema teoseis vaikelu-motiividel, portreedes ja joonistuses.

Karin Luts on nimelt palju töötanud ka graafikuna-joonistajana, illustreerides raamatuid ning luues ekliibriseid. Viimaste eest sai ta 1937. a. Raamatufondi auhinna. Edasi märkigem, et ta on valmistanud kosituumikavandeid „Draamastudio“ ja „Estonia“ teatreile ning rohkesti vaibamustreid „Kodukäsitööle“, E. Kodutööstuse Edenda-

mise Kesksele ja Eesti Põllumeeste Selt-
sile Tartus, saades viimase poolt 1935. a.
kevadell korraldatud tekstiilkäsitöö kavan-
dite võistlustel Välisministreerumi Väliskau-
banduse osakonna auhinna. Tallinna Nais-
klubi stipendiaadina töötas ta käesoleval
aastal Itaalias. Seal loodud teostega näib
ta alustavat senisest erinevat, elutundelt
enam looduslähedast loomisjärku.

Kolmanda tüseda jõuna kuulub mõlema
eelmise kõrval nooremate naismaalikunst-
nike kandvamasse gruppi Erna Brink-
mann. Rahvuselt sakslanna, kuid arene-
nud meie kunstielu õhkkonnas ning liitu-
nud meie kunstikultuuriliste püüetega, esi-
ndab ta loomislaadilt mõnel määral alal-
hoidlikumat suunda. Oma kunstihariduse
võlgneb ta Ants Laikmaale, kellelt ta ilm-
selt on pärinud oma realistliku, impressio-
nismist mõjustatud loomislaadi, tugeva vorm-
mitunde ja meisterliku pastellit tehnika. Sel-
les tehnikas on ta annud väga häid, peene-
koloriidilisi ja karakterikindlaid portreid.
Näitena mainigem kasvõi ta autoportreed
talveriietuses. Erna Brinkmann valdab aga
ka õlimaali tüsedas, peaaegu mehelikus kä-
sitluses, ning õigupoolest selles tehnikas
avaldub ta isikupära tunduvalt kindlamini
kui pastellis.

Kuigi Erna Brinkmann on endale nime
teinud esmajoones portretistina, väärib rõ-
hutamist, et ta esimesena ja seni ainsana
meie naiskunstnikest on osutanud tõsist
huvi ja süvenenud püüdlikkust Eesti Vab-
adussõja heroilise sündmustiku kujuta-
misele maalil. Tema õlimaaling „Kuperja-
novlaste saabumine Võnnu lahingusse“
kuulub igatahes kõige parema hulka selles
väheses, mis meie kunstnikkond on loonud
Vabadussõja aineistikul.

Erna Brinkmannil on aga veel üks kits-
sam eriala, milles ta meisterlikkus on ainu-
laadne: portreeline šarž. Selles „väikekunst-
tis“ on prl. Brinkmann tabava, terava ka-
rakteriseerimisvõimega läbi heatahtliku hu-
moriprilli vaimukalt jäädvustanud enamiku
meie kunstirahvast, andes kokku omapä-
rase portreedegalerii, mis vääriks koonda-
mist ja säilitamist muuseumikogudes.

Oleme sellega vaadelnud kõiki kindla-
malt kujunenud naisjõude maalikunsti alal,
kes on võitnud väärika seisukoha ja osa-
tähtsuse meie tänapäeva kunstiloomingus.
Lisaks neile on oluline märkida veel vähe-
malt kolme nime.

Kõigepealt meenutagem andekat ja pal-
ju töotanud Anna Lukatsit, abielus
Laigo, kes, lõpetanud 1928. a. „Pallase“
kunstikooli, avaldas tüsedaid, isikupäraseid
maalijavõimeid. Varajase surma tõttu aga
(ta sündis 1900. a., suri 1937. a.) suutis ta
võrdlemisi vähe korda saata. Tema too-
dangust tohiks vähemalt õlimaaling „Vaade
Emajõele Tartus“, teostatud sinirohkeates
toonides, püsiva väärtusena tähtsust omada
tulevatigi põlvede kriitilise pilgu ees. Arva-
tavasti lisandub neile aga veel teisigi töid,
portreid ja vaikelumotiive, kui lähema
vaatluse alla võtta ta kunstiline pärandus.

Edasi märkigem noortest arenevatest
jõududest Valeria Kuusikut, abielus
Loik. Tema kunstiopingute käiku tähts-
tavad kaks õppeasutust, — esimesena Riigi
Kunsttööstuskool Tallinnas ning siis „Pal-
las“ Tartus, mille ta lõpetas 1934. aastal.
Kunstitaotlustelt näitab ta võrdlemisi avar-
rat amplituudi, viljeldes — peamiselt õli-
tehnikas — portreed, maastikku ja muud-
ki aineistikku koloriiditugevas realistlikus
suunas.

Kolmandaks oleks eemalolija, New Yor-
gis töötav väliseestlane Hilda Rätsep,
kes oma loomingut Kodu-Eestile tutvustas
erinäituse kaudu Tallinnas 1935. aastal.
Oma kunstiopinguid algas ta A. Kaigorodovi
juures Tallinnas ning lõpetas need
National Academy's New Yorgis. Ilutsevad
lillemaalingud, idealiseeritud portreed, li-
saks rida kompositsioone-unistusi eesti rah-
vaelu aineistikul — neid, teostatult akva-
rellis, esitas ta oma näitusel. Samuti veel
mõningaid portreid-õlimaalinguid, mis olid
laitmatud tehniliselt oskusest nagu ta ak-
varellidki. Võõras oli meile selles teoste-
kogus teatav ameerikalik maitse — liigne
ilutsemine ja magusavõitu liürika, lähe-
dane aga südamesoojus, mis õhkus ta eesti-
ainelistest kompositsioonidest. Joonistajana,
kui väledate krokiide autor ja stiilikindla

Ella Mätik

Mustlaspoiss (linoollõige, 1939)

pliiatsitõmbe valdaja, kinnitas ta oma oskuskooli tugevust.

Pöördudes edasi loovate naisjõudude juure skulptuuri alal, tuleb otsekohe tunnistada, et selle kunstiharu esimesele pioneerile meie naiskunstnike peres — Kristine Mark'ile — on väärikas, edasiviiv ja ülesandeid avardav järelkasv osutunud seni väga väheseks ja hiliseks: uute võimeliste ja andekate jõudude esiletõusu nägijaks oleme saanud vaid mõnel viimasel aastal.

Tõsi küll, juba aastat viis-kuus pärast meie riiklikku iseseisvumist said kunstinaätuste kaudu teatavaks kaks vanemasse generatsiooni kuuluvat naiskujurit — Marie Kalmus ja Hilda Orgussaar. Aegajalt on nad mõne tööga esinenud hiljemgi. Teame, et nad kutseliste jõududena on pidevalt töötanud skulptuuri alal, esimene peamiselt portretistina detailiseeritud realismis käsitluses, teine eeskätt modelleerides ja raiudes loomafiguure. Nendes töötulemused aga, otsustades selle järgi, mis on nähtud kunstinaätustel, ei ole suutnud rikastada meie skulptuuriloomingut kandvamate väärtustega.

Paarist nooremast jõust, nagu on tähendatud eespool, võime aga küll juba kõnelda vastupidist, hoolimata nende lühikesest tegevusajast. Need on Amanda Jasin ja Linda Söber, mõlemad „Pallase“ kunstikooli kasvandikud. Esimene lõpetas mainitud kooli kujurina 1937. a., olles seal varemini õppinud ka maalikunsti, ning debüteeris siis kunstiküpse jõulise graniitteesega „Ema ja poeg“, mis äratas üldist tähelepanu ning omandati riigi poolt. Järgnevalt on ta näidanud häid võimeid samuti portreeskulptuuris, ühtlasi jätkates — nagu näitab „Neiu allikal“ — figuuralsete ülesannete harrastamist. Linda Söber, kes lõpetas õpingud alles möödunud aastal, on korduvalt osa võtnud meie esindusnäitustest vareminkinigi, välja pannes tunnustamist leidnud teoseid nii portree- kui ka figuuralskulptuuris. Tema toodang näitab avarat andekust, head rütmilist ja vormitunnet ning kompositsioonivõimet, mis avaldub eriti ta suuremas ja meisterlikumas teoses — pronksi jaoks modelleeritud kujus „Istuv

tüdruk“. On küllaltki alust ühendada tema isikuga kõige paremaid tulevikulootusi.

Rikkaks naisjõudude poolest ei saa samuti nimetada meie graafikat, ehkki see kunstiharu on leidnud enam harrastamist. Küll omame aga selle ala võrdlemisi vähesete viljelejate seas esmaklassilise jõu Aino Bachi isikus, kes juba mõne aasta kestel on rõõmustanud meie kunstipublikut erandlike saavutustega.

Aino Bach, abielus kunstnik K. Liimandiga, alustas oma kunstiõpinguid „Pallases“ maali alal N. Triik'i juures, ei rahuldunud aga töötulemustega ning lahkus mõne aasta järel koolist. Hiljem astus ta sinna tagasi, aga nüüd graafilisi kunste õppima, leides selles oma õige ala. Lõpetanud 1935. a. „Pallase“ A. Vabbe graafikaatletjee õpilasena, on ta esinemisi kunstinaätustel saanud järjest kasvav edu ja imetus.

Aino Bachi loomingus paelub meid kõigepealt ainekäsitluse sügav tõsidus ja tõlgitsuse jõurikkus, ühendatud maalilise lõpsakuse ja väljendusliku omapäraga. Graafilistest tehnikatest on tema pea-alaks kujunenud akvatinta, milles ta paiguti osutab haruldast varjundimängu must-valge vahelkordades. Ofortides seltsib sellele veel joone nõtkete ilmetugevus, jõustades kujundusliku sisutihedust, monotüüpiates aga — ka neis on ta meister — paneb end maksma ta maaliline realiteeditunnetus täiskõlalistes mõjukates toonides. Kõige selle juures Aino Bachil on kunstnikuna ütelda palju ja omapärast. Kunagi ei kaldu ta sisuta tehnilisse virtuositeeti; Bachi loomingut kannab alati ka sisuline sügavus ja kujunduslik tundetihedus, olles orgaanilises seoses tehnilise väljendusvormiga. Tema „Ema lapsega“, „Naine gitarriga“, „Poiss akna all“ ja illustratsioonid „Mustlaste muinajuttudele“ — kõik akvatintad, ofortidest „Tütarlaps lillega“, monotüüpiatest aga „Rõdul“ tohiks — et mainida vaid üksikuid näiteid — kuuluda rahvusvaheliselt väljapaistvate saavutuste hulka.

Teistest naisgraafikutest — ning needki on „Pallases“ — nimetagem veel võrdlemisi palju esinenud Agate Veeberit,

kes — käsitles mitmesugust ainekku — on annud oma parima kuivnõelas ja ofordis, ning nooremaist, alles kujunevaist jõududest Ella Mätikut, kes on näidanud tähelepandavaid võimeid linoolõike ja puugravüüri alal, temaatiliselt eelistades portreelist kujundust.

*

Oleme eelnenud ridadega püüdnud anda kokkuvõtliku ülevaate meie naiskunstnikest ja nende loomingust kujutavate kunstide alal, jättes kõrvale iseloomult ja ülesannetelt erineva rakenduskunsti, mis vääraks käsitlemist eraldi, nagu ka meie kutseliste naisarhitektide loomistaotlused. Üle-

vaate koostamisel on autorit juhtinud põhimõte — kõnelda vaid sellest, mis on ühenduses eesti naise sattumisega kunstiteedele, ning — ja seda eriti — märkida, iseloomustada ja hinnata vaid neid jõude, kelle loov tegevus, osutades arvestatavaid tulemusi, on otseselt seotud meie rahvusliku kunsti arenguga ja iseseisva kultuurieluga üldse. Seepärast pole unustatud, vaid teadlikult välja jäetud meie kodumaal tegetsevad teistesse rahvustesse kuuluvad naiskunstnikud, kes oma loomingus pole leida suutnud või saavutada püüdnudki vaimset kontakti eesti rahvuslike kultuuripüüdlustega.

Lydia Mei

Eklibris

Ludmilla Hellat-Lemba 60 a. sünnipäeva ja 35 a. muusikalise tegevuse puhul

Kaunistest kunstidest lava- ja helikunst on oma põhiolemuselt ainukesed kunstid, mille loomingu tarvitaja ei saa otseselt maitsta. Need kunstialad vajavad vahendajat, interpreeti, kelle vahetalitusel alles loomingu saab kättesaadavaks tarvitajale. Kui lavakunsti loomingu osasaamine ilma näitlejata on teatava määrani veel kuidagi mõeldav, näidendi lugemise teel, siis heliloomingu üldse ei saa kuulajale muidu kättesaadavaks teha, kui seda peab mängima, laulma. Alles ettekande-kunstnik või nende kollektiiv teeb heliloomingu elavaks, muidu ei pääseks loomingu iialgi tarbija kätte ja tal puuduks siis elulisus. Järelikult ettekande-kunstnikul on helikunstis peaaegu samasugune tähtsus kui loojal.

Kuigi eesti kunstmuusika ettekandekunst võib tagasi vaadata ümmarguselt juba sajaaastasele eale, on selle kõrgema, teadlikuma ja kutselise osa kestus ometi palju lühem. Algul meie kunstmuusika alal tegeldi peamiselt koorilaulu viljelemisega, enamasti asjaarmastajate osavõtul. See oli meie kunstmuusika lapsepõlv. Ühe rahva muusikakultuuri täisealiseks saamise vajalikeks eelduseks on kõigepealt asjaolu, et see muusikakultuur tugineks kutseliste muusikute-helikunstnike kandejõul, kes tõstavad muusika tõelise ja sügava kunsti tasemele.

Need kutselised helikunstnikud, kes said kõrgema muusikalise hariduse, võrsusid meil alles möödunud sajandi viimasil aastakümneil.

Kui arvesse võtta asjaolu, et need meie esimesed ettekande-kunstnikud — Kappel, Läte, Tüرنpu, Miina Hermann — olid orelikunstnikud (ühtlasi aga ka heliloojad), milline ala võimaldab peamiselt ainult kirikukontsertide viljelemist — Kappel ja Tüرنpu tegutsesid pealegi võõras ühiskonnas, — siis meie helikunsti interpreetiv osa üldisemas ja laiemas mõttes on veel noorem.

Peale oreli harrastuse, mis meil kiriku tõttu oli kuidagi lähemal kui teiste instrumentide, nagu klaveri, viiuli, tšello jne. harrastus, hakkas meil arenema laulukunst. Seda nähtust soodustas kindlasti ka see asjaolu, et laulu organ — instrument — inimese hääl kujul on igapäev oma käest võtta, kuna mänguriist maksab sageli kallist raha.

Aino Tamm oli selle ala innustunud pioneeriks, alates oma edukast tegevusest juba möödunud sajandi viimasel aastakümnel. Temast nakatatuna, aga suuresti ka oma hingelisest kutsumusest õhutatuna võrsusid talle varsti väärrikad järglased nagu Matilde Sinkel-Lüdig, Marie Mielner (viimane siirdus varsti Ameerikasse), Paula Brehm-Jürgenson ja meie praegune juubilar Ludmilla Hellat-Lemba. See oli ilus bukett meie tolaeag-

seid lauljatare, kellel igapähe on väljapaist-
vaid teeneid meie helikunsti arendamises lau-
lu-aladel *) — soololaulu ettekande viljelemi-
ses, oratooriumi kultuuris, ooperi alal ja
lauluõpetuses. Kõige selle algus toimus aga
juba hiljem ja nimelt käesoleva sajandi esi-
mesel aastakümnel.

Algas suur ülesehitav ajajärk meie muu-
sikaelus, millal pandi alus meie kõrgemale
helikunstile kunstiliste põhimõtete rakenda-
misega kõrgema muusikalise haridusega
kutseliste helikunstnike poolt. Järelikult
meie rahva kultuuriline tase ja majandus-
lik kandejõud oli jõudnud sellele astmele, et
avanes võimalus neil üksikuil, kelle hinges
pakitses tung helikunsti teenida ja seda
rahva hulgas levitada, kõrgemat muusika-
list haridust omandada, mis tolle aja olu-
korras majanduslike ja teiste raskuste tõttu
oli õigegei vaevanõudev.

Et tolleaegne riigivalitsus ja ka linnade
omavalitsused, mis olid võõrastes kätes,
meie muusikakultuuri arendamises ja muu-
sikaelu korraldamises mingit nimetamis-
väärsset abi ei pakkunud, siis langes see
kõik seltskondlikule omaalgatusele ühes
kõige vaimsete ja aineliste kuludega selle
teostamisel. Kui nüüd tagasi vaadata sel-
lele huvitavale ja küllalt tähtsiale ajastule,
siis peab aukartusega tunnustama, et tolle-
aegne kihiskond ühes noorte ja vanade
muusikategelaste - pioneeridega on suure
ohvri toonud, kandes kokku kivikesi meie
helikunsti templi ehitamiseks, mis nüüd
umbes kolmkümmend viis aastat kestnud
ehitustöö järel omab juba õige nägusa fas-
saadi ja mahutab oma sisustuses meie mit-
mekülgse rahvusliku muusikaelu korral-
duse. Meie muusikaelu kõigil aladel on
näha järjest progresseeruvat tegevust ning
saavutused ilusa, puhta ja küllalt väärtus-
liku helivilja näol on tõeliselt rõõmusta-
vad. Kõigele sellele on meie riigivõim loo-
nud tõhusad soodustused majandusliku
kandejõu ja korraldusliku abi näol, kuid
ei saa nentimata jätta tõsiasja, et kunsti
teenimisel, nagu igal teiselgi alal, on pea-
mise tähtsusega ikkagi see elav inimene,
kes oma annete, võimete, kutsetöö oskuse,
püsiva huvi ja innustusega kunsti loob,

arendab ning seda ühiskonnas levitab. Kui
ta teeb seda sügava armastuse ja idealistli-
kust hingest hoovava tahtejõuga, siis on
sellel tööl tõsine edu ja see kannab mitme-
kordset vilja.

Võib päris kindlasti väita, et meie enne-
isesesivusaegsed helikunstnikud on seda
muusikakultuuri tööd teinud meie rahva
seas tõsise andumuse ja sügava idealismiga.
Ma ei taha sellega väita, et omariiklusaeg-
setel muusikategelastel see ind ja idealism
puudub või vähem on — ka nemad tegut-
sevad oma parima arusaamise järgi tõsi-
selt ja armastusega. Kuid tol ajal, kui vä-
line olukord oli palju ebasoodsam ja täna-
matum, polnud tegutsemine ilma suure
idealismita üldse mõeldav.

Seda ajastut võib õigusega nimetada
meie kunstmuusika ärkamisajaks ning selle
tegelased pälvivad meie helikunsti arengus
teenelisteks tunnustamist.

Kahtlemata võib nentida, et meie prae-
gune juubilar Ludmilla Hellat-Lemba kuu-
lub nende teeneliste helikunstnike hulka,
kes oma idealismist kantud elutööga on ai-
danud luua meie muusikakultuuri ja kes
seda on tõhusalt edasi arendanud omal
alal. Olgu selle tõenduseks toodud mõned
selgitavad tõsiasjad tema elust ja elutööst.

Juubilar sündis 9. aug. 1879. a. Tallin-
nas perekonnas, kus muusikalised tradit-
sioonid olid endastmõistetavad. Neid on talle
juba lapsena imetanud ta armas ema, kes
oli suur muusikaarmastaja, nagu juubilar
sellele vihjab Muusikamuseumis leiduvas
„Teatelehes“. Et tema isa Gustav Lemba
peale klaverihäälestaja ja tantsumängija
leivateenistuse oli innukas musitseerija, kes
Bach'i ja Beethoven'it pidas oma harrastu-
sis aukohal, et tema vanemaks vennaks oli
Theodor Lemba, meie esimesi pianiste ja
tunnustatumaid klaveripedagooge, siis pole
imeks panna, et ta juba maast madalast
armastas laulda ja klaverit mängida oma
venna Theodori eeskujul, kes talle saatjaks
oli, kui ta kuueaastasena laulis juba mit-
meid laule. Hiljem oli ta oma noorema

*) Välja arvatud muidugi M. Mieler, kes
Ameerikasse siirdumise tõttu jäi meie heli-
kunsti arenemisest paratamatult eemale.

venna Arturi, tulevase tunnustatuima pianisti esimeseks klaveriõpetajaks. Lõpetanud 18-aastasena Tallinna kõrgema tütarlastekooli, asub ta Peterburisse, õppides oma venna Theodori toetusel laulu konservatooriumis ja erateel. Konservatooriumi ta lõpetas 1904. a. vabakunstniku diplomiga. Tema õpetajaiks olid tolleaegsed kuulsad pedagoogid prof. Ferni Giraltoni ja S. Grening-Wilde. Peale selle on ta korduvalt ennast täiendanud Milanos, Berliinis, Roomas ja Pariisis.

Pärast konservatooriumi lõpetamist algab tihe muusikaline töö osalt laulupedagoogilisel alal, peamiselt aga avalikel esinemistel kontsertandina, oratooriumilauljana, suuremal määral aga ka ooperilauljana. Tema on meie esimesi ooperilauljaid üldse ja ainuke, kes nii palju on esinenud välismaa lavadel. Seda kõike dokumenteerib ülalmainitud „Teateleht“, millest lubatagu tsiteerida mõned tema tegevust käsitlevad read:

„Peale konservatooriumi lõpetamist käisin end täiendamas Milanos. Samas linnas debüteerisin „Dal Verme“ teatris Santuzza osas ooperis „Cavalleria rusticana“. Siis angažeeriti mind samasse teatrisse terveks hooajaks, kus esinesin ooperites „David“ ja „Paiatsid“. Sain kutse Ivreas laulda ooperis „Gioconda“ nimiosa, mis mulle kujunes hiilgeosaks; sealt edasi kutsuti mind Triesti, kus esinesin ooperites „Valküürid“ ja „Mefistofeles“. Tervislikel põhjustel olin sunnitud sõitma Itaaliast kodumaale 1907. aastal, kus abiellusin... 1911. aastast alates töötasin kaks aastat lauluõpetajana Peterburi Muusikakoolis, mida juhatas konservatooriumi professor Borofka ja kus ma tihti kaastegev olin muusikakooli õppejõudude poolt korraldatavatel kammermuusika kontsertidel. Kuni Maailmasõja alguseni töötasin Riias Gižicky muusikakoolis, ühtlasi esinedes kontsertidel ja oratooriumi ettekannetel. Saksa okupatsiooni päevil sooritasin koos Aleksander Arderiga kontsertreisi üle kodumaa. Hooajaks 1919/20 sõlmisin lepingu Estonia teatriga, 1922. a. kevadel korraldasin Berliinis lauludeõhtu, et eesti helitöid võõrsil tutvustada, mis Berliini arvustuse poolt tunnustust leidis. Sama aasta novembris esinesin Verdi ooperis „Trubaduur“ Azucena osas Piacenta linnas Itaalias. 1923. a. sõlmisin lepingu „Teatro Nazionale“ga Roomas, kus laulsin ooperites „Gioconda“, „Carmen“ jt. Vahepeal esinesin kontserdiga venna Arturi

kaasabil Tallinnas ja Estonia teatris ooperites „Carmen“ ja „Aida“. 1924. a. laulsin Helsingis eesti helitööde sümfooniakontserdil Artur Kapp'i juhatusel ning 1931. a. esinesin samas veel kord tema oratooriumis „Hiiob“ Hiiobi naise osas. Aastate jooksul on mu ooperi-repertuaar õige suureks paisunud: tunnen 79 ooperi osa (nendest mitmed kolmes keeles), ja üle 30 oratooriumi ning hulk saksa, prantsuse, itaalia, vene ja eesti soololaule. Lugematud on mu kontserdid küll kodumaal ja võõrsil, nagu Peterburis, Moskvast, Smolenskis, Žitomiris, Pihkvas, Riias, Berliinis, Milanos jne.“

Ülaltoodud read on osa autobiograafilisest andmeist, mis säilitatakse Muusikamuuseumis.

Need kuivad andmed saavad elavaks, kui kujutleme, kuipalju eeltöid, pingutusi, elamusi ja närve see kõik sisaldab. Need andmed räägivad kunstniku pikast ettevalmistusest ja õpingust, kunstniku suurest armastusest oma kunsti vastu, kunstniku saavutustest ja neist elamusist, mida kunstnik oma elutööga on annud meie ühiskonnale.

Ludmilla Hellat-Lemba elutöö ajalisel esimene osa on toimunud peamiselt ettekande-kunsti aladel. Ainult mõnikord ta on tollal tegutsenud laulupedagoogilisel alal. Teine osa tema tegevusest aga kuulub peagu tervenisti sinna. See on ka õigupoolest iga laulukunstniku loomulik arenemise tee: laulmise karjäär on piiratud ajalisel ja lauljatar või laulja võib oma kunstis saavutada kõige suuremaid tulemusi siis, kui tema muusikaline hing on juba väljakujunenud, muusika mõistmine ja selle tõlgituslik-sisuline külg maksimumini arenenud, teisest küljest aga kui kunstnik on veel selles elueas, millal tema häälelised võimed omavad veel noorusärskuse ja jõu. See aeg loomulikult on lauljatar võimete ja saavutuste kulminatsioonijastuks. Pedagoogiline ala — lauluõpetamine ja õpilase hääle kultiveerimine — ühes siia kuuluvate küsimuste ja probleemide lahendamisega eeldab aga jälle pedagoogi küpsust, mida võib anda ainult kauaaegne praktika mitte ainult puht laulupedagoogikas, vaid ka tegutsemine laulukunsti alal üldse. Sellest ilmneb, et laulupedagoog on küps alles siis, kui ta ise on kõigis neis küsimus-

tes nõnda ütelda tulest ja veest läbi käinud, kui ta ise omal nahal kõigi nende keeruliste probleemide lahendamise valu on kannatanud, neid ise oma tegevuses läbi elanud.

Järelikult laulupedagoogika eeldab pedagoogi kutseala tegevuse ja seega ka teatava vanaduse staaži. Ja me näeme, et kuulsad lauluõpetajad on tavaliselt juba soolises ja auväärises eas — ja nad kõik on enne olnud võimelised ettekande-kunstnikud. Nii siis laulukunstniku loomulik elutee ja saavutusrikas karjäär liigub ikka seda asja põhiolemusest tingitud teed mööda: enne ettekande-tegevus, pärast pedagoogiline tegevus. Seda loomulikku teed on käinud ka Ludmilla Hellat-Lemba.

Ülal tutvusime tema elutöö ettekandelistel aladega, nüüd jääb pilku heita ka tema pedagoogilisele tööle. Intensiivsemalt algas see tegevus temal 11 aastat tagasi, kui ta valiti Tallinna Konservatooriumi lauluõpetajaks. Märkigem siin ühtlasi ka tema töusu selle ametiredelil: 1934. a. sai ta vanemaks õpetajaks ja äsja valis E. V. Tallinna Konservatooriumi nõukogu lauluosakonna kogu ettepanekul ta professoriks, milline otsus ootab haridusministri kinnitust.

L. Hellat-Lemba pedagoogiline töö on olnud küllaltki viljakas. Selle 11 aasta kestel on tema klassist tulnud konservatooriumi lõpetajaid täpselt 25. Neist mitmed on leidnud tegevust Estonias ja teistes teatrites, olles seal saavutanud tunnustuse ja nime, nagu Olga Lund, Anna Elbreht-Einla, Aili Müür, Linda Saul, Jaan Johanson; teised jälle tegevavad tulemusrikkalt kontsertlaulu alal, kelledest nimekatena võiks mainida Mari Lang'i, Hilda Tamjärve, Helmi Oerti, Paula Virgas't, Tatjana Pajo't, Helmi Käverit, Aleksandra Pranno't. Kõikide nende nimed juba kõlavad meie ooperis, kontsertlaval, raadios jne. Ja praegu sisaldab tema klass Konservatooriumis rea lootustäratavaid nimesid, nagu Marta Pank, Eugenia Issajev, Maria Pärtelpoeg, Georg Taleš jt. Nendegi nimed on esinemiste

kaudu avalikkusele juba tuntud ning omavad ka teatava kõla.

Seoses Hellat-Lemba pedagoogilise tegevusega ja üldse meie lauluõpetamisega tahaksin käesolevat juhust kasutada selleks, et puudutada ja selgitada seda probleemi üldse, millest meil mõnikord saadakse vääriri aru.

Meil mõnikord räägitakse lauluõppijate üliküllusest ja selle tagajärjel tekkivast inflatsioonist. Meil tõepoolest õpitakse laulu väga palju, nii et isegi mitmed vastavat hariduslikku tsensust mitteomavad emigrandid ja optandid selle õpetamises on leidnud endale tõhusad teenistusvõimalused. Inflatsiooniga üldiselt pole aga lugu kaugegtki nii paha, nagu mõnel pool võiakse arvata. See peaks selguma järgmisest: Konservatooriumis laulu alal õppijate arv on kindlaks määratud, nagu teistelgi aladel, ja see moodustab kahe õppejõu komplekti — ümmarguselt 50 õppijat. Seda arvu võiks veelgi vähendada, kui korda läheks Konservatooriumi õppejõudude nädalatundide komplekti vähendada, mis aga on ühenduses tasude seaduse muutmisega. Teiseks selle arvu vähendamise raskendajaks on asjaolu, et tung Konservatooriumi lauluosakonda näitab viimasel ajal tuntavat suurenemise tendentsi. Nagu viimaste aastate statistika näitab, on ligemale 90 prots. sisse astuda soovijaist korraliku ettevalmistusega, omades soodsad eeldused edukaks tööks sel alal. Seepärast Konservatoorium pole seni tahtnud selles osas oma õppijate koosseisu vähendada sellest maksimumist, mis temale lubatud on. Igal aastal lõpetab Konservatooriumi lauluosakonna 5,8 õpilast, nagu viimase viie aasta statistika näitab. Kui neist need isikud, kes omavad kutse teisel alal ja õpivad laulu rohkem harrastusalana, maha arvata — ja neid võiks arvestada 30 kuni 40 protsenti — siis sellest ülejäägist jätkub parajasti juurekasvuks meie teatritele, kontserdi-, raadio- ja teistegi tarbeks. Olgu tähendatud, et mõned lõpetajaist siirduvad ka koolidesse laulu- ja muusikaõpetajaiks. Ja nii leiab see vähene arv kõrgema haridusega laulukunstnikke endale tööd ja tegevust ülaltä-

hendatud asutuses, mille tagajärjel laulukultuuri tase seal aina tõuseb. Seega Konservatoorium ei produtseeri rohkem teovõimsaid lauljaid, kui meil riik ja rahvas vajab.

Mis puutub lauluõpetusse **e r a t e e l**, siis siin on õpilaste arv küll märksa suurem kui muusikalistes õppeasutustes. Kuid sellega on ka hoopis teine lugu: peab otsekohe tähendama, et need rohkearvulised eraõpilased peaaegu sajaprotsendiliselt ei taotle oma eesmärgina laulukunsti kutseelist tegevust, vaid nad on ühiskonna liikmed, kes armastavad laulu ning kes sellest tiivustatuna on valmis kulutama selleks aega ja raha. Otsekohene kasu neile sellest on nende vaimsete huvide rahuldamine, enese vaimse isiku täiendamine ja rikastamine ja sellega kaudselt meie seltskonna kultuurilise taseme tõstmine. Peale isiklike harrastushuvide rahuldamise on kasu sellest meie ühiskonnale mitmekordselt suurem kui näiteks bridžimängimisest, mida meie ühiskond viimasel ajal päris massiliselt harrastab — vist mitme saja kordselt suuremal määral kui laulukunsti. Ja vaimse kodukaunistamise suhtes on sellel ka kaugelt suurem mõte kui sellekohaste ainelistele varade liigne soetamine kasvõi antiikmööbli või teiste niisuguste esemete näol.

Haritud inimese kultuuriliseks plussiks on kahtlemata ka see, kui ta muusikat tunneb ja on võimeline sellest osa saama. Selleks on vajaline osata mängida mõnd pilli — ja selleks pilliks on tavaliselt klaver. Seepärast klaverimängu õppimist kultuurirahva noorsoos peetakse peaaegu obligatoorseks ja ka meil on selles rõõmustaval viisil edu märgata.

Kui nüüd vähem osa klaverimängu asemel ehk sellega rööbiti oma kalduvuste kohaselt harrastab laulu ja selle õppimist, siis on see täiesti mõistetav ja kõigiti positiivne nähtus.

Nii ei saa paika pidada niisugused halvustavad näited, et meil lauluharrastus on liiga suur ja et meil lauldakse liiga palju, mis kaudselt puudutab ka lauluõpetust ja lauluõpetajaid. Seepärast käesolevate ri-

dade ülesandeks on niisugusesse mõtteviisi korrektiivse tuua. See suur huvi laulu vastu ja lauluõppimise harrastus, mis viimasel ajal meie rahvas erilise kumerusega ilmneb, on avaldanud väga positiivset mõju ka meie rahvuslikule koorilaulule ja seega kogu rahvale. Seda tõendas veenvalt viimane üldlaulupidu, kus selgus, et kooride üldine häälekõla on muutunud palju painduvaks ja kultuursemaks.

Kui eelmistel laulupidudel võis kuulda paiguti kriiskavat ja kalki häälekõla, siis viimasel laulupeol masskooride hääled helisesid puhtalt ja maitsekalt, seejuures aga ka kõlarikkalt, mis oli väga nauditav kõrvale ja hingele. Kui see nii jääb ja veel edasi areneb, siis on sellest meie üldrahvuslikele suurpidustustele suur kasu ning see mõjutab hingkultuuri taseme tõusmise seisukohalt kogu rahvast. Kõike seda tuleb aga meie laulukunstnike ja lauluõpetajate teeneks arvata ja L. Hellat-Lembale kui mõjukale pioneerile langeb sellest suur osa.

Hellat-Lemba teeneks tuleb lugeda ka seda tööka, et Aleksander Arderist sai laulja. Just tema õhutusel ja koos sooritatud ülemaalse kontsertreisil muljete mõjul, milline toimus Hellat-Lemba initsiatiivil, Arder langetas lõplikult liisu laulu kasuks ning hakkas seda suure intensiivsusega taotlema, õppides ja laudes, laudes ja õppides. Kuigi tema solisti-karjäär polenud pikk, on tema Estonia ooperis loonud tugevaid ja monumentaalseid kujusid, mis kaua meeles püsivad. Ja tema rohkem kui 10-aastane pedagoogiline töö Tallinna Konservatooriumis on annud meile Tiit Kuusiku ja palju, palju teisi. Kõike seda tuleb aga — kuigi kaudses mõttes — osaliselt ka Hellat-Lemba teeneteks lugeda.

Kokkuvõttes peab nentima, et Ludmilla Hellat-Lemba oma 35 a. muusikalise tööga on meie muusikaelus saavutanud palju positiivseid tulemusi, aidates luua ja rikastada meie rahvuslikke kultuurivarasid. Usinusega, pingutusrohke töö ja armastusega on ta harinud meie muusikalist uudismaad, juurides, kündes ja külvates. Hellat-Lemba elutöö moodustab mõnegi sisuka lehekülje eesti muusika arenemisloos.

Natalie Mei

Kostüümikavand ooperile „Turandot“ (akvarell)

Natalie Mei

Kostüümikavand balletile „Flora ärkamine“.

Anna Haava elukäik ja looming

1

eie tuntuim naislütirik Anna Haava (kodanliku nimega Anna Rosalie Haavakivi), kes on jõudnud oma 75-nda eluaasta künnisele, pärineb Põhja-Tartumaalt Kodavere kihelkonnast Pala vallast. Ta sündis 3. (15.) oktoobril 1864. a. jõeäärsele mäekiinal asetsevas Haavakivi talus, mille peremeeste lugupeetavus ulatus üle kodukihelkonna piiride. Luuletaja isa Joosep esindas tüübilisi Haavakivi suguvõsa liikmeid: ta oli kasvult pikk ja sihvakas, tähelepandavate kirjanduslike huvidega ja muusikaliste kalduvustega. Ta luges pidevalt ajalehti, muretset talu sellal ilmunud raamatuid ja meeleolukamail hetkil mängis viulit. Kirjaniku ema oli tunde- hella hingelaadiga ja omas head annet kaasinimeste karakteriseerimiseks. Anna Haava päris iseloomuooni niihästi isalt kui ka emalt.

Mänginud oma esimesil eluaastail suit- suse tare savipõrandal, kiindub ta varakult raamatuisse. Juba 5-aastasena omandab tu- levane laulikneiu lugemisokuse ja enne kooliminekut on ta mitu korda läbi luge- nud C. R. Jakobsoni „Kooli Lugemise ra- matu“ ja Kreutzwaldi „Maa ja mere pil- did“, nii et osa palu on pähe kulunud. Edasi järgnevat kooliaastad saksakeelseis õppeasutustes — Pataste eraalgkoolis ja Tartu kõrgemas tütarlastekoolis, kus Es- pensteiniks nimetatud Anna Haavat piü-

takse muulasmeeleeks kasvatada ja ta õn- nestunud kirjandeid peetakse mahakirjuta- tuiks, mis halvab ajutiselt tagasihoidliku, aga rahvuslikult iseteadva eesti tütarlapse kirjanduslikku algatusvõimet. Tartu tütar- lastekooli kasvandikuna sõnastab ta saksa- keelsed eepilised lühipalad proosas, mis jäävad ta esimesiks ilukirjanduslikeks kat- setusiks.¹⁾

Anna Haava, lõpetanud 20-aastasena kooli, jäi elama Tartu, kus ta tegutses las- teaias, pidas kostikohta ja andis eratunde. Sellal astus Haava lähemasse kontakti mele kirjandusliku eluga, suure kaasaelamisega osa võttes Koidula kannatusrikkast elulõ- pust. Kui eesti esimese naislütiriku elu kus- tus Kroontinna kasarmlikus keskkuses ja paljud suguvennad pühendasid ta mälestu- sele nekrolooge, septises Anna Haavagi a. 1886 pühenduseks kadunud ärkamisaja suurlaulikule oma esikluuletuse „Koidu- lalale“. Järgneval 1887. a. hakkasid Haava luuletooted toimetaja K. A. Hermanni õhu- tusel ja hoolitsusel pidevalt ilmuma „Posti- mehe“ veergudel.

Haava ammuseks unistuseks oli sõita välismaale, et avardada oma silmaringi ja teritada kirjanduslikku maitset. See soov teostus luuletaja terviseparanduse matkal, mis viis ta 1892. a. Leipzigi raviasutusse. „Sõitsin sinna küll õige väsinuna,“ kirju- tab A. Haava, „aga juba kahe-kolme nädala pärast öeldi mulle vesiravillas: „Sie sind ja

¹⁾ Anna Haava teateil.

eine urkräftige Natur!“²⁾ Taimetoidu mõjul tervenenes Haava kiiresti ja ta täiendas hiljem oma teadmisi majapidamise alal, te gutsesed Berliini lähedases Fürstenwalde' diakonissiasutuses. See lühiajaline Saksa-maa-reis oli rikas ka looduslikest, muusikalistest ja kirjanduslikest muljeist. Vahepeal viibinud mõned kuud kodumaal oma ainsa õe Liisa haiguse ja surma puhul, matkas Haava 1894. a. Venemaale, kus ta peatus eesti seltskonnas Peterburis ja sugulaste pool Novgorodi kubermangus. Kolm aastat oli ta tegev Stelnas kellegi rootsi soost kindraliproua seltsidaamina, seejuures viibides sageli kojaringkondade suursuguseil olenguil. Kuid see õukondlik kombestikuline toredus ei imponeerinud aateli-sele ja õilsahingelisele A. Haavale, kes unistas lihtse kodu asutamisest Kodaveres, et seal Haavakivi talust ilmajäänud emaga vaikselt veeretada päevi südameõnnes. Aga seegi kavatsus luhtus a. 1898 ema surmaga, kelle põrmu ta sängitas varemsurnud isa kõrvale Kodavere kalmistule. Kaotanud ka oma armastatu, jäi luuletajale esialgu tunne, nagu poleks tal enam mingit pidet edasiseks eluvõitluseks.

Resigneerunult asus Haava a. 1900 oma endisse isatallu, kus ta vend oli ajutiseks aastarentnikuks, et seal talupidamise tööga, olles kokkupuutes sünnikoha maamullaga, lohutust leida ja uut elujulgust ammutada. Lihtne talutöö hajutas luuletaja leinameeleolud ja elustas ta loomingulist tegevust. Siin valmis ühel õnnelikul inspiratsioonihetkel ta elamushtseim ja kunstilisim igatusluuletus „Mägede põues“. Liigsed kehahised pingutused taluperenaise-ametis aga nõrgestasid Haava tervislikku seisundit niivõrd, et ta terve aasta pidi verevaesuse tagajärjel lebama haigevoodis.

Alates aastast 1906 on A. Haava pidevalt elanud ja töötanud ülikeolliinnas Tartus, enne Maailmasõda „Postimehe“ toimetusliikmena ja hiljem vabakutselise värsimeistrina, elatades end talle riikliku iseseisvuse ajal määratud kirjanikupalukist. Suuri ainelisi raskusi tuli Haaval ületada Maailmasõja ja sellele järgnenud aastail, millal ta eluasemeks olid tavaliselt kõledad katuse-

kambrid ja nälg ei lakanud teda küllastamast. Aga luuletajal jätkus meelegindlust jääda ses haletsemisväärses olukorras truuks oma rahvuslikule kreedole ja koguni loobuda talle teretulnud meelitavaist honorarest, nagu ta ise neid süngeid aegu mäletades küsivalt kirjutab: „Kas olin sõge, kui lükkasin mõne päeva eest tagasi kaudse, õige vabameelselt ja noobliit kõlava pakkumise enamlaste poolt!... Kas olin sõge, kui teatasin, et ei soovi saada... nende tsaarirublasid, ei usu nende evangeeliumi lunastusvõimesse!“³⁾

Iseseisvuse aastail pole A. Haava oma vähenõudlikkuses küll tunnud materiaalset puudust, aga ta on pidanud palju hingeliselt kannatama, sest kaasinimesed on temale suhtunud tihti peale võõriti ja on valmistanud eksivõtetega talle muresid. Juubilar on aga õnnelik teadmisesest, et teda viimasel ajal on hakatud õigemini mõistma ja usalduslik suhe tema ja seltskonna vahel on järjest kasvanud. See on heaks endeks, et meie populaarseim naiskirjanik A. Haava võib elurõõmsalt ja võidukalt veeta oma vanaduspäevi.

2

On luuletajaid, kes oma varasemas loomingu satuvad võõrmõtjude ristluse ja alles küpsemas eas pakuvad ka midagi omapärast, on aga neidki värsimeistreid, kes kohe leiavad oma individuaalse luule pärismaa, mida nad on kutsutud viljelema. Viimaste, nn. tõeliste ja kutsumuslike lüürikute hulka kuulub eesti kirjanike perekast kogust esijoones Anna Haava, kelle elamuslik ja kujundiline põhilaad avaldub isikupärasena juba esikluuletuskogus ja püsib muutumatuna tänini, jättes seejuures arvestamata ajalisel tingitud vähemad teemaatilised teisenemised.

Esimesel loomingujärgul, millal ilmusid Anna Haava „Luuletused“ I—III (1888—97), prevaleerusid ta lüürikas peamotiividena armastus, kodu ja isamaa. Need teemad domineerisid ka teiste selleaegsete luuletajate

²⁾ A. Haava kiri 29. IX 1939.

³⁾ A. Haava, Juta ja mina. Koguteos, A. Haava, M. Hermann ja A. Tamm.

toodangus, aga Haava käsitles neid sootu isikulisemas toonis ja erilaadsemas väljendusviisis.

Esikvärspõimik „Luuletused“ I (1888) kannab laulikneiu noorusliku „tormi- ja tungiaja“ märki. Pakitseva tundmuse ajal kaldub algaja luuletaja sagedaste sõnakordustega ja retooriliste lausetega meeoleu paisutama, et elevuslikku elamust tabada. Kuid igakord ta ei saavuta soovitud mõju ja satub nii mõneski luuletuses sõnade-mängluse. Paremini õnnestuvad tal need luuletused, milles ta käsitleb koduainelist motiivistikku trohheilises värsimõõdus, näit. „Isamaja“, „Peipsi kaldal“, „Nõmmelill“ jt.

Värsivalimik „Luuletused“ II (1890) sisaldab üldlauldavaid armastusluuletusi, nagu „Ei saa mitte vaiki olla“, „Küll oli ilus mu õieke“, „Üks ainus kord“ jt., mis on rahvale nii omaseks saanud, et neid võib nimetada rahvalauludeks. Haava armastuslaulud on üles ehitatud sama põhikavandi alusel. Nende algussalmid hõõguvad õnnekat meeoleu, mis järgnevais stroofes süveneb astmelises tõusus, lõpposa on aga neis laules ootamatult eeleegiline. Siin leidub ka pisifaabulaga varustatud humoristlikke armastuslaule, näit. „Südameta“, „Esimese lume ajal“, „Küünlatuli kahjulik“ jm., mille tundesisu aga jääb tihendamatuks. Kujundiliselt on Haava teine „Luuletuste“ kogu korrapärasem ja kompaksem esikvalimikust. Trohheilise värsirakenduse kõrval viljeleb laulikneiu üsna rütmikaid jambilisi värse. Kuid riimide eufooniline kõlavus jätab endiselt soovida.

Anna Haava „Luuletused“ III (1897), mis valmis autori leina-aastail, on põhitundeskaalalt kurvatooniline värsiraamat. Ühes leinameeoludega sugenevad ta luulesse usulised teemad. Romantilise loodusmaallise pildi loob Haava luuletuses „Kesk sügavat Venemaa metsa“, milles ta on kasutanud isiklikke muljeid matkast Novgorodi kubermangu.⁴⁾ Kui Haava varasemad isamaalaulud ei ületanud ärkamisaegse luule taset, siis ta loodustaustalises laulus „Järv leegib ehapaiatel“ avaldub peidetud patriootiline teema kaunis mõjusalt.

Puht-romantilise elamuslüürika kõrval

on A. Haava produtseerinud reaalinelisi humoristlikke argtelupilte, nõjatudes tähelepanekuile tegelikust elust. Peamotiivina käsitletakse neis naljatlevat laadi lauludes kosimist, näit. sääraseis paljudeklameeritud luuletustes kui „Meie Mihkel“, „Siis lugu teine on“, „Mis Mats mõtleb“ jm.

A. Haava esimese luuleajastu laulud on sõnastatud spontaanse loomiskerguse ja -voolavusega. Laulikneiu on väljendanud oma idüllilisi meeolusid ja igapäevaseid elunähtusi vähenõudlikus vormis ja laulvas toonis. Lihtsus ja rahvapärusus, meeoleu leebus ja vallatlev ladusus on iseloomulikud Haava luuletoodangule läinud sajandi lõpul.

Esimesel loomingujärgul on Haava pakunud rohkesti motive ja inspiratsiooni eesti heliloojatele. Kõige enam on loonud viise Haava laulude sõnadel Miina Härma („Ei saa mitte vaiki olla“, „Kui sa tuled, too mull' lille“, „Õõbiku surm“, „Küll oli ilus mu õieke“, „Mis sa nupid, neiukenek“), teisel kohal esineb K. Türrpu („Tasa, tasa, tuulekene“, „Uinu! uinu! mina valvan“, „Üks ainus kord veel tahaks“), siis järgnevad M. Lüdig („Laevnik“), K. A. Hermann („Lauluke, sõua sa“) jt. Huvitav on märkida, et nimetatud laulud on tuntud niivõrd üldlauldavate kui ka koorilauludena.

Lüüriilist väljendusviisi rakendab Haava ka oma memuaarilises jutukogus „Väikesed pildid Eestist“ (1911), mis sisaldab 11 lühipala proosas. Siin elustatakse ühelt poolt romantilises valgustuses luuletaja mälestusi ta isatalust, lapsepõlvest ja kooliaastaist („Kodus“, „Vanaema ja ema“, „Metsatalus“ ja „Koolist“) ning ta oleskelust võõrsil („Kojugatsus“), teiselt poolt aga kujutatakse iselaadseid tegelaskujuksid ja ebaharilikke sündmusi Kodavere ümbrusest.

3

Uus loomingujärg, mis algab luuletuskoguga „Lained“ (1906), tähistab ühiskondlike probleemide primaati Haava luuletoodangus. Laulikneiu, kes seni käsitles oma lüürikas peamiselt isiklikku tundeelu, on

⁴⁾ A. Haava teatell.

1905. a. revolutsiooni sündmuste mõjul haaratud üldsuse heaolust. Teda ei huvita enam üksikisik, vaid teda „sütitab sadade saatust“. Pateetiliselt pöördub ta tõusva nooruse poole, et see oleks elujulge ja teotaheline, mitte aga „vaikiv, ununev lehekülge aegaderaamatus“. Kuid Haava pole siiski kutsutud võitluslaulikuks, siin jääb ta üld-sõnaliseks, suurema tundesügavuse saavutab ta aga oma eeleegilistes lauludes, näiteks suures elukitsikuses loodud süngemeelses luuletuses „Oh kodumaa!“, või jälle romantilisi kaugusi kujutavas igatsuslaulus „Mägede põues“. Toome selle algussalmi:

Mägede põues puhkab järv —
suur, sügav, sinine,
kui oleks taevas heitnud end
ta vilu voodesse.
Mägede põues.

Värsivalimikus „Lained“ jätkuvad Haava armastuslaulud. Naisele omaselt on ta armastus põhjamaiselt tagasihoidlik, aateline ja õilis, mis kroonib inimhinged igaviku säraga.

Uudisvõttena viljeleb Haava „Lainetes“ vabavärssi. Juba esimesel loomingujärgul loobus luuletaja vahetevahel korrapärasest värsimõödust, aga kõnesolevas kogus vabastab ta lauluread lõplikult kindlast stroofirakendusest, et muutlikku tundesisu vahetult avaldada.

„Lainete“ humoristlikud argielupildid laienevad pikkadeks luuletusteks, näit. „Siin saatus on teinud suure vea“, „Kas on veel rohtu, mis avitab“ ja „Ilmar ise“, milles on rahvuslikku dialoogi, ideelist tabavust ja lõbusust.

Kogus „Ristlained“ (1910) püsib autor endiste teemade juures, püüdes neid käsitleda uusis varjundeis. Õnnestunumaid luuletusteid ses kogus on armastuslaulud ja hingelist siseheitlust kujutav „Maarja Magdaleena“, mille aine pärineb tõsielust. Luuletaja on kujutanud siin elu ristteel viibivat inimest, kel on raske mõistatada, millist rada valida. Selles valimikus kerkivad esile ka kannatuse ja pettumuse motiivid, näiteks luuletusis „Ei mina üksi nii kannata“, „Mind jumalaga jätsid“ jt.

Luuletuskogus „Põhjamaa lapsed“ (1913) iseloomustatakse pealkirjale vastavalt põhjamaalaste psüühika omapära, nende karakteri kinnisust, kannatuste kestust ja armastuse ustavust. Sellesisulistest luuletustest on tüübilisemad „Ikka sõnatumaks huuled“ ja „Me oleme põhjamaa lapsed“. Käsitelles kaasaja ühiskondlikke väärtusi vajab autor satiirilist tooni, mis ta järgnevas värsivalimikus „Meie päevist“ (1920) avaldub veelgi sapisemal kujul. Tera-va satiiriga kujutab Haava kirjanike eluvintsutusi Saksa okupatsiooniajal, millal „kahvatu nälgus“ kattis nende lauda. Kuid samal ajal seltskond, kellele laulikud löid südameverega lugusid, mõnules mugavusis. Ta mõttetihedamaid satiirilisi laule on „Kui puhus mu katusekambri tuul“. Eesti Vabariigi sünniaastail valmisid Haava pateetilised rahvuslaulud „Kes valvel sääl Eestimaa väravail“ ja „Maa müdiseb vaprate sammudest“. Neis saavutab ta mõju niihästi jõulise rütmiga kui ka täiskõlaliste riimidega, näit: „müür“ — „küür“, „malev“ — „Kalev“, „huil“ — „pull“ jne.

A. Haava viimased värsiraamatud „Siiski on elu ilus“ (1930) ja „Laulan oma Eesti laulu“ (1935) peegeldavad autori tänaseid tõekspidamisi ja veendumusi. Luuletaja suhtub elutarga ja teadunud pilguga maailmale. Ääretus üksindustundes igatseb ta kauge kodu järele, et „saaks sääl kodutusest, külmast / kaua, kaua puhata!“ Ahas- tuslikel hetkil pöördub laulikneiu usus Jumala poole, lootes temalt lohotust ja tuge eluvõitluseks. Kuid kõige kindlamate sidemetega on ta ühendatud kodumaaga, mille vaimuga on ta hingestatud ja mis jääb talle igavesti pühaks.

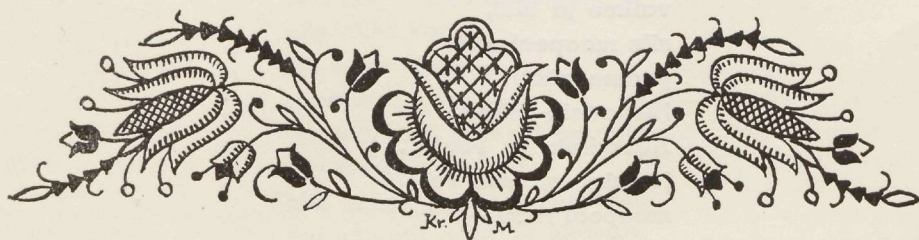
Oma viimase aja toodangus viljeleb Haava talle omast lüürilist väljenduslaadi ja vabamõõdulist värsirakendust. Ta püüab tarvitusele võtta uusi võrdlusi, metafoore ja sõnaühendeid ning rikastada sõnavara, et oma luulekeelt lähendada tänapäevale ja seda värskemaks ning uudsemaks muuta. Selle tagajärjel rahuldavad ta kunstilise- mad laulud isegi nõudlikke lugejaid.

Anna Haava pole taotelnud oma stiili- võtteis kunagi ei siledat rütmi, ei kõlavaid

riime ega erakordseid väljendusvahendeid. Tal pole kunagi mõttesegi tulnud üllatada kirjanduseharrastajaid oma luuletuste välise küljega, mis tema arvamust mööda etendab kõrvalist osa ehtses elamusluules, nagu nähtub luuletusest „Valitud kunst“. Seepärast ärgem vaadelgem Haava luuletoodete vormi kanoonilistest printsiipidest lähtudes, vaid hinnakem ta lüürika väljendusviisi loomulikkust, rahvapärasust, lihtsust ja vastavust tundesisule. Täit tunnustust pälvis ta aga eesti vabavärsi arendamisel.

Naislüürikuna käsitleb Haava oma tundeluules puht-isikulisi aineid. Ta laulab oma saatusest, südamevalust, hingeigastustest ja õnne- ning murepäevist. Kesksema osa ta toodangust aga moodustab eelgigiline armastuslüürika, mis on niisama pehmemekõlaline ja raskemeelne nagu eesti muistne rahvalaulgi. Õigupoolest ongi Anna Haava meie rahvalaulikute loomingu otsene jätkaja. Ta on tänapäeva sügavahingelisemaid ja õilsameelsemaid elamuslüürikuid.

Kaheksa epigrammi

LOOV VAIM

Maailm öitseb, maailm on ilus
kevadpäikese silledavas kullas.
Püroksüliinimeister täksib vilus,
et kõik oleks varsti varemeis ja mullas.

See mees — kus teie aim?
on tänase ja homse loovaim vaim!

ABISTAMISAKTSIOON

Küll tugevam sind kosutab ja abi annab,
et hiljem saaks,
sind ise nahka panna!

JÕULUINGEL

Nauding üks kord aastas
su kõrgele aule
— tulla alla kuulama
jõululaule.
Seal ülal on nõnda
vaikne ja tühi,
siin maapeal meie
peame pühi!
Hispaania, Hiina,
Abessiinia ja Poola...
ja ikka igavesti veel
maapeal rahu —
ning inimestest hea meel!

IGAVENE RAHU

Miks üldse rahuaadet
nii visalt õpetate,
eks igavene rahu saabu,
kui kogu inimkonna
kord sõjas lõpetate!

TÕESTUSED

Kui sa ei usu puhtust,
siis vaata lapsesilmi.
Ehk näinud pole uhkust,
siis kotkast lennul filmi.
Kui tahad mõista inimaru,
siis hullumajja lahkelt astu,
või relvatehasesse pääse varu!
Seal inimkurat naerab sulle vastu.

ÄBARIK

Ta elus pole teinud kurja,
seepärast kõik
— tal läinud nurja.

ARVUSTUSE MARTA

Klok-klok-klok!
Tok!-tok-tok!
Ikka terast mööda nokk.

KULDKAALUDEGA

„Kuldkaaludega, sõber, kuldkaaludega
kõike kaalu,
ja sega, sega, hästi sega,
siis alles vormi.
Nii ehitatakse
gigantset torni!”
Nii kümneid aastaid harduses
ma meistrit kuulnud,
kes suuga ja kuldse sõelaga
kui kõlkaid meid on tuulnud.

Kuid senini meist ükski polnud näinud
ta meisterteose hiilgavat ja morni
mammutiluudest ehitatud
ja taevastesse tõusvat torni.
Vaid juhused suur kord avastas
mul ime,
et üllatusest olin äkki
lausa pime.
Kord sügisõhtu hämaruses
nii kurvas, nukras, imelises
ma hällisel visiidil suurmeistri
süngesse töötuppa ekslend;
Sel kõrgel uksele lahtijäetud riiv
ja lauad kuldsele kaalul
on segi — tolm ja liiv!
Ei kuskil ühtki torni.
„Kuldkaaludega, sõber, kuldkaaludega
kõike kaalu
ja sega, sega, hästi sega,
siis alles vormi...!”
Vaata ehitand ta „kuldse suuga”
— estetismi torni!

Uued olukorrad väliskaubanduses

Kas eesti majandus kannatab nende all?

li esmakordne nähtus eesti majanduse-elus, et ka osa muidu nii tasakaalukaist ja rahulikest eesti kodanikest sattus Saksa-Poola sõja puhkemisel ärevusse. See sündis aga vist küll enam hüsteeriliste naiste mõju tõttu, kes oma paljude mõttetute ostudega näitasid, et teatav liik neist viimaste majanduslikult heade aegade tõttu on kaotanud majandusliku mõtlemisvõime. Kuid see nähtus ei ilmnenu mitte üksi meil, vaid ka paljudes teistes maades ja peamiselt just seal, kus elatistase kõrgem ja inimesed hellitatud. Ühe autoritaarse suurriigi poliitilisi juhte seadis aastate eest üles loosungi, et riigi majandusliku vastupidavuse ja tugevuse saavutamiseks on tarvis ümber kasvatada ja distsiplineerida eeskätt selle riigi naiskodanikke kui ühiskonnaliikmeid, kelle kätest käib läbi suurem osa meeste poolt toodeldud varasid. On oluline, et mitte üksi tootlemine, vaid ka tarbimine oleks ratsionaalselt organiseeritud. Organisatsioon aga eeldab masside distsipliini, kasvatust, teatavat sotsiaalset struktuuri. Seega ei olnud meie „nõrkade närvide päevad“ mitte üksi majanduslik häire, vaid teatavas ulatuses sotsiaalne nähtus. Peame tunnistama, et ühenduses meie inimeste mentaliteedi avaldustega on üles kerkinud probleemid, mis nõuavad lahendust. On ilmne, et masside juures avaldunud ebameeldivatest joontest lahtisaamiseks on tarvis kasvatustööd, suurt

propagandat ja distsipliini. Oleksime pidanud seda selle õppetunnitagi ette nägema, kui me oleksime küllalt arvesse võtnud teiste riikide endisi ja nüüdseid sõjaaegse majanduspoliitika abinõusid. Me olime liiga uhked oma tasakaalukale ratio'le, me naersime pahatilti teisi ja uskusime endamisi nagu hea ema: „Minu laps seda ei tee!“ Kuid ta tegi seda ja vägagi ulakalt. Nii mõnigi tunneb end varsti õnnetuna mõttetult kulutatud viimaste rahahoiuste pärast, valmistades ühtlasi kahju tervele rahvale, surudes alla selle elustandardi järsu hinnatõusuga, sulgedes kaupmeestele krediidid ja sundides hoiuste tagavarade kahanemise tõttu nii mõnegi algatuse edasi lükkama teadmatule ajale. See õppetund selgitas ka meile, et sõda nõuab mitte ainult poliitilisel alal, vaid ka majanduse-elus riigi raudset võimuavaldust, et säästa rahva enamiku huvisid kabuhirmu sattunud elemendi eest. Sõjamajandus on ikkagi sundmajanduse ajajärk, mis seda paremini funktsioneerib, mida järjekindlamalt sundjuhtimine läbi viidud, mida tihedam on süsteemivõrk, mida läbimõeldum organisatsioon. Sellele äratundmisele tulid viimase Maailmasõja ajal peagi kõik riigid. Lähtudes oma ürgvormist, kus rahvamajanduse aluseks oli nii produktioonis kui ka konsumtsioonis sõjategevus, on sõjamajanduse mõisted, läbistades oma arengus puhtmajandussõja tüübi, kus sõja ülesandeks oli koormata võidetud rahvaid majanduslike koormatistega oma rahvama-

janduse huvides, arenenud selleks, mida mõistetakse nüüd sõjamajanduse all. Selleks peetakse harilikult rida majanduspoliitilisi abinõusid, mis esile kutsutud sõja mõju tõttu teatud rahvamajandusele. Selle aastasaja algul pidasid veel majandusteadlased sõjamajandust ainult mööduvaks häireks majanduse-elus ning ei pidanud tarvilikuks leida sõjaaja-majandusele kui teoreetiliselt piiramata aja kesta võivale majandusvormile omast süsteemi, temale tüüpiliste institutsioonidega, tema naturaalmajandusliku ideestikuga. Tol ajal puudus igasugune sõjamajanduse õpetus. Kui iseseisev teaduslik distsipliin ei ole see aga veel tänini tunnustust leidnud ega suuda leidagi. Ta jääb ikkagi rahvamajanduse teaduse seisukohalt patoloogiliseks nähtuseks, millel puudub iseseisev printsiip. Enne Maailmasõda, eriti 1914. a. ning sõja esimestel aastatel leidis rida teadlasi, kes sõjamajandusõpetuse tarvidust hakkasid rõhutama ning eriti Saksamaal ilmus töid, mis sellele küsimusele erilist tähelepanu pühendasid. Üldiselt koondus see sõjaaegsete majanduslike olude ajaloolisele kirjeldamisele ühes sõjaaegse majanduspoliitika süstemaatilise esitamisega ning lõpuks sõja ja majanduse vastastikuste mõjuavalduste teoreetiliselt uurimisele. Seega jõuti juba niikaugele, et sõjamajandust käsitleti tema tegelike funktsionaalsete nähtuste tõttu lahus sõjamajanduspoliitika abinõude süsteemist. Tundes sõjamajanduse tarvidusi, võidi kujundada ettenägelikult sõjaaegset majanduspoliitikat.

Maailmasõda tõendas seda. Saksamaa pidas vastu 4 aastat, tänu riigivõimu poolt interventsionistlikult läbiviidud sõjamajanduspoliitikale. Seda hinnangut andsid sakslastele avalikult inglased, rõhutades eriti Saksa sõjaministeeriumi juures asunud sõja toormaterjalide osakonna otsustavat tähtsust Maailmasõjas ning kõrvutades võibolla veidi tagamõtteliselt selle ühte loojat, pärastist Saksa plaanimajanduse ideoloogi ja juhti Walther Rathenau kuulsuse ja teenete tõttu sõjaväe suurte juhtidega.

See olgu siin üteldud selleks, et tõendada, kuivõrd sõja ajal ei suuda enam

paika pidada liberalistlik majandussüsteem. Sest ekslik oleks oodata, et rahvas ise või eramajandus tuleks oma hüvesid ohverdama sõjale. Sõjamajanduspoliitikat määravad ainult võimufaktorid. Sellele äratundmisele tuli viimase Maailmasõja ajal ka suur hulk erapooletuid riike. Riigi interventsionism, sundmajandamine, tervenenud majanduspoliitilised abinõud — need ei olnud ka neis maades tundmatud. Sõja esimeseks avalduseks majanduse-elus on suur nõudmine sularaha ja teatud liiki kaupade järele. See omakorda kutsus esile nende kaupade hindade tõusu. Hindade langus mittehaldatavate saaduste juures kutsus esile aga nende tootmise piiramise, kuna pealegi viimastele sulguvad ka krediitallikad. Paanilist olukorda suudetakse teatud juhtudel likvideerida uute krediitide avamisega, mis võib meeli kiiresti rahustada. Kuid ka sellel abinõul on oma tundeline koht. Uued krediidid võivad muutuda õliks tulle ning soodustada just uut nõudmist ihaldatavate kaupade järele. Ainsaks tõhusaks abinõuks on ainult sundmajandamine käsikäes laiaulatusliku selgitava propagandaga. Seda tõendavad isegi viimased nädalad. Riigid, kes otsekohe haarasid sõjamajanduse abinõude järele, kohanesid ka kõige rutemini uue olukorraga, vaatamata sellele, et neil ei olnud neid tohutuid puutumata tagavarasid, mida võis leida mõneski teises riigis, kus valitsema löi rahu- tuse psühhoos. Valehäbi või üleliigne uhkus ei ole sõja ajal õigel paigal. Tunded on kevadiseks õieajaks. Sõja ajal on tarvis külma mõistust ja vankumatut organisatsiooni. Viimane aga on ainult siis mõjuv, kui ta on punutud nagu ämblikuvõrk. Hiline abinõude tarvitusele võtmine üksikute aladel tundub kuival sipleva kala ahmimisena õhu järele. Tekib küsimus, missuguseid ohvreid oleme me niisugustes oludes sunnitud kandma ning missuguseks kujunevad uued olukorrad eesti majanduses?

Enne kui analüüsida üksikasju ja teha loogilisi järeldusi asjaoludest, tuleb rõhutada seda, et inimesed ja rahvad kohanevad uute olukordadega niisama ruttu kui

taimed aklimatiseeruvad uutel lauskraadidel. Kõik oleneb jälle eramajanduse leidlikkusest ja heast tahtest, riigivõimu õigest ja kiirest orienteerumisest ja ka ümberorganiseerimise talendist. Neid omadusi ei peaks meie rahval puuduma. Meie toodame õli kivist ja tunneme end jõukatena. On aga mald, kus õli voolab maapinnal, aga külaelanikud lähevad vara magama, kuna petrooleum on luksus. Ent olles veendunud, et meie riik oma rahva sisemisest ürgjõust loob muutunud olukorras tarvisminevad uued alused oma majanduslikus arengus ja vaadeldes neid uusi võimalusi, jagame ülesande kolme ossa:

1. Missuguste riikide vaheliseks kujuneb sõjamajanduse kestel meie väliskaubandus.

2. Kui võrd ja millega oleme varustatud omatarvituseks ja kust saame tarvisminevaid kaupu?

3. Missugused meie tootmis- ja eksportalad võiksid kannatada?

Esimesele küsimusele peaksime vastama, et kui erapooletu riik oleme otsustanud oma väliskaubanduse sidemeid säilitada kõigi oma seniste lepinglastega, niivõrd kui seda võimaldavad sõdivad riigid oma blokaadiga ja konterbandi nimekirjadega. Seesugune hoiak on tingitud juba meie erapooletuse seadusest. Kui võrd me sellest aga kinni saame pidada, on varsti selgumas. Siin võib ilmnedagi suuri oludest tingitud ümberorienteerumisi, kuna pealegi seni puudus neutraalriikide seas initsiatiiv omavalhise bloki loomiseks. Olukordade paremaks ära kasutamiseks võime tähele panna pigemini eraldumist kui koondumist. Üksikud riikide grupid püüavad eraldatult konjunktuuri kasutada, eriti veel kui teatavad riikide grupid geograafiliselt oma erapooletuse juureski veel kalduvusi näitavad tagasihoidlikuks orienteerumiseks. Paratamatult on teatud grupp riike ühe, teine grupp teise sõdiva poole geograafilises mõjupiirkonnas, mispärast erapooletud riigid ei olegi võimelised esialgu mingit tõhusat initsiatiivi näitama. Teisest küljest võib oletada, et seda ei tule seni, kuni sõdivad pooled käituvad neutraalsete riikidega korrekt-

selt. Maailmasõja ajalugu tõendab aga ka vastupidist. Merekaubanduse riigid valvasid teravalt erapooletute riikide väliskaubanduse statistikat. Liitlasriigid löid isegi erikomisjoni, kes töötas välja erapooletute riikide väliskaubanduse käibe kontingendid ja neid erapooletutele peale surus. Lõpuks loodi neutraalriikides isegi eriorganisatsioonid, mis Briti kontrolli all seisid. Need pidid valvama ettekirjutuste täitmise järele. Praeguses sõjas vastaspooleid ei ole veel nii kaugele läinud, kuid konterbandi nimekirjade kiire avaldamine on võrdne kaubavahetuse lõpetamisele teatud kaupadega. See teeb väliskaubanduse ümberorienteerumise paratamatuks. Vastuseks Briti poolt kehtima pandud konterbandi nimekirjale pandi Saksamaa poolt 14. septembril ka sama maksma. Olulisemalt puudutab meid siinjuures toiduainete tunnistamine konterbandiks. Seega peaksid järgmised kaubad tähendatud kogustes uusi turge leidma: või 1938. a. väljavedu Britisse 15,2 milj. kr., peekoni väljavedu Inglismaale 3,2 milj. kr., kanamunade väljavedu 1,07 milj. kr. ulatuses; vähemates kogustes lihakonservid, kalad, kondenspiin ja kartulid. Teistest Briti turule minevatest kaupadest oleks suurema osatähtsusega: tselluloos 3,2 milj. kr., metsamaterjal üle 4 milj. kr., linad ja takud 3 milj. kr. Kui palju ja kui kaua neid Saksamaa veel Inglismaale müüa laseb, on küsitav, pealegi on juba teateid, et osa neist on juba konterbandi nimekirja võetud.

Kuid kui kauaks Saksamaa vähemalt teiste kaupade suhtes niisugusele seisukohale jääb, on küsitav, kui arvesse võtta Briti rigoroosselt läbiviidud blokaadi, kusjuures on juba kinni peetud palju neutraalseid laevu konterbandi otsimise ettekäändel. On ilmne, et Põhjariikide püüded oma õigusi kaitsta ja endile kindlustada piiratudki tegevusvabadust, ei näita tulemusi. Seega jätkaks Inglismaa blokaadirõngas Saksamaa väliskaubandussuhete halvamist ning Saksamaa jätkaks loomulikult halastamatute vastuabinõude otsimist. Peame arvestama seda, et Inglismaale seni läinud toiduainetele jääb suuremaks turuks Saksamaa, kuid nende kaupade ostjaks on seni

olnud ja võivad ka edaspidi olla Holland, Taani, Belgia, Ungari, Itaalia, Rootsi, Soome ja ka Vene. Viimase uut tõusvat osatähtsust meie kaubanduses tuleks eriti rõhutada.

Raskemaks muutub küll olukord tselluloosi ja linade ekspordi juures. Seda peamiselt seetõttu, et need olid peale Inglismaa meie peamisteks eksportaineteks ka Prantsusmaale; eesti tselluloosi eksport 1938. a. sinna ulatus 1,9 milj. kr. ja linade eksport 562.000 kr. väärtuseni. Veel ei ole kadunud väljavaated tselluloosi ekspordiks USA-sse, vähemalt siis, kui viimane jääb neutraalseks. Väljaveo võimaluste halvenemise tõttu Prantsusmaale võib langeda ka vineeri-, toolipõhjade, niidirullide ja kalade eksport. Need on aga niivõrd väikesed kogused, et nende paigutamine teistele turgudele ei peaks raskusi sünnitama, pealegi on tõenäoline, et saame osa neist kaupadest paigutada ka Prantsusmaale.

Meie ostud Prantsusmaalt olid teisejärgulise tähtsusega (välja arvatud raud ja teras 837.904 kr. ja keemiatööstussaadused 123.214 kr. ulatuses.)

Halvem on seisukord meie impordiga Inglismaalt. Meie peamised importained Inglismaalt on suhkur 3 milj. krooni, villane lõng 1,7 milj. krooni, kivisüsi 1 milj. kr., heeringad 1,2 milj. kr., raud- ja terasplekk 0,7 milj. kr., sõidukite kummid 0,6 milj. kr., vill ning villa jäänused 0,8 milj. kr. ulatuses. Olukord ei ole aga ka lahendamatu. Nõukogude Vene oma sõjaliste sammude tagajärjel Poola vastu on saanud ka Balti mere majandusruumi aktiivseks liikmeks. Meie kaubavahetuses Venemaaga sünnib nüüd kahtlemata järsk hüpe ülespoole. Nõukogude Venemaal vajab sõja ajal lähedast varustajat, eriti toiduainete alal. Ning siin saame pakkuda liha, võid, piima, juustu, isegi mune ja kartuleid, kui nende järele peaks Venemaal tekkima tarvidus. Vastu me võime seal saada suhkrut, rau-da, plekki, petrooleumi, bensiini, võib-olla ka puuvilla. Omalt poolt oleme võimelised pakkuma ka Balti mere ruumis asetsevatele riikidele aineid, mis on küllalt olulised. Nii me võiksime täisväärse partnerina astuda riikide majanduslikku koondisse, kes oma

geograafilise asendi tõttu moodustavad majandusliku grupi.

Sõjamajanduse ajajärgul muutuvad Saksa, Vene, Skandinaavia riigid, Soome, Eesti ja ülejäänud Balti riigid Balti mere basseini peamisteks kaubanduslikeks lepinglas-teks, kusjuures Holland ja Belgia ka küllaldaselt osa etendavad selles grupis kas otses-te ostjatena või vaheltkauplejatena seni, kuni seda sõdivad riigid taluvad.

Järgmisena tekib küsimus: millega oleme varustatud ja kust saame tarvisminevaid kaupu? Kas saame sõja kestel kõiki tarvisminevaid aineid? Õnneks oleme varustatud peaaegu kõigi es-majärguliste tarbeainetega. Meie põlluma-jandus annab rahva toitlustamiseks kõike, välja arvatud suhkur, sool ja teatud koloniaalained. Viimastest loobumine on ainult teatud elumõnusususe piiramise küsimus. Suhkru väljaveo keelas Inglismaa. Kui teravneva blokaadi tõttu ei peaks suhkru ostmine osutama võimalikuks ka USA-st, mis pole tõenäoline, siis saame seda Venest, Ungarist ja Saksamaa kaudu Poolast. Märkimata ei saa ka jätta meie siirupidööstust, mis produktsiooni suurendades ja senisest produktsioonist eksport-maatusainete valmistamiseks läinud siirupit siseturul turustades aitab tõhusalt kaa-sa suhkru küsimuse lahendamisele. Soola saamine pole üldse probleem, niikaua kui seisame kaubavahetuses Saksamaaga ja N. S. V. Liiduga, kust importeerime 92% meie üldsoola tarvidusest. Mis puu-tub teatud koloniaalainesse ja vürtsi-desse, siis on nende saamine nende koguse vähesuse tõttu teatud riikidest õli, bensiini või tselluloosi vastu väljaspool kaht-lust. Seebi küsimus on tõesti „seebipuhu-jate“ närvide küsimus. Järeldusi tehti sel-lest, et lehtedest käis läbi teade seebitarvi-tamise normeerimise kohta Saksas. Unus-tati aga, et seal on küsimus akuutne ainult rasvapuuduse tõttu, mitte seebikivi pärast, mille suurim eksportöör Saksamaa ise on ning kellelt megi 93% oma seebikivist os-tame. Seebi probleem on meile niisama naeruväärne nagu seda on küünalde ahnit-semine perenaiste poolt, kellel elekter ma-

jas ja kes vist isegi ei tea, mis nad nende küünaldega tegema hakkavad. Meeletuse tipuks on saanud jaht tuletikkude järele. Kui peakski meil kord väävel lõppema ja kui seda odavat ainet enam kusagilt importeerida ei saaks, siis pidagem meeles, et meil endal on tulesüütajate-tööstus ning selle jaoks kive vajame nii vähe, et neid võib üks kaupmees välismaal käies käe otsas ühe korraga ära tuua aastase tarvituse ulatuses. 1938. aastal importeeriti Eestisse kõigest 68 kg tulesüütajaid ja kive, kokku 1.013 kg väärtuses. On küll aineid, mille kohta on kartusi, et meie neid, vaatamata neutraalsuse säilitamisele, ei suuda melle tarvitamine ulatuses hankida ning seda mitte selle tõttu, et seda kaupa toorainete turul vähe oleks, vaid seepärast et need kaubad on anglo-saksi rahvaste kui monopolistide valduses. Need toorained on puuvill ja kummi. Nendeta ei ole kultuurmaailm enam mõeldav. Meil endal on puuvilla asemel väärtuslik omasaadus — lina. Kautšukki aga vajame oma kummitööstusele. Ka valmis kummisaadusi veame sisse, millest tähtsamad on autokummid. Viimane on kaup, millest oleneb transport, tempo, ning tempost oleneb tööefekt. Kuid siin jääb veel lootus seda kaupa saada USA-st, ka Itaaliast, Belgiast, Soomest, Ungarist jm. Meie peamine autokummide varustaja oli seni Briti 64%-ga. Villa, nahkade ja mõne teise aine saamise küsimused ei ole tarbimise seisukohalt niivõrd olulised, et neist võiks tulla tarvitajate majapidamises kahjustavaid häireid.

Valusamalt võivad uued olukorrad meie väliskaubanduses puudutada meie tööstust. Seda nimelt sel põhjusel, et ekspordivõimalused mõningatel aladel langevad ära, ja teiseks, et produktsiooni on tarvis piirata toorainete impordi raskuste tõttu. Kuigi ka põllumajandussaaduste eksport teatavas osas, eriti Inglismaa ja USA omas, nõuab ümberorienteerumist, ei häiri see produktsiooni, kuna nende ainet järele nõudmine püsib ja näitab isegi tõusu tendentsi. Põllumajanduslikku produktsiooni ei häiri ka tuntavalt väetisainete, põllutööriistade ja loomasöötade saamise küsimus. Tõenäoline

on, et neid tarvidusi suudetakse edaspidi isegi 100% täita. Ekspordivõimaluste vähenemise tõttu võivad kannatada peale üksikute väiksemate tööstuste eriti meie vineeritööstus, metsatööstus, tselluloositööstus, kastilaudade-tööstus, klaasitööstus jt. See oleneb jällegi sellest, kui kaugele läheb Saksamaa oma kaubanduspoliitikaga Balti mere suhtes. Tuleb aga oletada, et kaupa, mida Saksamaa ise ei vaja ja mis sõjapidamisele ega tagala tugevdamisele mingit mõju ei avalda, Inglismaale läbi lastakse. Häired, mida toorainete puudus võib esile kutsuda, võivad ilmuda eriti meie tekstiilitööstuses, kummitööstuses, nahaparkimise ettevõtteis ja saapatööstustes, vähemal määral maiusainetetööstuses, elektrotehnika- ja raadiotööstuses. Tegelikult tunneb vähemal või suuremal määral pinget iga tööstusharu, mis välismaa tooraineist oleneb. Need nähtused peaksid olema ainult ajutised, kuna meie tööstus ja kaubandus on väga elastne ja kohanemisvõimeline. Uued olukorrad nõuavad ümberorienteerumisega ühenduses uusi pingutusi ja uusi kulutusi. Niisiis pole ka meil eriti põhjust hädaldamiseks, vaid pigemini vajadus uue tööinnu näitamiseks. Et ka meie majanduspoliitika suundub ekspordi mahu tõstmisele, tõestab meie bensiini hinna teadlik tõstmine, et säästa bensiini suuremal määral väljaveoks. Küsimuseks jääb ainult, kas forsseerida väljavedu siseturu hinnataseme tõstmisega või teha seda, nagu tegid Saksa ja Leedu, siseturu hindadetaseme säilitamisega või alaviimisega ning tarvituse normeerimisega.

Kokku võttes näeme, et uued olukorrad väliskaubanduses on loonud Balti merel uue tihedama majandusruumi. N. S. V. Liit, Saksa ja Skandinaavia riigid pakuvad suuri võimalusi asuda tihedamale koostööle, mille hulgas Eesti-Soome võivad teostada oodatud majanduslikku lähenemist, mida nüüd eriti rõhutatakse ka Soome poolt ning mida Eesti võib võtta vastu rahuldustundega, olles teadmises, et tema selleks koostööks võib pakkuda oma tööstuse ja põllumajanduse saaduste näol oma parimaid ja maailmamajanduses otsitavaid tooteid.

VARAMU RINGVAADE

Arvustus

Carl Sarap: Vana Narva

Ajaloolise ülevaate kirjutanud Arnold Soom, Narva linnaarhivaar. Kirjastus-osatühing „Kultuurkoondis“. Tallinn MCMXXXIX. Hind kr. 6.40.

See on raamat, mis teenib kodumaa tundmaõppimise ülesannet selles osas, mis puudutab Narvat. Meil on vähe väljaandeid sel alal, niihästi sääraseid, mis hõlmaksid kogu me kodumaa, kui ka sääraseid, mis käsitleksid mõnda ta üksikut osa. Kuid sääraseid, mis seda teeksid nii maitsekalt, nii ise-vaatama-minema ahvatlevalt, nagu käesolev teos, sääraseid meil tänini pole olnud üldse. See on meil esimene sel-lelaadiline teos.

Kodumaa tundmine, see ei tähenda ainult teadmisi ta ajaloost, elust ja olust, see tähendab võib-olla veel enamal määral seda, et oleksime oma kodumaad näinud, ta maastikke, linnu, hooneid ja inimesi silmitsenud ja sellega soetanud endale mälu pilte ja kujutlusi meie kodumaa tegumoes. Teadmine ja nägemine koos alles annavad õige tundmise.

Kõnesolev teos vahendab nii üht kui teist Vana-Narva kohta, kusjuures rõhk on asetatud tutvumisele nägemise-vaatlemise kaudu. 64-le suurele leheküljele on mahutatud Carl Sarapi 61 meisterlikku suurekaustalist päevapilti Vana-Narva vaateist, ehitusist ja nende üksikosist, kuna kolmel ülejäänud leheküljel leidub mitu detail-fotot väiksemas kaustas. Märgitagu, et need mitu väiksemat pilti ühel leheküljel kõr-vuti suurtega, mis täidavad kogu lehekülje, pisut segavad teose üldmulje ühtlust. Ka ei ole saadud selletõttu näiteks leheküljel nelja portaaliga samuti kui teisel nelja tuu-

lelipuga märkida, missugustelt, resp. kelle majadelt nad on pärit; see tähendab väikest lünka raamatu dokumentaalses osas. See on aga ka ainus asi, mis selles muidu eeskujulises väljaandes oleks laita. Ent need väiksemad pildid iseenesest ei ole sellepärast vähem võimelised andma kujutlust Vana-Narva rohkeist ajaloolistest ja ilulistest väärtustest.

Sarapi fotode kohta üldiselt tuleks tähendada, et nad täiesti asjakohaselt keelduvad kahtlase väärtusega, kuigi üksvahe moes olnud nn. „kunstfotograafia“ edvistavatest ambitsioonidest. Nende hoiak on asjalik, nad taotlevad dokumentaalsust, s. o. nad pakuvad seda, mida fotograafia on suuteline pakkuma täpsemalt ja usaldatavamalt kui ükski teine kujutamiski. Kuid ühe linna ja tema hoonete olemusse kuulub ka atmosfäär, mis neid hooneid ümbritseb, ruum, mis nende fassaadide ees asetseb. Teisiti mõjub maja kitsa tänava ääres ning teisiti avara platsi serval. Osavalt ja teadlikult valitud esiplaanidega, olgu need kasvõi ainult mõni kontrasteeriv varju või valguse riba, oskab Sarap sisendada vastavat ruumilist mõju. Ning kannatlikult äraoodatud sobivaima valgustuse suunaga antakse mõjukalt edasi fassaadide ja nende ehtivate osade mahlakat plastikat. Lõppeks paneb huvitatud silmitseja tähele, et kunagi ei ole Sarapi taevad „tühjad“ või ilmetult valged — atmosfäär kõneleb neis päevapiltides tugevasti kaasa. Kõige selle kaudu rakendatakse neis fotodes maalilisuse suge-

meid, mis koos piltide väärrika, paiguti koguni range hoiakuga kõnelevad kultiveeritud maitsest ja teadlikust kujundamisest. Säärastena Sarapi päevapildid ei ole mitte üksnes trüüd Vana-Narva dokumendid, mitte paljad mehaanilised esemete jäljendid, vaid otse nägemisekooliks. Ses suhtes tahaksime juhtida tähelepanu eriti maalilisele pildistusele lk. 39, monumentaalsuseni kütündivaile fotodele lk. 51 ja 64, et nime-tada vaid mõnd üksikut, toredatele detailidele lk. lk. 47, 59, 63, 71, 72, 79, 84, mida tavaline jalutaja harva maldab või saabki silmitseda nii üksikasjaliselt, nagu seda siin nii hõlpsaks on teinud need fotod.

Piltidest saadud muljeid süvendab Narva linnaarhivaari Arnold Soomi napp ja

seetõttu ülevaatlik ajalooline sissejuhatus, mis inglise, saksa ja rootsi keele tõlgituna, nagu piltide allkirjadki, arvestab raamatu levimist ka välismaile. Seda peaks soodustama kogu väljaande trükitehnilinegi teostus, mis rahuldab ka nõudlikemat maitset oma tekstilao noblessiga, mille eest vastutab o/ü „Hansa“ trüükikoda, ja R. Tohver & Ko. sügavtrükkis pilditahvlite puhtuse ja tooniküllasusega.

Jääb ainult soovida sellele tõesti ilusale raamatule võimalikult kiiret levikut, et sellega ergutada järgnevate köidete väljaandmist, millega täidetaks tunduv lünk meie kodumaad tutvustavas kirjanduses.

HaKo

Paul Ambur: Ernst Särgava loomingu probleemistikust

Kirjastus-osaihisus „Loodus“, 1939.

Kahkekümne iseseisvusaasta kestel me ei ole veel suutnud anda euroopalikul tasemel seisvat, põhjanevat ja soliidset teost, mis annaks ülevaate meie kirjanduse-elu arenemisest selle algusaegadest kuni tänapäevaste saavutusteni. Kampmanni „Peajooned“, Grünthal-Ridala teos, samuti mõned brošüürliku iseloomuga ülevaated — ükski neist ei suuda täiel määral rahuldada nõudlikumaid huvisid. Küll aga on meie kirjandusloo üksikutest tahkudest juba antud üsna süvenenud käsitlusi ja iga aasta toob juure mitmeidki meie kirjandust käsitlevaid artikleid, mis kõik on vajaliseks läbitöötatud eelmaterjaliks, et anda kord hea ja usaldatav ülevaade eesti kirjanduse ajaloo-st. Seepärast on põhjust rõõmuga näha iga kirjutust, mis usaldatavale materjalile toetudes suudab valgustada mõnd nähtust meie kirjanduse-elus, selgitada mõningaid jooni meie kirjanike profillides. Ja sama võib ütelda ka Amburi äsjallmunud raamatu kohta.

Käesoleva raamatu eessõnas autor mainib, et ta ei ole tahtnud anda mingit põhjalikku ega tühjendavat uurimust Ernst Särgava loomingust. Ta on tahtnud ainult

lähendada tänapäeva lugejat Ernst Särgava loomingu probleemistikule, anda teatav sissejuhatus tema loomingu õigeks mõistmiseks. Seesugustes piirides see teos kahtlemata täidab hästi oma ülesande. Olgu lubatud aga sel puhul siiski mõningaid mõtteavaldusi.

Amburi teos kannab pealkirja „Ernst Särgava loomingu probleemistikust“, kusjuures enne Särgava loomingu vaatlemist antakse ülevaade autori elukäigust. See on tehtud asjalikult ja küllalt süvenenult, tsiteerides arvukalt sõnavõtte, mis on ilmunud Särgava kultuurilise tegevuse kohta ajakirjanduses. Autor rõhutab õigustatult Särgava hinnatavaid teeneid noorsoo andeka kasvatajana.

Särgava loomingut käsitledes autor vaatab Särgavat esiteks elu vaatlejana ja kirjeldajana, teiseks Eesti elu paisete lahastajana, kusjuures lõpuks antakse kokkuvõtte probleemidest, milliseid käsitleb Särgava oma loomingus.

Särgava teoseid vaadeldakse kronoloogilises järjekorras, kusjuures üsna suure osa ruumist enda alla võtab teoste sisu referimine. Kahtlemata on ju üsna „õpet-

lik“ teada saada lühikese konspekti järgi, millest ühes või teises teoses räägitakse, kuid ei saa ütle mata jätta, et see siiski ka handab nõudliku kriitilise teose kaalu. Selle asemel võinuks autor reljeefsemalt ja mitmekülsemalt esile tõsta probleeme, mida kirjanik käsitleb, nende tähtsust ja tähendust sügavamini valgustada. Oleks võinud süveneda nende probleemide kunstilise rakenduse vaatlusse. See oleks teinud käsitluse tihedamaks. Üldse oleks tahtnud näha Amburi kirjutuses deskriptiivse-seletavakirjeldava elemendi kõrval enam kriitiliselt hindavat-juurdlevat elementi.

Ernst Särgava tähtsust meie proosa-stiili uuendajana ja ideoloogiliselt värskete radade rajajana ei saa sugugi väikeseks pidada, kui meenutame, millises leiges järelromantikas meie kirjandus enne Peterson-Särgava esilekerkimist hingitses. Särgava on toonud kahtlemata värsket verd meie kirjandusse, ta on saanud meie kirjanduses tähelepanudaval määral uue meetodi rajajaks. Tema tahtmiseks oli haarata realiteeti mitte latvadest, nagu tegid romantikud, vaid juurtest. Ei ole liialdus, kui teda nimetame meie realismi-naturalismi isaks, ja tema teoseis jääb alati imponerivaks see julgus, millega ta asus lahastama paiseid Eesti elus. Kuid vahepeal on eesti kirjandus palju edasi astunud, sest Särgava enda sõnade järgi „ei maga, ei uinu, ei seisa elu! Elu on edu! Edu ei uinu, ei maga!“ Ja Ambur kaldub siin küll vist pisut liialdusse, kui ta lانسseerib Särgava teoseid niisuguste kunstiteostena, mis võivad võistelda, ja koguni edukalt, tänapäeva realistide ja naturalistide loominguga.

Särgava on kõn dinud elus kahtlemata lahtiste silmadega. Nendes piirides, kus ta on liikunud, on ta osanud teha arvustavaid ja teravaid tähelepanekuid. Paljud neist probleemidest, milliseid Särgava on käsitlenud, on tänapäeval niisama aktuaalsed kui Särgava teoste ilmumisajal. Selles on Amburil õigus. Kuid nende probleemide kunstiline rakendus, artistlik teostus ei rahulda enam täiel määral tänapäeva lugeja kunstimeelt. Võtame kasvõi „Elsa“. Vaba-armastuse ja vallaslapse probleem on tõepoolest

aktuaalne tänapäevagi kirjanduses, kuigi mitte enam nii rabavalt uudne kui Särgava teoste ilmumisajal. Kuid selle probleemi romantilis-realistlik rakendus Särgava teoses ei anna rahuldust tänapäeva lugejale. Realismi jumestamine romantiliste sugemetega ei anna veel psühholoogilist realismi. Vormikultuse nimel kedagi ajalukku lükata, nagu Ambur ütleb sündinud olevat Särgava loominguga, on kahtlemata ebaõiglane. Kuid kunsti nimel oleme õigustatud otsima kirjandusest siiski ennekõike seda elustavat hingust, mis eraldab kunsti käsitlusest. Mõtlemapanevast sisust rasked võivad olla paljud teaduslikud traktaadid ja head juhtkirjadki, kuid need kõik on ometi kaugel kunstist.

„Elsast“ kunstiliselt puhtamad ja ühtlasemad on Särgaval kahtlemata niisugused palad nagu „Ühe härja elulugu“, teataval määral ka „Rahva valgustaja“ jmt. Ambur, näidates probleemistiku hargnemist ja arenemist Särgava loomingus, oleks pidanud teravamalt esile tõstma need teosed, kus nende probleemide kunstiline rakendus on puhtam ja seetõttu sugestiivsem.

Särgavale ei ole kunst kunagi olnud selleks „füsioloogiliseks vajaduseks, psüühiliseks väljahingamiseks“, mis näiteks Jaan Oksale. Temale on olnud kirjandus ennekõike selleks väljaks, kus ta saab propageerida oma väiteid. Ta pole vist küll midagi loonud aetuna paljast kujundamislustist. Kirjanduseski ta on enam rahva valgustaja ja miitingumees kui loov kunstnik. Tema toodete kohta on veel suurel määral maksev vana hea ütlus, et „jutt on see kooruke, õpetus see iva“. Kui Jaan Oksa kohta võib ütelda, et ta improviseeris oma teosed, siis Särgava kohta peab ütleva, et ta on enam konstruktor kui improvisaator.

Aga vaatamata hoolimatusele, millega Ernst Peterson-Särgava on suhtunud kõigele kujunduslikule voolimisele ja viimistlemisele, on Särgava juures nende ridade kirjutajale alati meeldinud see halastamatus, millega ta paljastab tõde. „Tõtt, karmi tõtt!“ — see moto, mille Stendhal asetas oma „Punase ja musta“ etteotsa, võib olla iseloomustavaks ka Särgava kirjaniku-isik-

susele. Kuigi Särgava tihti ei tea, mida asemele anda, kuigi ta ei jõua sünteesini, on ometi hinnatav väärtus selles petlike illusioonide maharebimises endas. On õigus Amburil, kui ta rõhutab eriti hindavalt Särgava juures seda julgust, millega Särgava sõandas paljastada vigu ja puudusi Eesti elus, kartmata tõmmata endale selle aja võimsate viha. Särgava otsekohene iseloom ja dünaamiline temperament ei lubanud tal hakata võidma neid ümbruskonna päseid illusioonide-salviga, vaid ta löikas nad halastamatult lõhki. Selles mõttes on tal meie kultuuriloos suuri teeneid. Kirjanduse-elus aga sai Särgava karm, kuigi mitte eriti kultiveeritud hääl keset järelromantismi magedat ööbikute sirinat suundamääravalt tähenduslikuks.

Kõige selle tõttu on selge, et Särgava on meie kultuuriloos isiksus, kes väärrib esiletõstmist, ja Amburi raamat aitab hästi lähendada tema mõtestikku kaasaegsele lu-

gejale. Amburi teose puhul aga väärrib eriti esiletõstmist see usinus, millega autor on vaevaks võtnud süveneda arhiivmaterjalidesse, et kätte otsida kõik need ajakirjanduses laialipillatuna puhkavad Ernst Särgava belletristilised saavutused, samuti valdav osa neist arvustuslikest sõnavõttudest, mis puudutavad Särgava loomingut. Seega on suudetud anda usaldataval materjalil põhjenev pilt Ernst Särgavat huvitanud probleemide hargnemisest ja arenemisest kronoloogiliselt teosest teosesse, samuti tema loominguga kajastusest kaasaegses vaimuelus. Sellele aga, kes soovib tutvuda põhjalikumalt Särgava kirjaniku-isiksusega, on käesolev teos usaldatavaks juhiks materjalide juure, mis puudutavad Särgavat.

Raamatu lõppu on lisatud ülevaade neist arvustuslikest sõnavõttudest, mis käsitlevad Särgava loomingut.

Erna Tilleman.

Kodumaalt

Kuus maalijat

Adamson-Eric, Aleksander Bergman, Jaan Grünberg, Kaarel Liimand, Karl Pärsimägi ja Kristjan Teder näitasid Tallinna Kunstihoones 8.—18. septembrini oma uusimaid töid. Kui nende hulgas esines ka mõni varem nähtud lõuend, siis aitas see kujutlust sellest või teisest kunstnikust teha ümmarikumaks. Peale Adamson-Ericu, kes juba varem oma suure individuaal-näitusega oli hoolitsenud selle eest, vajasid õigupoolest kõik teised esinejad tervikliku üldpildi vahendamist oma loomingulaadist ja ulatusest, kui seda olid suutnud sisendada nende senised esinemised suurte üldnäitustel, kus paratamatult tuli piirduda mõne üksiku tööga. Kõnesolev näitus pakus kunstihuvilistele seega teretulnud juhust täiendada ja mõnel juhul korrigeerida oma teadmisi ja hinnanguid nimetatud kuue maalija kohta.

Näituse kataloogi sissejuhatus, mille oli kirjutanud prof. Sten Karling, juhtis tähe-

lepanu teatud murrangule, mida tänapäevane maalikunst näib läbi tegevat: raskuspunkt nihutatakse puhtkunstiliselt sotsiaalsele, moraalsele, intellektuaalsele. „Nõutakse uut sisu — literaarset, psühholoogilist, allegoorilist, rahvuslikku või tendentslikku,“ väidab autor. Ta mõonab, et niisugune arenemine võib maalikunstile tuua uusi väärtusi, kuid ta hoiatab ühtlasi, et see sisaldab ka ohtu. „See viib kergesti raskuspunkti kunstilt endalt ideedele, mida see nähtavaks teeb; asjaolud, millel pole kunstiga midagi tegemist, saavad suurema ulatavuse ja nii antakse ruumi mittekunstilisele.“

Selles murrangus pidavat iga maalija seisukohta võtma ning säärast seisukohavõttu näeb prof. Karling ka kõnesolevas esinemises. „See, mis viis need maalijad kokku, vaatamata vastastikustele erinevustele,“ seletab Karling, „on nende ühine veendumus ühes olulises punktis — et maal peab

jääma maaliks, et valgus ja värv on maalija esimesed väljendusvahendid. Need ei ole mitte ainukesed eesti kunstnikud, kes töötavad sellel joonel, kuid koos moodustavad nad äärmiselt tugeva ja mitmekülgse grupi.“

Edasi prof. Karlingi sissejuhatust annab lühikesi iseloomustusi iga esineja kohta eraldi. Ta leiab, et „Adamson-Ericu maalikunsti iseloomustab artistiline läbikultiveeritud stiil“ ja „pehme koloristlik sarm, mis... omab isikupärast ja rahvuslikku omapära“; et Bergmani juures „elame läbi moodsat panteismi“, et „hingestus ja dünaamika“, „lainetav rütm ja valgusjaotus“ ta maalinguis lähendavad neid baroki maalikunstile, kuid et ta ühtlasi on „oma valgusküllase koloriidi, oma lüürilise tooni ja oma närviliselt tundliku faktuuriga üks tähtsamaid moodsa maalilise käsitluse esindajaid“; „Grüenberg on eelkõige kolorist,“ kinnitab Karling, „vähemas ulatuses kui Adamson-Eric ja Bergman võtab ta valguse ja atmosfääri oma teenistusse, ta püüab selle poole, et oma värvile anda võimalikult suurt väljendusjõudu“; Liimandit iseloomustatakse sellega, et ta kunsti hinnatakse „algupäraseks, jõuliseks, impulsiivseks“, kus „jõuliste osade kõrval leidub detaile, milledest hoovab tundelikkus õrnust“; Pärsmägi üteldakse jälgivat „järjekindlalt puhast artistilist dekoratiivset joont“, tunnustatakse julgust, millega kunstnik sellest kinni peab, ja tõstetakse esile, et Pärsmägi „omab isikupärast, harukordselt kindlat värvimeelt“, nõnda et „tema kunst kuulub selles laadis kõige

enam rafineeritud ja täielikuma hulka eesti moodsas kunstis“; Tedre kohta, lõppeks, lausutakse, et „nagu Grünbergil, on temalgi värv olulisemaks väljendusvahendiks“, et „ta väljub konkreetselt ja näeb seda veidi lapse otsekoheusega“, et „tema koloriit on rikas ja kiirgav, tema värv leegitseb sädelevas rikkuses“.

Nähes oma krooniku-ülesannet vaid selle äramärkimises, mis aset oli leidnud, keeldume nendele tsitaatidele prof. K. iseloomustustest lisamast omapoolseid hinnanguid. Märgime vaid, et hoolimata näituse sattumisest Saksa-Poola sõja algusse, mis inimestele pakkus erutavamaid sensatsioonide, külastati ometi näitust sedavõrd elavalt, et see võidi lõpetada praktiliselt puudujäägita; ka võttis arvustus selle puhul võrdlemisi ulatuslikult sõna; ei puudunud ka ostud: nõnda omandas Eesti Kunstimuseum Tallinnas Adamson-Ericult „Pioonid aknal“, Bergmanilt „Istuva tütarlapse“, Grünbergilt „Maastiku fotograafia“ ja monotüüpia „Aurik Seine'il“, mis ühtlasi on vist selle kunstniku esimesed tööd Muuseumi omanduses; Liimandilt „Aknal“, Pärsmäelt „Ateljees“ ja „Seine'i motiivi“, mõlemad esimesed Pärsmäe asjad Muuseumis, ja Tedrelt ühed „Lilled“. Peale Muuseumi esinesid ostjatena saadik A. Varma ja Eesti Panga direktoreid K. Kaarna, kelledest esimene omandas Pärsmäe „Neegritari“, teine Tedrelt „Lilled“, kuna kolmanda lillemaalingu omandas ETK; lõppeks omandati Tedrelt veel ta „Puka maastik“ ja „Noored maletajad“ Kohtla kaevanduse uuele koolimajale.

HaKo

AKÜ – suurim kirjanike ja heliloojate koondis Eestis

Autorikaitse Ühingu tegevus areneb.

Eesti kirjanike ja heliloojate autoriõiguste kaitseks asutati Tallinnas 1932. a. kevadel Autorikaitse Ühing (AKÜ). Ühingu asutajate hulka kuulusid Eduard Hubel-Metsanurk, Eduard Vilde, Riho Päts, Hugo Raudsepp, Evald Aav, Teodor Vettik, Artur Adson, Aleksander Antson jt. Uuel or-

ganisatsioonil tuli algul tegutseda võrdlemisi kitsastes oludes, kuid sellest hoolimata on see jõudnud areneda üksikute aastate jooksul suurimaks vaimsel alal tegutsevaid isikuid ühendavaks koondiseks kogu Eestis. Autorikaitse Ühingu liikmeskonda kuulub praegu üle 160-ne inimese, millisest arvust

valdava enamiku moodustavad kirjanikud ja heliloojad. Võib ütelda liialduseta, et Eestis tegutsevaist kirjanikest ja heliloojaist on veel ainult üksikuid erandeid, kes pole seni astunud AKÜ-sse. Needki üksikud on peamiselt algajad.

Käesoleval aastal on AKÜ-sse liitunud tuntumatest nimedest Karl Ast-Rumor, Johannes Semper, August Alle, Erni Hiir jt.

Eesti heliloojate ja kirjanike autoriõiguste kaitseks välismail AKÜ on astunud leppevahekorda peaaegu eranditult kõigis teistes välisriikides tegutsevate autorikaitse ühingutega, kes omakorda ühes Eesti ühinguuga on koondunud rahvusvahelisse konföderatsiooni: Confédération Internationale des Sociétés d'Auteurs et Compositeurs. AKÜ-l on sõlmitud vastastikuseks autoriõiguste kaitse ja valve teostamiseks lepingud Saksa, Austraalia, Belgia, Brasiilia, Kanada, Taani, Hispaania, Ameerika, Soome, Prantsuse, Inglise, Kreeka, Ungari, Itaalia, Norra, Hollandi, Poola, Portugali, Argentiina, Rumeenia, Rootsi, Šveitsi, Uruguai, Vatikaani ja Jugoslaavia ühingutega. Peale selle omab ta mitmeid erilepinguid välismaal tegutsevate kirjastuste, teatribüroode ja agentuuridega.

Eesti kirjanike ja heliloojate loomingu ettekannete eest tasutavate honoraride kasseerimine on toimunud viimaseil aastail peaaegu täielikult Autorikaitse Ühingu kaudu. Kui veel kümme aastat tagasi valitses Eestis säärane olukord, et näiteks näitekirjanikel peaaegu võimatuks osutus kätte saada oma näidendite eest väikelavadel saadavaid honorare, on nüüd AKÜ tegutsemise tõttu igale näitekirjanikule kindlustatud kontroll selle kohta, kus ta teoseid ette kantud, ja samuti nende eest õigustatud honoraride kättesaamine. Samuti kasseerib AKÜ kõigile heliloojaile, luuletajaile ja prosaistidele nende toodangu eest saadavaid ettekande-honorare, kantagu nende teoseid ette siis kas Riigi Ringhäälingus, kontsertidel, kirjandusõhtuil, restoranides või kohvikutes.

Paralleelselt honoraride kasseerimisega asutas Autorikaitse Ühing aastaid tagasi näidendite kirjastuse ja laenukogu, mis

omal alal on suurimaks kogu Eestis. AKÜ on nelja aasta jooksul kirjastanud ligi 70 uut algupärast näidendit. Neist on enamik maalavadel saavutanud tähelepanuvääriva menu ja nad on peaaegu täielikult tõrjumas välja väikelavadel kahtlase väärtusega tõlkenäidendeid, millega meie lavad veel aastaid tagasi olid päris üleujutatud. Kuigi algupäraste näidendite taset ei ole peetud nõudlikkude arvustajate poolt Eestis küllaldaselt rahuldavaks, on tarvis siin tähendada, et kirjastusi, nende hulgas ka Autorikaitse Ühingu, oleks asjatu süüdistada algupärandite taseme puhul, kuna ühtki kõrgeväärtuslikku teost pole jäetud kirjastamata nõrgemate eelistamise tõttu. Kirjastatud on vaid neid teoseid, mis kirjastustele saadetud käsikirjade hulgas on osutunud parimaiks. Pole põhjust kõnelda inflatsioonist näidendite kirjastamisel, kuna tarvitajaskonna nõuded seni on ületanud pakkumised. Üldiselt on Eesti algupärase näitekirjanduse paremikust valdav enamik viimaseil aastail ilmunud Autorikaitse Ühingu kirjastusel, kuna suuremad kirjastused AKÜ tegevuse tõttu on peaaegu täielikult loobunud näidendite kirjastamisest (Noor-Eesti jt.).

Uudisteostena on Autorikaitse Ühingu kirjastusel käesolevaks hooajaks ilmunud ja ilmumas kokku umbes 15 näidendit: A. Antsoni külakomöödia kolmes vaatuses „Kosjatalu“, Hugo Raudsepa näidend neljas vaatuses „Mustahamba“, J. Jaigi näidend 3 v. „Õnn hulgub“, A. Rahula näidend 5 p. „Noorus tuleb tallu“ ja samalt autorilt võidupüha massnäidend „Tunglakandjad“, M. Metsanurga näidend 1 v. „Imelik võõras“, J. Jaigi naljamäng 3. v. „Meie ei abiellu“ ja lastenäidend 1 v. „Kuri loom“, T. Braksi naljamäng 1 v. „Aruvälja kosjanaljad“, A. Sepa 4 v. näidend „Maja sadamas“, J. Moberg'i „Naine“ J. Pau tõlkes, R. Rauniku näidend 2 v. „Eeslid“, J. Oro lastenäidend 3 v. „Kingitus emale“. Neile lisaks on lähemal ajal ilmumas uued lavateosed A. Jakobsonilt, R. Sirgelt, P. Linnuselt ja tõenäoliselt veel Henrik Visnapuult ja Albert Kivikalt.

Käesoleval aastal ilmunud uudisteostest

on saavutanud erakordse menu A. Antsoni uus külakomöödia „Kosjatalu“, mida ainult paari kuu jooksul on mängitud üle 120-ne korra ja mille kogu trükk mängimiseks laenutati välja kirjastuselt paari nädala jooksul. AKÜ uudisteostest on teisel kohal menukusele noore näitekirjaniku V. Rauniku „Eeslid“, mida kahe kuu jooksul on mängitud umbes 70 korda, edasi järgneb umbes sama menu saavutanud A. Rahula „Noorus tuleb tallu“. Kuna näidendite tellimine ja mängimine suvehooajal tavaliselt on tunduvalt nõrgem kui talvel, võib arvata, et eespoolnimetatud lavateosed oma suurema edu saavutavad alles sügishooaja algusega. Hugo Raudsepa „Mustahamba“, J. Jaigi „Meie ei abiellu“, M. Metsanurga „Imelik võõras“ ja rida teisi näidendeid ilmus AKÜ kirjastusel alles neil päevil, mille

tõttu nende menu kohta on veel raske midagi ütelda. Autorikaitse Ühingu kirjastusel aastate jooksul ilmunud teostest on kõige enam mängitud T. Braksi „Tantsuproffessorit“, kokku üle 670 korra. Üle 430 korra on kantud ette samalt autorilt „Võsavennad“ ning A. Antsoni „Muretute ülemlaul“. Üle 300 korra on mängitud August Mälgu näidendit „Mees merelt“, P. Linnuse oma „Sulane Poolast“ ja sama palju J. Jaigi näidendeid „Sinep ja sool“ ning „Esiivanemate kuld“ ja Mart Tarumi „Soovin tutvust“.

Tõlketest on mängitavuse rohkusele esikohal soome kirjaniku Agapetuse „Patuoinas“, mida Eesti lavadel on esitatud ligi 300 korda. Samuti on suur- ja väikelavadel mängitud võrdlemisi rohkesti Maria Jotuni „Mehe küljeluud“.

Võrdlevast meetodist eesti ja soome kirjandusloos

„Loomingu“ s. a. septembrinumbris A. Annist võtab sõna võrdleva meetodi kohta eesti ja soome kirjandusloos. Kirjanduslikus uurimistöös on rakendatud võrdlevat meetodit juba ammu ja nii meil kui ka Soomes on olnud vastavaid suunitusi. Dr. A. Anttila tutvustab selle meetodi tulemusi oma „Sissejuhatuses“ ja meilgi on juba Kampmaast peale ikka enam või vähem kujutatud vooludeloolist tagapõhja Lääne-Euroopas. Aga eriti tulemusrikas on võrdleva meetodi rakendamine suguluses olevate rahvaste kirjanduslikku uurimistööde. Rahvaste ühise algupära, lähedase ajaloo ja umbes samasuguste välismõjutuste puhul lubab võrdlev meetod teha umbes samasuguseid sügavuspilke nende rahvuskirjanduste arengule nagu näit. kaksikute võrdlus ja nende elukäigu jälgimine pakub moodsel päriõpetusele. Selgita- des eesti ja soome kirjanduse vastastiku- seid suhteid, võime võrdleva põhjuste selgitamise abil jõuda iga kirjandusliku üksik- nähtuse geneetiliste sidevussuhete ja esteetilise ning ajaloolise väärtuse paremale mõistmisele. Kõigepealt tuleks ülevaade

anda vastastikuseist tõlkeist ja kirjanduse tutvustustest, siis vaadelda lähemalt vastastikuseid mõjustusi. Siis tuleks siirduda ühiste välismõjude ja tõlkelaenude selgitamisele, ühistel ja sarnastel keeelistel, psühholoogilistel, majanduslikel, sotsiaalsetel jt., ühe sõnaga, ühistel ajaloolistel alustel kasvanud ühisjoonte vaatlusele.

Seesugune nähtuste võrdlemine selgitab meile näiteks, et Soome rahvusindividua- lismi varasemale tõusule loovad paremaid eeldusi maa iseseisvam asend ja aeg-ajalt üles kerkivad riikliku iseseisvusegi ideed. Soomlaste soomelist iseteadvust aitas kõr- gemal hoida see, et Soomes leidis ka rootsi talupoegi. Seega rootslane polnud n. ü. ju- ba tõuliselt määratud valitsejaks, nagu se- da sakslane pretendeeris olla Baltikumis. Soome rahvuslus on olnud kuni praegu- seni soomekeelse kõrgema kultuuri eest võitlemine, kuna Eestis vastavas võitluses on olnud tähtsamad sotsiaalsed küsimused. Eesti kirjanduseski on sotsiaalne moment palju tugevam kui soome omas, alates juba rahvaluulest ja lõpetades „Tarapita“ ja „eluläheduslastega“. Arvestades Eesti eri-

nevat geopoliitilist asendit ja lahtiolekut välismõjudele, saab mõistetavaks ka eesti kirjanduse suurem mõjudealusus, suurem „euroopalisus“, suurem huvi väliskultuuride vastu, vähem eneseusaldus, teravam enese-kriitika. Kõikide nende erinevuste selgitamises on tähtis ülesanne kirjandusloolisel

uurimistöö. Kahe hõimumaa kirjanduse süstemaatiline võrdlemine selgitab meile ülimal määral nende kirjanduste taga seisvat elutunnet. Seepärast olgu meie eesmärgiks — soome-eesti võrdlev kirjanduslugu.

Kurelaste probleemist

Ajakirjas „Eesti Kirjandus“ prof. J. Mägiste võtab sõna V. Kiparsky teose „Die Kurenfrage“ puhul (ilmunud Helsingis s. a.), tutvustades meile selle töhu teadusliku töö tulemusi. Kurelaste e. kuršside algupära küsimuses on tänini valitsemas kaks vastupidist seisukohta. Ühed uurijad peavad neid kunagisteks läänemere-soomlasteks, liivlastele lähedaseks või pigem liivlastega identseks läänemeresoome hõimuks. Teised peavad neid balti hõimuks, olgu siis otse lätlasteks või lätlasteleedulaste-muinaspreislaste lähedaseks suguharuks. Kiparsky oma töös annab kõigepealt ülevaate kurelaste probleemi senisest käsitlest, selle ajaloost, kokkuvõttega selle kohta, kelleks kõik kurelasi on pidanud eri autorid. Teose kandvamaks osaks võib pidada n. ü. „kurelaste keele määramist“. Kurakeelseks nimetatud Meie Isa palve analüüs osutab, et see on läti keelne, mõningate leedupärasustega. Muukeelseis tekstides leiduvate võimalike kurelaste sõnajäänuste kohta selgub, et need kõik on läti, leedu, liivi või koguni alamsaksa sõ-

nad. Kiparsky jõuab lõppjärel dusele, et kurelaste keele all nende kaasaeglastel on kindlasti mõistnud mingit balti keelt. Kurelaste nime analüüs osutab, et see on baltikeelse päritoluga, kuid selle IX saj. latinakeelne kuju Cori olevat häälikuliselt läänemeresoomeline ja tõendavat, et juba tol ajal Kuramaa rannikul olevat elutsenud läänemeresoomlasi (liivlasi).

Kiparsky arvates eestlaste osatähtsus Kuramaa asustusloos on minimaalne. Mägiste aga arvab, et liivi keele ja eesti saaremurde mitmed ühisjooned ning koguni K. teoses käsitletud liivi nime deaainestikust leiduvad mõningad eestipärased jooned sunnivad esialgu ikkagi kõnelema salapäraseist Kuramaa liivi ala ja eestluse (eriti saarluse) sidemeist. Samuti nimetatud uurimuses, mis on ilmunud Soome Teadusteakadeemia väljaandel, ootaksime eesti kaasaegseid kohanimi sidid kujul nagu Tartu, Tallinn, mitte Dorpat ega Reval. Muidu aga on Kiparsky uurimus arvustaja arvates teaduslikult tõhus ja kurelaste probleemile mitmeti uut valgust heitev.

Rahvusvahelisest Õpetajate Liitude Föderatsiooni kongressist Pariisis

Ajakirjas „Kasvatus“ on selle aasta lõikus- ja mihklikuu numbris ilmunud ülevaade ülalnimetatud kongressil tehtud tööst. G. Lapierre, Prantsuse suurima pedagoogilise ajakirja „Ecole Libératrice“ toimetaja, esines ettekandega küsimuse üle: millisel määral kool suudab lapsele sisen-dada kohusetäitmistunnet kodanikuna ja

inimesena? Referent seadis üles järgmised seisukohad: 1) Majandusliku ja sotsiaalse elu tähtsuse tõus nõuab koolis suurema tähelepanu põõramist lapse kutselisele ettevalmistusele; 2) Avaliku ja rahvusliku elu tõusu tähtsus on annud avalikule kasvatusel kõigis mais rahvusliku kasvatusel iseloo-

m u; 3) Kasvatuse esimeseks vooruseks olgu anda igale inimesele teadvust tema inimväärtusest; 4) Õpetaja õppetegevust läbistagu veendumus, et inimkonna edu sajadite vältel on sõltunud peamiselt mõningate moraalsete aadete võidulepääsust — inimese isiksuse austamine, ausus, tolerantsus, õiglus, vendlus; 5) Kuigi kasvatus peab olema rahvuslik, ta siiski ei tohi olla sundiva iseloomuga ja dogmaatiline. L. Dumas oma referaadis „Kollektiivne õpetus ja lapse vabadus“ rõhutas, et koolivaheaegade organiseerimine on tähtis osa kasvatustööst ja laste isetegevust ei tohita pidurdada liigsete reglementeerimistega.

Suurt huvi olevat pakkunud kongressil õpetajate liitude esindajate ülevaated koh-

tadelt. Inglise esindaja näiteks tähendas, et neil on praegu päevakorral: 1) kuidas vähendada õpilaste arvu klassides ja 2) koolisunduse pikendamine ühe aasta võrra. Hiina esindaja rõhutas, et seisukord rahvahariduse alal on neil masendav. Hiina ootab rahu, et teostada sisemist revolutsiooni ka rahvahariduse alal.

Kongressil esitati ka ülevaade Hispaania õpetajate-sõjapõgenike ja laste abistamisest. Lõpuks võeti vastu resolutsioon, et Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni kongress avaldab südamlikku poolehoidutunnet oma ametikaaslastele Tšehhoslovakkias, Hispaanias ja Hiinas, kes praegu elavad raskeis oludes kas põgenikena või omal maal, ja töötab neile oma kolleegiaalset abi.

Rootsi Kirjanike Liidu esimees Eestisse

Skandinaavia riikides on praegu teoksil ulatuslik kollektiivne aktsioon: kavatsetakse töötada välja nelja riigi — Rootsi, Norra, Taani ja Soome jaoks uus ja ühine autorikaitse seadus. Kõigis nimetatud riikides on autoriõiguste kaitse vananenud, mille tõttu on osutunud paratamatuks uute eluliste muudatuste tegemine senistes seadustes. Kuna põhjamaades kirjandus ja kogu kultuur omab ühiseid arengujooni ja nende riikide vahel valitseb tihe koostöö vaimsetel aladel (väljapaistvamate autorite tööd ilmuvad mitmes põhjamaa keeles üheaegselt), siis peetakse soovitavaks, et ka autorikaitse seadus oleks rajatud ühistele alustele.

Aktsiooni tegelikuks läbiviimiseks toimus hiljuti Rootsi kohtuministri kutsel nelja maa ekspertide konverents. Konverentsi poolt loodi komitee eeltööde tegemiseks ja vastava eelnõu väljatöötamiseks. Komiteesse kuulub kaks esindajat igast asjaomasest riigist.

Kogu aktsiooni algatamise idee tuli Rootsi Kirjanike Liidu esimehelt A. Hemming-Sjöberg'ilt.

Kuna eesti olud on võrdlemisi lähedased Skandinaavia riikides valitsevale olukorrale ja meil samuti väljatöötamisel uus autorikaitse seadus, milleks eeltööd juba pikemat aega käivad, siis on Eesti Autorikaitse Ühing härra Hemming-Sjöbergi otsustanud kutsuda oma külalisena kõige lähemal ajal Eestisse, kus ta esineks põhjalikuma ettekandega Skandinaavia riikide ühise aktsiooni kohta uue autorikaitse seaduse väljatöötamisel. Tõenäoline on, et härra Hemming-Sjöberg esineks kõnedega ülalnimetatud teema üle nii Tallinnas kui ka Tartus.

Rootsi Kirjanikkude Liidu esimees härra Hemming-Sjöberg on tuntumaid rootsi õigusteadlasi ja lugupeetumaid seltskonnategelasi kogu Skandinaavias. Enda poolt algatatud aktsioonile uue autorikaitse seaduse väljatöötamiseks suhtub ta suure innu ja andumusega. Kuna ta omab laialdase tutvuskonna rootsi juhtivate riigitegelaste ja parlamendi liikmete hulgas, on ta algatus juba seni annud tõhusaid tulemusi. Ta saabumist Eestisse on oodata novembrikuus.

Välismaalt

Inglased kirjutavad Eestist

Londonis ilmuv ajakiri „Life and Letters To-Day“ on välja annud nn. balti numbri, kus on artikleid Eesti kohta. Miskipärast pole tähelepanu pühendatud teistele balti riikidele, küll aga leidub seal artikleid Norra, Rootsi, Soome ja Lapimaa kohta. Eesti kohta on kaks artiklit. Alla Verdi kirjutab peamiselt eesti kirjandusest ja E. Howard Harris'elt on artikkel eesti teatri üle. Esimese artikli autor rõhutab, et eesti kirjandus on pidanud lühikese aja jooksul läbi elama sentimentalismi, romantismi, naturalismi, realismi, uus-romantismi ja sümbolismi faasid. Sellest hoolimata see kirjandus pole kasvuhoone saadus. Prosaistide esireas tõstetakse välja Tammsaare ja Metsanurga (Metsanurgast on saanud artiklis küll Metsanurk) looming. Selle järel nimetatakse Jakobsoni ja Kivikat ja siis Hindreyd, Mälku ja Vallakut. Väiksemate tähtedena mainitakse Krustenit, Sillaotsa ja Rohti. Imestust aga äratav, et ei kõnelda August Gailitist.

Kriitikuteist tõstetakse välja Tuglas, Semper ja nooremast generatsioonist Oras.

Eesti luule vaatlust alustab artikli autor Gustav Suitsu loomingu vaatlemisega, siirdudes siis Underi ja Visnapuu juure. Underist üteldakse, et ta on eesti suurim armastus- ja looduslaulik, ja Visnapuu tõstetakse välja kui spontaanne ja lõõmav rahutute aegade kajastaja. Teistest poetidest mainitakse Adsonit, Barbarust, Sütistet, Adamsit, Alverit ja Talvikut.

Juhtiva näitekirjanikuna tõstetakse välja Hugo Raudsepp.

Artikli lõpus autor annab lühikese ülevaate meie sotsiaalsetest ja poliitilistest oludest ja rõhutab, et eestlaste rahvuslikust iseteadvusest annab tunnistust massiline nimede eestistamine. Autor lisab, et

kuigi leidub praegu Eestis teataval määral elementi, kes pole rahul maksva korraga, siis suurem osa eestlasist saab täiesti aru, et möödunud reformid olid vajalised, et säilitada iseseisvust. Kuigi mõned ajad peavad veel mööduma, millal võiakse tagasi pöörduda tõelise demokraatia juure, siiski ei ole põhjust ärevuseks.

Autor lõpetab oma artikli, üteldes, et ainsateks muredeks eestlaste horisondil on depressioonid Kesk-Euroopas, aga on päris kindel, et Eestil ei ole Hacha't, kes annab ära oma maa vabaduse. Eestlane võitleb oma vabaduse eest — võitleb viimse meheni.

E. Howard Harris'e artikkel eesti teatrielu üle on samuti asjatundlik ja tunnustav. Autor rõhutab, et eesti teatrielu jõudsast arenemisest annab tunnistust ajakiri „Teater“, mille aprillinumber, olles pühendatud Shakespeare'ile, tõmbas endale laialdaselt tähelepanu. Edasi rõhutatakse, et eesti teatrielu iseloomustab rikkalik romaanide kohaldamine lavale. Näitekirjanikest tõstetakse eriliselt välja Hugo Raudsepp, kes mõneti meenutavat Shaw'd, näitlejaist hinnatakse eriti Paul Pinnat ja Ants Lauterit, Erna Villmerit ja Liina Reimani. Muusikalisest lavaloomingust kõneldes üteldakse, et Eesti on laulu armastav maa, millelõttu ei tarvitsevat imestada, et meil ooperid ja operetid on väga populaarsed. Meie komponistidest tõstetakse välja Evald Aav tema „Vikerlastega“.

Autor lõpetab oma artikli toonitades, et eesti praeguses lavarepertuaaris natsionaalne ja internatsionaalne element on peagu tasakaalus. Kuigi suur osa publikust tunneb sümpaatiat komöödia ja muusikaliste toodete vastu, siiski on märgata küllaldaselt püüdlusi tõsisema poole.

N. Liidu taidurite peres

1. oktoobril lahkusin Nõukogude Liidu piirest, kus olin veetnud kaks nädalat VOKS'i külalisena.

Huvi iga rahva omapära vastu, vaatamata rahva arvule või poliitilisele kaalule, on üks iseloomustavamaid Nõukogude taidurite ja rahva omadusi. Selle tööga erendamaks esilemanamiseks piisab vaid hiljutiste kirjandusjuubelite nimetamisest.

Alles selle aasta septembri keskel Nõukogude Liit pühitses armeenia rahvuseepose „Sassuni Davidi“ 1000 a. juubelit.

Samuti elas N. Vene hiljuti gruusia rahvalauliku Šota Rustavelli tähe all, kelle juubeli järellained ulatusid ka eesti ajakirjade veergudele.

Silmapaistvaks sündmuseks kogu Nõukogude rahvale osutus Taras Ševtšenko — geniaalse Ukraina vabaduslauliku juubel.

VOKS'i külaliste hulgas Moskvas võib kohata rohkesti välismaalasi. Nii näiteks ühingu kinoetendusil puutusin kokku Ameerika, Jugoslaavia, Persia, Hiina, Norra ja paljude teiste maade kunstnikega.

Eestist olid huvitatud paljud N. Vene kirjanikest, samuti üliõpilased ning üldse noorsugu. Kirjanikud on üht kui teist kuulnud eesti kirjandusest, näit. peagu alati kõneldes Eestist mainitakse „Kalevipoega“. Paljud moskvalased kurtsid, et neil puudub võimalus tutvuda eesti rahva eeposega. „Eesti kirjanduse tundmaõppimine on meile väga vajalik, sest see lähendab meid eesti rahvale, kes on meile väga sümpaatne,“ tähendas keegi vene kirjanik. „Meelsasti kuulaksin eesti laule, see keel paistab olevat kõlarikas,“ ütles muu hulgas tadžiki luuletaja.

Kirjanike ühissoovi väljendas M. J. Apelin, Nõukogude Liidu väliskirjanduse tõlkekomisjoni juhte: „Tõlkige eesti kirjandust, Nõukogude rahvastel on heameel tutvuda heanaaberliku Eesti vaimusaavutustega!“

Need ja paljud teisedki sooviavaldused ei jäänud vaid külalislahkuse sõnakõlksudeks. Kohe pärast minu tulekut Moskvasse

suurte kirjastuste ning ajakirjade poolt tehti rida ettepanekuid, paluti artikleid Eesti kohta, eesti luule- ja proosatõlkeid. Sõlmitud lepinguist pälvib mainimist kokulepe ajakirjaga „Rahvusvaheline kirjandus“ („Internationaljnaja Literatura“), millele lubasin saata artikli eesti nüüdiskirjandusest. Ajaleht „Literaturnaja Gazeta“ oli huvitatud eesti luule paremiku avaldamisest.

Palju huvitavat Nõukogude kirjanike elu-olust jutustas kaasaja tuntumaid luuletajaid Aleksander Žarov. Muide Žarov avaldas soovi külastada lähemal ajal Eestit, et tutvuda maa ja rahvaga ning vahetada mõtteid kirjanikega. Kõnelesime eesti taidurite esinemisvõimalusist Nõukogude Venes ning vene kunstnike tulekust Eestisse.

Väga soojalt kõneles Eestist poeet D. Althusen — Nõukogude Vene luuletajate sektsiooni sekretär. Tema arvates lähema aja ülesandeks on eesti luule antoloogia väljaandmine vene keeles. Sellele peab järgnema eesti kirjanduse väljaandmine teistes Nõukogude-maa keeltes. Kaalusime samuti mõne eesti romaani tõlkimist vene keele.

Peatudes Leningradis, külastasin tuntud kirjandusloolast prof. Boris Eichenbaumi, kes oli huvitatud eesti teadusmeeste elust ning tööst.

Kohates vene näitlejaid, pidin rahuldama nende huvi eesti draama saavutuste kohta.

Mis puutub kirjanike heaolusse, siis peab tähendama, et „läbilõõnud“ sulemees teenib keskmiselt kolm tuhat rubla kuus, sellele lisaks „prii korter“ eriplaanide kohaselt ehitatud kirjanike majas. Moskva läheduses on püstitatud rida kauneid suvilaid, mis on kunstnike kasutada. Iga üksiku sivila ehitamiseks on kulutatud üle 100 tuhande rubla. Taidurite omavahelise elu keskusteks on klubid ovaliste raamatukogudega ning mugavate ruumidega.

Nõukogude kirjandust iseloomustab ta

populaarsus. Kirjanikud, eriti luuletajad, esinevad tihti kontsertidel ning koguni poliitilistel koosolekutel.

Populaarkirjanduslik töö ja tõlked annavad kirjanikele kõrvalteenistust.

Üha enam N. Liidus on maad võtmas „laulužanr“, millele algul suhtuti külmalt. Kaasajal kirjanik, kelle teosele on loodud õnnestunud viis, saab õige pea rahakaks. Laulužanri kuulsamaks esindajaks on praegu Lebedev-Kumatš, kes koos helilooja Dunajevskiga on loonud rea menurikkaid laule. Mõned neist on ulatunud Nõukogude filmide kaudu ka Eestisse.

Eriti laialdased on Nõukogude kirjanike reisimisvõimalused. Selleks on antud rida soodustusi Nõukogude valitsuse poolt. Ven-

nasvabariikide rahval ja kirjanikel on alati heameel näha enda juures küllalist-kunstnikku.

Jumalagajätku Nõukogude kirjanike pere palus tervitada Eestit ja ta taidureid, väljendades lootust, et mõlema rahva kirjandussuhetes algab uus tihe ja sõbralik ajajärk. J. Š.

Toimetuse märkus.

Eesti on toonud pidevalt informatsiooni Nõukogude Vene kultuurialadelt, on tõlgitud luuletusi ja romaane ning lavastatud näidendeid. Meie arvates mõlemate iseseisvate kultuuride sõbralik tutvustamine võib sündida ainult mõlemate maade kultuurialade silmapaistvate esindajate otsese kokupuutumise kaudu.

Prantsuse kultuuririndelt

Prantsuse raamatuturul olevat märgata olnud viimasel ajal, enne sõda, parema raamatukadumist. Ühtlasi vähenevad ka raamatukaupluste hulk. Hea minek olnud endiselt moodsel lühiromaanil, mis vaevalt paarsada lehekülge paks, trükitud odavale paberile ja määratud lugejale, kellel rutt, kes harrastab sentimentaalset kirjandust või poliitilist kõmu, mis serveeritud ilukirjanduse näol. Ka olevat menu olnud teaduslikel raamatuil, kus tehakse probleeme ja küsimusi suupäraseks. Lugeja ei saa neist märkimisväärseid teadmisi, vaid tutvub pinnaliselt uurimuste tulemuste ja võitudega.

Kõrvale on jäänud tõsisem teaduslik raamat, kaalukam ja soliidsem uurimus või uurimuste põhjalikum kokkuvõte. Selle järele olnud nõudmine väga väike ja samuti ka pakkumine.

„Marianne'is“ arvas Maurice Marge, et see on kultuuri madaldumise kaasnähtus. „Oleme poksi ja kino ajajärgus ja ahta vaimga juhid arvavad, et nad rahva jõu tõstmiseks töötavad, kui nad kasvatavad noorte inimeste muskleid. Muskliid kõvenevad, vaim jääb vaesemaks! Ühe rahva tõeline jõud ei olene kunagi tema pöegade sport-

likest saavutustest... Kuulus Sparta degenererus, sest et ta peamiselt kehalise jõu sõjakust harrastas ja vaimu põlgas.“

*

Prantsuse Akadeemiasse, neljakümne „surematu“ hulka võeti tänavu suvel vastu Charles Maurras ja André Maurois. Esimene neist on parempoolse sõjaka ajalehe „Action française'i“ toimetaja ja novellide autor, kus ta eriti oma kristallselge stiiliga hiilgab. Üldse ta on tuntud nimeka proosameistrina. Väljapoole prantsuse keele piirkonda ulatub aga tema tutvus vähe. Kaugelt kuulsam on teine „surematu“, eriti oma peene psühholoogilise koega Shelley-eluloo „Arieli“ tõttu, mis ka eesti keele on tõlgitud. Suure tähelepanu osaliseks sai ka tema psühholoogiline romaan „Les climats“, milles kirjeldatakse kaht erilist õhkkonda ehk „kliimat“, mis kaks naist enese ümber loonud.

Eriti pidulik olevat olnud Maurois' vastuvõtt Akadeemiasse; väga rohkesti väljapaistvaid kirjanikke, nende kõrval „palju noori ja ilusaid naisi, kelle kübarate rohked suled ja lilled moodustasid otse zooloogia ja botaanika aia,“ nagu ajalehis mainitakse.

Shelley elulooga, samuti ka Disraeli ja Byroni omaga on André Maurois Prantsuse-Inglise vaimsele lähenemisele ja sõprussidemete loomisele tõhusalt kaasa aidanud. Alles hiljuti käis ta P.-Ameerika Ühendriigis sealse kultuuriga tutvumas ja midugi ka Prantsusmaale propagandat tegemas.

*

Äsja alanud sõda on Prantsusmaa kirjandusoludesse pöördetoonud. Suur hulk kirjanikke on mobiliseeritud, paljud vaenulise tegevuse piirkonnas, nagu ajalehed kirjutavad. Need, kes eraellu jäänud, on nüüd sidet loomas frondil sõdivate ametivendadega. Ühtlasi on nad sulle kätte võtnud, et rahva ja sõjaväe meeolu hoida. Vana patsifist Romain Rolland on avaldanud kirja, kus ta võitlust Hitleri vastu õigeks kiidab. Luuletajate kuningas Paul Valéry ütleb väga kiitvaid sõnu saksa vaimule, aga avaldab imetust, et selle rahva kirjandus, filosoofia, religioon ja kunst, kõik on alistunud ühe isiku võimutahtele. Inglismaa ja Prantsusmaa astuvad sellele vastu ja „süit algab...“

Paljud raamatukauplused Pariisis olevat oma ukсед sulgenud — omanik või teenijad on sõjaväljale kutsutud. Paberi puudusel ilmuvad ajalehed nelja-küljelistena. Kirjandusliku ajalehe „Les Nouvelles Littéraires“ esimene sõja-number pühendab ühe lehekülje Poolale, tuues tähtsate prantsuse kirjanike väljendusi Poola kohta, alates Rousseau'ist ja lõpetades Paul Claudeliga. Selle numbri ilmumise ajal (9. septembril) oli veel Prantsusmaal usku Poola vastu panuvõimesse.

Nimetatud ajalehe teises sõja-numbris pühendatakse lehekülj 25 aasta eest, eelmises suures sõjas surma saanud tähtsale kirjanikule Charles Peguy'le. Teda peetakse patriootiliseks kirjanikuks kõige paremas mõttes. Tema luulest ja muist tema teoseist hõõgub armastust oma rahva ja maa vastu, aga see ei sarnle ametlikule „patriotismile“, mis väljendub pidu- ja paraadikõnedes, mis ülistab ja hoopleb jõuga.

Peaaegu kõik artiklid ja muud palad „Les Nouvelles Littéraires'is“ puudutavad otseselt või kaudselt sõda.

Soomlased vaidlevad: Kas „Viro“ või „Eesti“

Ajakirja „Suomalainen Suomi“ s. a. kuuendas numbris on ilmunud Lauri Kettunenilt kirjutus „Voittava Eesti“, kus autor vaatleb nimesid „Viro“ ja „Eesti“ ning esitab oma väited nende tarvitamise kohta. Kettunen on tuntud juba vanadel aegadel „Eesti“-poolajana. Viimasel ajal on avalikkuses tekkinud arvamine, nagu oleks Kettunen loobunud „Eesti“-nime kaitsmisest. Selle vastu protestib Kettunen õige energiliselt oma ägedaloomulises artiklis, seda enam, et viimastel aegadel on vastavate nimede ümber Soomes jälle mõningaid vaidlusi ja mõttevahetusi olnud.

Nime „Eesti“ on tarvitatud juba paar-kümmend aastat, alates arvatavasti sellest ajast, millal Helsingis hakkas tegutsema Eesti saatkond. Nime olevatki toonud Soome esimene Eesti saadik Soomes, dr. Oskar

Kallas, kes filoloogia doktorina ja soome mentaliteeti tundva isikuna juba teadis, miks ta eelistas nimetust „Eesti“, nagu ütleb Kettunen. Kettunen lisab, et mõnel pool on avaldatud arvamist, nagu oleks tema vastava nime Soome toonud, mis aga ei olevat õigus.

Algul ei olevatki selle nime vastu eriti vaieldud, siis aga mitmesuguste asjaolude sunnil ja eriti ka seetõttu, et autoriteetne E. N. Setälä hakkas aktiivsust näitama vastaste leeris, tekkis selle nime vastu vaenuline hoiak. A. 1929 püüdis E. A. Tunkelo „Virittäjä's“ selgeks teha, et nimetus „Eesti“ on võõras soome keelele. Seesugune vaenuline suhtumine on kestnud pikemat aega.

Dr. O. Kallas, samuti ka Aino Kallas, pidasid aga „Eesti“ võtmist soome keele tähtsaks ennekõike seetõttu, et nimetus

„Eesti“ oli saanud endale hoopis teissuguse sisu kui oli nimetusel „Viro“. Virust, soome keele järgi Viro-st, ei teadnud paljud, kust see algab ja kus lõpeb ja kas seal asub ka teisi peale Viru ranna kartulikaupmeeste, kuna aga nimetuse all „Eesti“ hakati mõtlema iseseisvaks saanud hõimumaad. „Viro“ hakkas omandama teataval määral halvustavat värvingut. Eesti iseseisvusaajal sõna „virolainen“ on hakanud sama spetsiifiliselt salapiirituse nimeks.

On avaldatud arvamist, et sõna „Eesti“ on soome foneetikale võõras. Mis on siin võõrast, küsib Kettunen. Kas ee? Siis ei peaks soomlane oskama hääldada Setälä ristinime Eemil ega näiteks sõna reessa, älä teeskentele jne. Samuti ei ole soomlasile võõras lõpp -sti — vt. näiteks nimesid nagu Ervasti, Tavasti jne.

Nagu soomlasi ei ole hakatud nimetama üksikute maakondade järgi näiteks hämelasteks ega savolasteks, nii on väär nimetada eestlasi virulasteks.

Läti Henrik loetleb oma kroonikas kõik Muinas-Eesti maakonnad, millede hulgas on Vironia, provincia Esthoniae. On ju küll tõsi, et vastav sõna on muinasgermaani algupära (Tacitusel Aesti) ja et selle etümoloogia on pisut hämar. Algul selle nimega võidi tõepoolest tähistada germaanlasist ida pool, Läänemere randadel asuvaid rahvaid. Seda austatavam aga on, ütleb Kettunen, et nüüdsete eestlaste sangarlikud esivanemad suutsid selle üldnime spetsiaalselt endale võtta.

Nimetuse „Eesti“ traditsioon on jatkunud iidsetest aegadest põlvest põlve ja kui möödunud sajandi keskel rahvuslikul ärkamisajal tekkis tarvidus Eesti- ja Liivimaa kuubermangudeks jaotatud maa jaoks leida üks ühine nimetus, siis ei võinud tulla küsimussegi muu nimi kui Eesti. Ka soome keeles esineb see nimi „Viro“ kõrval juba

vanadel aegadel (Ganander: Estinmaa, Estinkieli, Renvall: murtaa estiksi, estiläinen jne.

Seega oleks Kettuneni arvates juba aeg lõpp teha sellele legendile, mille järgi sõna „Eesti“ on noor saksa laensõna. Kui seda tingimata Soomes tahetakse vaadelda laensõnana, siis vaadeldagu seda laenuna eesti keelest. See aga on Kettuneni arvates üsnagi sümpaatne nähtus, kuna eestlased on laenanud soome keelest väga palju sõnu. Ja kes neid Viro-sõna algjuurigi teab, ütleb Kettunen. Germaani laenude uurija prof. Karsten ütleb, et „Viro“ on muinasrootsi laensõna.

Soomes on hakatud isegi väitma, et eestlasile endilegi meeldib soome keelt kõneldes tarvitada meelsamini nimetust „Viro“ kui „Eesti“. Kettunen ütleb, et Eesti viimaste iseseisvuspõlvustuste ajal üks Soome ajaleht avaldanud haridusministri ja Soomes asuva Eesti saadiku kõned, kusjuures viimase kõnes „Eesti“ oli muudetud „Viroks“. Kettunen lisab, et see olevat Eesti saadikule äärmiselt ebameeldiv olnud.

Eespool refereeritud Kettuneni kirjutus on mõeldud vastulöögiks sellele vaenulisele, millega viimasel ajal on rünnatud „Eesti“ nime tarvitamist. Kettunen lisab, et Soome ajakirjanduses võiksid lõpuks mõlemad nimed, nii „Viro“ kui „Eesti“, esineda, sest soome keeles on rikkalikult teisigi sünonüüme. Kettunen on kindel, et lõpuks kõik harjuvad tarvitama nimetust „Eesti“, nii nagu on harjutud tarvitama nimetust „Latvia“.

*

Vaadeldes eestlasena vaidlust nimede „Viro“ ja „Eesti“ ümber, arvame küll, et Kettusel näib kõigiti õigus olevat, mistõttu „Varamu“ toimetus ühineb tema seisukohatadega. Eestlane näeb meeeldi, et tema ka Soomes jääb eestlaseks ja tema maa Eestiks.

Volter Kilpi †

Paar mälestuskildu.

Möödunud sügisel, kui Soome teaduslike raamatukogude tegelased külastasid Eestit, viibis Tallinnas ja Tartus Turu ülikooli raamatukogu juhatajana ka meie vennasrahva kirjanik Volter Kilpi. Kirjanikku saatis reisil ta abikaasa. Kummaline selle reisi juures oli asjaolu, et see oli kirjaniku esimene välismaa-reis, kuigi ta oli suur kunstiesemete koguja, eriti mis puutub kaugesse eksootilistesse maadesse. Kilpi esivanemad on pealegi kõik peagu eranditult olnud kaugesõidukaptenid, purjetades kaugel meredel, nagu seda jutustas allakirjutanud Turu ülikooli rektor E. Juva. Sestap nii kummaline, et Volter Kilpi sooritas oma esimese ja ühtlasi ka viimase välismaamatka just Eestisse. Mäletame Kilpit lahutamatuna oma sümpaatsest abikaasast, osutamas suurt huvi kõige vastu, mis oli vaatamisväärsel Eestis. Kirjaniku hõbepäine kuju püsib unustamatuna mees sellest tema ainsast Eesti matkast.

Tänavu kevadel, millal viibisime Soomes vastukülaskäigul, külastasime ka Turu linna. Seekord oli Kilpi juba haige ja vaid kümnekond päevi hiljem saabuski teade tema surmast. Vaatamata raskekujulisele haigusele, oli kirjanik avaldanud soovi näha Eesti raamatukoguhoidjaid. Olime palutud hommikkohvile Kilpide majja, mis on ehtsoomelikult kaunis ja mugav oma rahvusstiilis mööbliga ja vaipadega. Vaases ilutsesid suured kultiveeritud kullerkupud ungari tikitud linadega kaetud laudadel. Ja proua Kilpi rõõm nähes tuttavaid nägusid Eestist oli varjamatut. Olin nende üksikute seas koos Riigiraamatukogu direktori G. Ney'ga, kellele võimaldati külastada haiget kirjanikku. Unustamatuks jääb sellelt külastamishetkelt Kilpi avar haigetuba maja teisel korral oma avatud klaasustega aeda, kus sahisid kõrged puud ja laulsid linnud, veel enam kirjaniku hingesetatud liikumatu nägu haigeveodil. Kilpi oli siis juba halvatud ja tervitas külastajaid vasema käega. Lahkudes Kilpide kaunist kodust, oli meeleolu rõhutatud ja kurb.

Tundus paratamatusena kirjaniku lähenev surm. Kirjaniku abikaasal olid huvastijätul suured pisarad silmis, nii oli ta hakanud armastama Eestit. Arvan, et ükski, kel avanes võimalus tervitada Soome suurt kirjanikku, ei unusta meest, kelle nimi säilib soome kirjanduse ja raamatukogude ajaloos esimeste seas. Soome raamatukoguhoidjad on uhked, et nende raamatukogude riieleil on Volter Kilpi hingelooming elava mälestusesemena rikkahingelisest ja harukordsest isiksusest. Kilpi teosed ei kuulu küll selliste hulka, mida loevad laiad hulgad. Ent need lugejad, kes hindavad Kilpi teoste omapära, naudivad neid seda enam. Soome kirjandus oleks Kilpi loominguta, mis veetleb oma lüürilisusega, sügava inimesetundmisega, elamuskogemuste avarusega ja huumoriküllusega, märksa vaesem. Kilpi oli Soome kirjanduse uusromantismi ja estetismi kirkamaid esindajaid, tema stiil oli äärmiselt puhas ja viimisteldud. Sajandi algul ilmusid ta sulest teosed, nagu Bathseba (1900), Parsifal (1902), Antinous (1903), esseedekogu Ihmimestä ja elämästä (Inimesest ja elust, 1902) ja Tulevaisuuden edessä (Tuleviku ees, 1918), Kilpi viimane kahekoiteline ilukirjanduslik teos, saarestikuromaan „Alatalon salissa“ (Alatalu saalis) ilmus 1933. a.

Volter Kilpi suri 13. juunil Turus Soome Ülikooli raamatukogu juhatajana. Samavõrra kui ta on tuntud kirjanikuna, evis ta tähtsa koha Soome raamatukogunduses, millele ta on pühendanud oma elutöö. 1898—1918. aastani ta oli teenistuses Helsingi Ülikooli raamatukogus, siis Helsingi üliõpilaskonna raamatukoguhoidjaks 1906—1911. a.a. ja Helsingi linna raamatukogu abijuhatajaks 1912—1918. Turu linna raamatukogu juhatas ta 1919—1920 ning nimetati 1921. a. Turu Soome Ülikooli raamatukogu juhatajaks, kus töötas kuni käesoleva ajani. Kõigis neis raamatukogudes, mida on juhatanud Kilpi, ta on teinud püsivat ja väärtuslikku uuendustööd, kirjutab

lahkunust Soome raamatukogunduslik ajakiri „Kansanvalistus ja Kirjastolehti“ nr. 6, 1939. Suurema osa oma elutööst ta on pühendanud Soome teaduslike raamatukogude hüvanguks ning nende ajaloo kirjutamisel mainitakse Kilpi nime kord kindlasti maa esimese kümne seas. Kuid ka Soome rahvaraamatukogudel on palju põhjust teda

tänuga mälestada. Needki vähesed kokkupuuted, mis meil eestlasil on olnud Kilpiga, tõestavad seda muljete tugevust, mis ei lase teda unustada ja mis tõstis ta silmapaistvana välja kõigi teiste hulgast, keda nägime oma külalistena Eestis 1938. a. sügisel.

M. J.

Lucien Lévy-Bruhl surnud

Lucien Lévy-Bruhl'iga kaotas Prantsusmaa käesoleva aasta suvel ühe oma tunnustatumaid ja omapärasemaid filosoofe. Lucien Lévy-Bruhl oli ühtlasi etnoloog, kes loodusrahvaste mõttemaailma uurijana on annud huvitavaid lisamaterjale filosoofilisele loomingule. 1899. aastast alates ta oli professoriks Sorbonne'i ülikooli juures Pariisis ja toimetas, vaatamata oma kõrgele eale, kuni surmani Pariisis ilmuvat mõtte-teaduslikku ajakirja „Revue philosophique“. Nimetatud ajakirja k. a. mai- ja juunikuu kaksiknumber pühendab kadunud toimetajale rea artikleid viimase endisilt õpilasilt ja kaasaegseilt mõtteteadlasilt. Olles mentaliteedilt lähedane Auguste Comte'ile, kuulus ka Lévy-Bruhl tänapäeva prantsuse sotsioloogide rühmitusse, kelledest eriti Auguste Comte ja Emile Durkheim on avaldanud suurt mõju Lévy-Bruhli filosoofilisele loomingule.

Lévy-Bruhl on pühendanud ühtlasi rea aastaid filosoofia ajaloo uurimisele, mille tulemusena temalt on ilmunud väärtuslikke teoseid nagu: *La Philosophie de Jacobi* (1894), *La Philosophie d' Auguste Comte* (1900), *La Correspondence de J.-S. Mill et d' Auguste Comte*, *L' Allemagne depuis Leibniz* (1890) ning eessõna Hume'i filosoofilistele töödele *Oeuvres philosophiques*. Lévy-Bruhli koostatud filosoofide monograafiad on äärmiselt huvitavad ja neid ei suuda varjutada isegi autori uusimad teosed. Neis kajastuvad ühtaegu terve ajajärgu intellektuaalsed liikumised ja avaldused, sest et Lévy-Bruhl evis haruldast sisseelamissoimet käsiteldava mõtteteadlase mentaliteeti ning viimast ümbritsevasse ajajär-

ku. Ta oli suuteline haarama mitte ainult hetkelist teatavast isikust ja ajajärgust, vaid püsivaid ning kestvaid väärtusi, mis ilmneb eriti ta filosoofia-ajaloolisist teoseis.

1903. a. Lévy-Bruhl'i teose *Morale et la science des mœurs* ilmumisel oli kõlblusõpetuse ja teaduse vastastikuse suhtumise probleem alles klassikaline probleem, millele aga loodeti leida lahendust. Rida teadlasi püüdis seletada sotsioloogiat ja eetikat kui täiesti iseseisvat teadust, püüdes teda sõltumatuna individuaalsest psühholoogiast eraldada iseseisva positiivse teadusena üldisest metafüüsikast ja kirikust. Lévy-Bruhl jätkab siin Descartes'i, Comte'i, Claude Bernard'i ja Durkheim'i algatatud katseid avada positiivsele teadusele uus uurimisala: eetika.

Moraaliküsimuste kõrval huvitavad Lévy-Bruhl'i poliitika ja filosoofia probleemid. Nende käsitlemisel ta on jäänud aga klassikuks, mida tõestab ta teos *L' Idée de responsabilité* (1885), mis on veel praegugi dialektiline.

1903. aastast alates sai Lévy-Bruhl'ist sotsioloog. Selleks ta oli saanud sõltumata teistest, kuigi teda selleks teataval määral oli virgutanud Durkheim, ta parimaid sõpuru, samuti kui Fauconnet, Hubert, Simiand, Mauss jt. Lévy-Bruhl'i tähtsaim teos sellest ajastust on *La Morale et la Science des mœurs* (1903). Kuigi Lévy-Bruhl püüab ühevõrra rahuldada nii oma filosoofi-maitset kui ka teadlase ja ajaloolase vajadusi, filosoofina ta ei taha ometi hoiduda käsitlemast ideid ja tundeid, jäädes eluksajaks esihoones „mentalistik“. Uurides inimese mõttemaailma, ta on kannud kokku kivi-

kesi suure „tunnetuskriitika“ hoone ehitamiseks, tahtmata astuda arutlusisse sotsiaalse morfoloogia ja füsioloogia küsimuste üle. Mitmeid edukaid teoseid ta on pühendanud primitiivse mentaliteedi uurimisele, millistest eriti esimene *Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures* (1910) sai suure tähelepanu osaliseks. Maailmasõda mõjus takistavalt suure mõtteadlase tööle, kuid juba 1922. a. rikastab *La Mentalité primitive* oma uute selgesti väljendatud printsiipidega filosoofilist kirjandust. A. 1922 ja 1938 vahemikul ilmunud teosed *Le surnaturel et le naturel dans la mentalité primitive* (1931), *L'Ame primitive* (1927), *La mythologie primitive* ja veel avaldamata *L'Expérience mystique* püüavad kõik selgitada samu teese. Lévy-Bruhl on jätnud tulevastele põlvetele oma viimase raamatu *L'Expérience mystique et les symboles chez les primitifs* käsikirja, mis on täiesti trüki valmis ja millise viimane peatükk kannab k. a. 2. veebruari kuupäeva. Ka selles viimati mainitud teo-

ses on autor säilitanud oma väidete tõestamisel kõigutamatut selgust ja püsivust.

Lucien Lévy-Bruhli filosoofiline looming, mis algab 1903. aastaga, on haruldaselt rohke ja edukas. Suurte inglise antropoloogide eeskujul ta rikastab oma lugelajaid hulgaliste kasulike õpetustega, mis on alati värsked ja huvitavad. Oma väidete esitamisel taotleb ta erilist selgust ja leidlikkust ning on tekstide tõlkimisel nii täpne, et ta teooriad, vaatamata nende aegumisele, jäävad alati kasulikeks. Sealjuures ei saa jätta rõhutamata indu, millega ta on propageerinud oma ideid välis- ja kodumaal. Ta on neid kuulutanud Põhja- ja Lõuna-Ameerikas, Jaapanis ja peagu kõigis Euroopa riikides. Tal on suuri teeneid ka Pariisi Ülikooli Etnoloogia Instituudi asutamises. Ühtki noort õpetlast pole ta jätnud moraalse või ainelise toetuseta. Nii pole Lévy-Bruhl teinud mitte ainult moraalselt ja vaimset kaastööd nüüdisaja mõteteadusele, vaid on annud sellele ka ainelist kaasabi.

Armeenia rahvaeepos 1000-aastane

Suured kirjanduslikud pidustused NSVL-s.

Septembrikuu kirjanduslik elu NSVL-s mõõdus peamiselt ühe liidurahva — armeenlaste — rahvaeepose „Sassuni Davidi“ 1000 a. juubeli tähe all. Kuigi pidustuste elevus loomulikult jõudis haripunktile Erevanis, Armeenia sotsialistliku nõukogude vabariigi pealinnas, ei jäänud sellest puutumata ka teised suuremad tsentrumid. Võib ütelda, et armeenia rahva suurjuubelile elasid täie hingega kaasa kõik NSVL rahvad.

„Sassuni David“ on armeenia rahva heroiline eepos, kokku põimitud legendidest, lugulauludest ja muistenditest nelja põlve sangarite kohta. Oma üldlaadilt ta sarnleb teiste rahvaste vastavatele loominguotodetele, tuletades mitmes suhtes meele ka meie „Kalevipoega“. Võrreldagu selles mõttes kasvõi tema lõppu, viimase käsitledava sangari Mher-noorema enesesulgemist kaljusse ühes oma hobuse Džalaliga ja töotust karjusele sealt uuesti välja tulla alles siis,

„kui puruneb maailm ja kerkib uuesti, kui kasvab nisutera nagu metspätkel, kui kibuvitsamarja suurune on odraiva.“

Juubeliks ilmus „Sassuni Davidist“ terve leegion tõlkeväljaandeid mitmesuguste NSVL rahvaste keeltes. Venekeelseist väärib erilist tähelepanu NSVL Teaduste Akadeemia oma, sissejuhatava artikliga akadeemik J. Orbeli'lt.

Juubelipidustused Moskvas algasid suure aktusega Gorki-nimelise kultuuri ja puhkuse tsentraalpargi Rohelises teatris 6. septembril. Hoolimata halvast ilmast oli aktusele kogunenud üle 10.000 inimese. Aktuse avas juubelikomitee esimees kirjanik A. A. Fadejev, andes eeposest üldise iseloomustuse. Seejärel kõneles kirjanik A. N. Tolstoi eepose sisust tema kultuuriloolises tähtsuses. Neile kõnedele järgnes akad. J. Orbeli teaduslik ettekanne ja Stalininimelise kollektiivse autotehase esindaja

L. A. Hailov'i sõnavõtt. Lõppeks poeedid ja eepose tõlkijad V. V. Deržavin, A. S. Kotšetkov, K. A. Lipskerov ja S. V. Šervinski esitasid katkendeid „Sassuni Davidist“. Poet P. Antokolski ja poetess V. Zvjagintseva deklameerisid eepose juubelile pühendatud värsse.

Juubelipidustused Erevanis algasid Erevani riigiülikooli juubelisessiooniga 5.—8. septembrini. Juubelisessiooni pidas ka NSVL Teaduste Akadeemia Armeenia filiaal, ja nimelt 11.—13. septembrini.

Pidustuste tõelise kulminatsioonipunkti aga moodustasid NSVL Nõukogude Kirjanike Liidu VII täiskogu istungid 16.—20. septembrini.

Vennasvabariikide kirjanikud jõudsid Erevani 14. septembril. Jaamaväljak uppus lippudesse ja lilledesse ning seal tuli toime improviseeritud miiting. Külalisi tervitasid: armeenia kirjanike nimel — Grigorjan, linna tööliskonna nimel linnanõukogu esimees Karapetjan. Vastukõne pidas Fadejev. Gruusia kirjanike nimel võttis sõna poeet S. Euli, ukraina kirjanike nimel poeet Pervomaiski ja burjati-mongoolia kirjanike nimel Galssanov. 15. septembril oli korraldatud juubeliaktus Armeenia valitsuse ja seltskondlike organisatsioonide poolt, mille avas Armeenia rahvakomissaride nõukogu esimees Piruzjan. Ettekandega armeenia ja vene keeles esines Armeenia Nõuk. kirjanike liidu sekretär R. Grigorjan. Külalistest võtsid sõna Vsevolod Ivanov, kes tervitas NSVL NKL nimel, Kiknadze, kes tervitas Gruusia partei ja valitsuse nimel, edasi azerbaidžani poeet Rassul Rza, valgevene rahvapoet Janka Kupala, gruusia poeet Alio Maššvili.

NSVL NKL VII pleenumi esimene istung peeti 16. sept. Sundukjani-nimelise teatri suures saalis. Pärast Araz'i avasõnu kuulati ära Abovi pikem ettekanne. Erevani intelligentsi nimel tervitas Nõuk. Kirjanike Liidu täiskogu prof. Joanesjan. Seejärel esinesid kõnedega ukraina kirjanik Pavlo Tõtšina, gruusia vanem kirjanik Šalva Dadiani ja burjati-mongoli kirjanik Galssanov.

NSVL NKL VII pleenumi teine istung 17. septembril toimus ainult mõni tund pärast seda, kui raadios oli kõlanud NSVL valitsuse juhi Molotovi kõne. Loomulikult ei saanud see jääda mõjuta istungi käigule ja sel puhul võtsid erakorraliselt sõna Fadejev, ukraina rahvusest kirjanik P. Tõtšina, valgevene rahvusest luuletaja J. Kupala ning armeenia kirjanik Siraz. Päevakava kohaselt kuulati ära prof. Ingorokva (Gruusia), S. Vurgun'i (Azerbaidžan), Petrovi (Udmurtia) ja Karaimovi (Baškiiria) ettekanded.

NSVL NKL VII pleenumi kolmas istung peeti 19. septembril. Suurte kiiduavaldustega võeti vastu armeenia luulemeister A. Issaakjan, kes pidas ettekande „Mheri kujust“. Seejärel kõnelesid D. Demirtšjan eepose poetikast ja M. Lozinski V. Brjussovist kui „Sassuni Davidi“ tõlkijast. Armeenia eepose lähedusest turkmeeni rahvale ja tema eepilisele loomingle rääkis kirj. Kaušov. Armeenlasi kui „Sassuni Davidi“ järeltulijaid „Džangar“i“, Kalmõkkia vägilaseepose järeltulijate nimel tervitas kalmõki kirjanik Ledžinov. Tšuvaši kirjanike nimel võttis sõna Elgert. Kaugelt põhjast, komi (sürjani) rahvastelt tõi tervitusi komi kirjanik J. Rotšev, kes toonitas, et komi rahvas nüüd „Sassuni Davidi“ loeb oma emakeeles. Abhazia rahva nimel tervitab L. Kvitsinija. S. Zorjan'i ettekanne oli pühendatud teemale „Eepose ümbertöötamine armeenia kirjanduses“. Alates möödunud sajandi 80-ndatest aastatest „Sassuni Davidi“ ümbertöötamisega on tegelnud üle 20 autori, kes on annud 6 näidendit, 12 poemi ja rohkesti proosajutustusi. Krimmi vabariigi poolt tervitas Š. Aljadinov. Suure kõnega eeposest ja Nõuk. kirjanduse ülesannetest esines J. Libedinski. Pärast luuletuse „Elav vägilane“ ettelugemist A. Žarovi poolt pleenumi kolmas istung lõpetati K. Lipskerovi ettekandega dialoogist „Sassuni Davidis“.

NSVL NKL VII pleenumi neljas ja viimane istung toimus 20. septembril. Põhjaliku ettekandega esines akadeemik Orbeli. Seejärel võttis sõna kirjanik V. Kaverin.

Poet Antokolski rääkis vene rahva tihedaist kultuurilistest sidemetest armeenia rahvaga. Ettekandega „Sassuni Davidi“ tõlgetest esines poet Šervinski. Istungjärk lõppes tõlgete ja eeposele pühendatud luuletuste ettelugemisega NSVL rahvaste keeltes (udmurti, kalmõki, moldavi, karatšajevi, juudi, burjati-mongoli, vene, ukraina, tšuvaši, baškiiri, valgevene, azerbaidžani, gruusia ja komi).

Paralleelselt NSVL NKL VII täiskogu istungitega toimus Erevanis armeenia rahvaloomingu vabariiklik olümpiaad, millest

võttis osa üle 1500 inimese. Olümpiaadil esinesid rahvalaulu- ja -tantsuansamlid, rahvapillide orkestrid, koorikollektiivid jne. Olümpiaadil korraldati ka võistlus „Sassuni Davidi“ kunstipärase lugemise peale, kusjuures esimeseks auhinnaks oli 3000 rubla. Võistluse žüriisse kuulusid Armeenia kirjanduse ja teatrimaailma nimekamad esindajad. Armeenia NKL korraldas loenguretki maa kaugemaisse rajoonidesse ja kolhoosidesse, et võimaldada pidustustest osa-
saamist ka nendele, kel mingisugustel põhjustel polnud võimalik Erevani ilmuda.

Lühiteateid

Ilmus August Gailiti romaani „Karge meri“ saksakeelne tõlge nime all „Die Insel der Seehundsjäger“. Romaan on Berliinis Propyläen-kirjastuse poolt maitsekalt ja kaunilt välja antud.

R. Rohult uus romaan.

R. Rohul on valminud uus romaan, mis kannab pealkirja „Kuldsed päevad“. See on ülemlaul loodusele, kõiksusele, elule. Kuid siiski erineb see eelmistest sellelaadilistest Rohu teostest. Selles käsitellakse ka ajaküsimusi, ja humoristlikkude, lustiliste lugude sekka kostab ajuti valulisi, traagilisi noote; loodust, inimesi, iseenast ei nähta ainult rõõmutsemas, vaid sageli ka kannatamas.

Selles teoses on romaanikirjaniku asjalikud tähelepanekud tõsielust põimunud lüürika kõige õrnema tundemeelega. Kunstilise lihtsusega on kirjanik osanud tungida looduse ja inimese kõige intiimsemasse vahekorda ja esitanud selle vahekorra ta ilus, valus, rõõmus ja kannatuses.

Tegevuselt on teos haarav, seiklusrikas ja värviline, sundides end kasvava põnevusega lugema algusest lõpuni.

Raamat ilmub K. o./ü. „Kultuurkoondis“ kirjastusel.

*

60-eksemplarilises tiraazis ilmub „Pikse palve 1644“ puulõikelise kujundusena kunstnik Märt Laarmanilt. Teksti redigeerija oli Oskar Loorits.

*

Ilmus Nikolai Triigi monograafia A. Wagalt.

*

Õiendus.

Käesolevas nr-is H. Visnapuu luuletuses „Armuaeg“ peab värsi „au meeled tegi nõnda araks“ asemel olema „su meeled tegi nõnda araks“.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu. Väljaandja: K. O/ü. „Kultuurkoondis“. Kunsti-osakonna toimetaja: Hanno Kompus. Arhitektuuri-osakonna toimetaja: A. Kotli. „Varamu“ toimikond: Juhan Aavik, Artur Adson, Eduard Hubel, Hanno Kompus, Vladimir Paavel, August Perandi.

Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 8. Toimetuse tel. 411-34. Talituse tel. 411-35.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 12. X 1939.

EESTI ENTSÜKLOPEEDIA TÄIENDUSKÕIDE

Hakkab ilmuma kaheksas vihus.

Soodustatud eeltellimishind:

Kohemaksetavas rahas Kr.26.—

Järelmaksuga Kr. 34.—; tasuta tellimise andmisel Kr. 4.— ja iga vihu ilmumisel Kr. 3.75.

Ilmumine viiakse lõpule 1940. a. jooksul.

Pärast ilmumist maksab TÄIENDUSKÕIDE **Kr. 45.—**

E. E. täienduskõidet vajab iga Eesti Entsüklopeedia omanik. Eesti Entsüklopeediat koos TÄIENDUSKÕITEGA vajab iga eestlane.

Tartu, Ülikooli 18, telefon 24-35. Tallinn, Kinga 6, telefon 411-92

KIRJASTUS O/Ü. „LOODUS“

Pole Eestis seda taret,

Kus ei oleks lemmik

MARET

RAHVAPABEROSS

ÕLLEKELDER

V. KARJA 1 • TELEF. 467-80

Alates 14. septembrist

SOOJAD TOIDUD SOE BAAR

J A E N D I S E L T T U N T U D
H E A D U S E S V I I N E R I D .
T O I D U M A I T S E J A K V A L I -
T E E D I E E S T H O O L I T S E B
P A R I M K O K K

ÜLERIIKLIKU KINOOMANIKE
SELTSI FILM

Ü. K. S.
FILM

TALLINN, VIRU 11

A-S. NORMA

NARVA MNT. 19
TALLINN
TELEF. NR. 306.40

PLEKIST:

PAKENDID, KARBID JA
LITOGRAAFILISED
SILDID.

Reserveeritud

Riigi
Piiritusmonopol

Soovitame soodsalt

Uusi ja pruugitud
ESEMEID

Narva mnt. 18,
tel. 306-84:

moodset mööblit:
riide- ja puhvetka-
pid, kirjutus- ja söö-
gilauad, toolid, voo-
did, sohvad, tugitoo-
lid, peeglid jne.;
õmblus- ja kirju-
tusmasinaid, jalg-
rattaid, grammofone,
teemasinaid jne.

Maneeži tän. 4,
tel. 301-23:

valmisriideid: üli-
konnad, palitud, vih-
mamantlid, peakat-
ted, jalatsid jne.,
vaipu (põranda ja
voodi), tasku- ja
käekelli, sporditar-
beid, binokleid, fo-
toaparate, kuld- ja
hõbeasju jne. jne.

Võetakse esemeid komisjonimüügiks

Külastage pandimaja kauplusi Tallinnas!

Reserveeritud

*Tutvuge Kirjastus-osaühingu
„Kultuurkoondis“ uudisteostega*

ÄSJA ILMUSID

CARL SARAP:

VANA NARVA

Ajaloolise ülevaate kirjutanud A. Soom. Hind broš. kr. 6.40. Köites kr. 8.25.

„Juba ammu andis end tunda sellise väljaande puudus... Suurepärane piltide seeria annab linna tähtsamaist vaatamisväärsusist eeskujuliku ülevaate... Käesolev pilditeos viib nii oma kui ka võõra intensiivsemale Narva vaatlemisele, mida võimaldavad moodsad foto- ja trükikunsti vahendid. Teos on selles osas tipsaavutiseks ja jääks ainult soovida, et ka teised Eesti vaatamisväärsused leiaksid samasugust tähelepanu ja avaldamist.“

Mag. Armin Tuulse

„Postimees“ nr. 257, 24. IX 39.

ALEKSANDER KAEAS:

Töökaitse ja sotsiaalkindlustus põllumajanduses

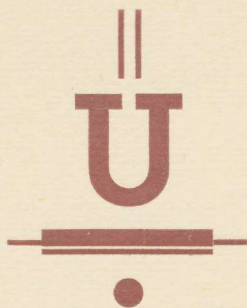
Seadused ja määrused ühes seletustega. 148 lk. Hind 2 krooni.

See eriväljaanne töökaitse ja sotsiaalkindlustuse seadustest ja määrustest põllumajanduse kohta on varustatud asjalikkude seletustega. Teos on hädavajalikuks käsiraamatuks kõigile põllumajanduses tegutsejatele.

Kirjastus-osaühing „KULTUURKOONDIS“

Tallinn, Pärnu mnt. 10—8. Tel. 411-35.

A K T S I A S E L T S

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÖNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

•
ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE

•

Käepärasemaks

ja toitvamaks kehakinnituseks on

KONSERVID
SINGID
VORSTID
SEKSERID

M Ü Ü G I L

„LIHATSENTRAALIDES“

NING KÕIGIS PAREMAIS TOIDUAINETE JA
DELIKATESSIDE-KAUPLUSIS

Ü H I N G

„EESTI LIHAEKSPORT“